

A

POLITICAI TUDOMÁNYOK

RENDSZERESEN ELŐADVA

KARAVASI ÁGOSTON

TÖRVÉNYTANÁR, HITES ÜGYVÉD, ENNEKELŐTTE A NAGY-VÁRADI MOST
PEDIG A GYŐRI KIRÁLYI ACADEMIÁBAN A POLITICAI TUDOMÁNYOK, VÁLTÓ
ÉS KERESKEDÉSI JOG RENDES TANÍTÓJA, S TÖBB TEKÉN TETES NEMES
PRAEDIALIS SZÉKEK TÁBLABIRAJA ÁLTAL.

MÁSODIK KÖTET

MAGÁBAN FOGLALÓ

A STATUSGAZDASÁGI TUDOMÁNYT.

GYŐRÖTT,

ÖZVEGY STREIBIG KLÁRA BETŰIVEL.

1848.

Le genre humain est en marche, et rien
ne le fera rétrograder.

BEVEZETÉS

A

STATUSGAZDASÁGI TUDOMÁNYBA.

§. 1. *A statusgazdasági tudománynak fogalma,*

alamint az egyes embernél céljai elérése jobbadán külső javaknak birtokától függ: úgy valamely nemzetnél is jólétnek nagyobb polczra emelkedhetése annak kedvező vagyoni állapotja által feltételeztetik; mennél nagyobb a nemzetnek vagyonsága, és mennél jobban van a vagyon az egyes polgárok közt felosztva; annál nagyobb lesz az ország adótehetsége, annál sikeresben működhetnek a rendőri és jogszolgáltatási intézetek, annál több eszköz létez az emberi kiképzésnek minden ágára, és annál nagyobb erővel birand a nemzet külső megtámadások ellen függetlenségét, s önállóságát őrizni, és fentartani; a polgároknak tehát jó vagyoni állapotjuk szükséges feltétel gyanánt tekintendő, hogy a közállomány rendeltetéséhez közelítsen; minthogy pedig az egyes embereknek bármilly törekedései mind azon akadályokat, és nehézségeket, mellyek vagyoni jólétük elébe gördülnek, le nem győzhetik; azért szükséges marad a kormány és a törvények részéről a polgárok vagyoni jólétére irányzott közvetlen gondoskodás, és a kormánynak, s a törvényeknek ezen gondoskodása a statusgazdasági tudománynak tárgyát teszi.

E tudomány tehát jól ekkép értelmeztetik meg: hogy, azon elveknek foglalatlja, mellyek szerint valamely nemzetnek a kormánynak, és a törvényeknek befolyása alatt a javak erednek, szaporodnak, a polgárok közt felosztatnak, és rendeltetésökre legcélszerűbben fordittatnak, az az: mellyek szerint a polgároknak vagyonsága és anyagi jóléte eszközölhető. *)

*) Némelly német írók (főleg Pölicz, Rau, Soden) e tudományban két részt különböztetnek meg, t. i. az úgynevezett népgazdasá-

§. 2. *A statusgazdasági tudomány egyes részeinek áttekintése, és összefüggése, melyben, itt előadottak.*

Mint hogy a statusgazdaság tudománya foglalhatja azon elveknek, mellyek szerint a nemzeti javak erednek, szaporodnak, s a t. azért mindenek előtt e tudománynak 1-ső fejezetében a javaknak fogalmáról, azoknak forrásairól, a természet közvetlen okairól, és a nemzeti gazdaság feltételeiről értekezünk.

A productiv-foglalkozások szoros értelemben véve két-félék, t. i. vagy a földművelésre, vagy a műiparra vonatkoznak; azért e tudománynak 2-ik fejezetében a földművelésről értekezünk, előadván, minő eszközök által emelhető ez a tökély felsőbb polczára, és mi módon elháríthatok virágzásának akadályai.

got (Wolkswirtschaftslehre), és a statusgazdaságot (*Staatwirtschaftslehre* vagy *Wolfwirtschaftsplegee*); az első szerintük arra tanít, mikép egy népnél, elvonva a polgári köteléktől, és a kormány befolyástól, a javak erednek, szaporodnak, felosztatnak, és rendel telésökré legczélserűbben fordítatnak. A statusgazdasági tudomány pedig szerintük a kormánynak a nemzet jólétére, irányzandó gondoskodását tárgyazza, és az első a másik irányába olly viszonyba akarják hozni, miilyben áll a természeti magánjog a természeti statusjoghoz. De az egész kiilünbüztelés hiú, és alaptalan, mert népgazdaság mint gyakorlati tan, nem is gondolható, ha csak azon népnek a statusban! egyesülését fel nem tesszük, hogy is lehelne szó küzjólétrül, közös gazdasági érdekről, ha a népet tevő emberek, csak mint egyedek kik magok közt szabad közlekedésben, de a polgári köteléken kívül, és minden kormány befolyástól menten állanak, tekintetnek, illy egyedek gazdasági ügyek tekintetéből egymásnak semmivel nem tartoznak, és semmi áldozatra nem kötelesek: mindazáltal annyi igaz marad, hogy vannak a statusgazdasági tudományban elméleti, és gyakorlati szabályok, az elsők statusgazdasági igazságokat állatjában, a kormány cselekvőségére nem tekintve, foglalnak magokban, az utóbbiak a kormánynak a teendőket kijelölik, így p. o. azon kérdésnek fejtegetése: mi módon emeli a kereskedés a nemzetnek vagyonságát? elméleti szabály; azon kérdésnek pedig fejtegetése, a kereskedésnek előmozdítására mi teendő? gyakorlati szabály, de azért szükségképp nem következik, hogy az elméleti szabályokat a gyakorlatiaktól elválasztani kell.

A 3-ik fejezet a műiparról, ennek előmozdítási szereiről nem különben mint akadályairól értekeznek.

A termékeknek legcsekélyebb része emésztetik fel maga a termeszítő által, nagyobb része arra van szánva, hogy csere, az az: kereskedés által más kezekbe hozassák. A kereskedés a nemzeti gazdaságot hatalmasan előmozdítja, azért e tudománynak 4-ik fejezetében értekezünk a kereskedésről, annak hasznáról, segédeszközéről, és akadályairól.

Mivel a kereskedésnek pénz a rugója, azért az 5-ik fejezetben szólunk a pénz természetéről, és kifejtsük azon szabályokat, mellyek szerint az ország pénzbéli ügyei elrendezendők.

A pénznek hiánya a kereskedésben hitel által is pótolható, mellynek a nemzeti gazdaságra szinte nagy befolyása vagyon, azért e tudománynak 6-ik fejezetében értekezünk a hitelről.

A nagyobb mennyiségű fizetéseket könnyíteni lehet az úgy nevezett bankok által, mellyek egyébiránt is a gyorsabb pénzforgásra és a hitelre nagy befolyással bírnak, azért e tudománynak 7-ik fejezetében értekezünk a bankokról.

A különféle helyekben, vagy országokban lakó kereskedők közt a kereskedésből kölcsönös adósságok erednek, mellyek legkényelmesebben fizettetnek váltólevelek által, ezek különben is a nemzeti vagyonosságot előmozdítják, azért a 8-ik fejezetben értekezünk a váltólevelekről.

Végre, mivel a statusgazdasági tudománynak tanítania kell a javaknak a polgárok közötti felosztását, és rendeltetésükre leghasznosabb fordítását, azért a 9-ik fejezetben a nemzeti javaknak a polgárok közötti felosztásáról, és fogyasztásáról értekezünk.

Toldalék gyanánt a statusgazdasági tudományban leginkább uralkodó rendszerekre figyelmünket röviden kiterjesztjük.

EISŐ FEJEZET.

*Anemzeti javaknak fogalmáról, azoknak forrásairól,
a természet közvetlen okairól, és a nemzeti gazdaság
feltételeiről.*

§. 3. *A nemzeti javaknak és nemzeti jólétnek fogalma.*

Javaknak, vagy vagyonnak altaljában mind azon dolgok neveztetnek, mellyek értékké! bírnak; az érték pedig kétféle, t. i. általános, melly valamely dolognak közvetlen haszonvehetőségében áll, és viszonylagos, melly a dolognak olly tulajdonságában áll, miszerint érette csere által más dolog szerezhető, azért csere-értéknek (Saufjroertf) is neveztetik, így p. o. a víznek van általános, a gyémántnak, pénznek ellenben csere-értéke; vannak olly dolgok, mellyeknek nagy általános hasznuk vagyon, anélkül, hogy csere-értékük volna, de minden dolognak, mellynek csere-értéke van, van általános becse is, mert olly dologért, mellynek éppen semmi haszna nincsen, csere által sem kapni semmit. A javak annál nagyobbak, mennél nagyobb csere-értékkel bírnak.

Mind azon javak, mellyek vagy az összes nemzethez tartoznak, vagy magános polgárok birtokában vannak, együtt véve a nemzeti javakat, vagy is nemzeti vagyont képezik; mennél vagyonosabbak tehát az egyes polgárok, annál vagyonosabb a nemzet; nemzeti jólét pedig akkor létezik, ha a polgárok annyi javakkal bírnak, hogy mind szükségüket könnyen fedezhetik, mind kényelmeket is szerezhetnek magoknak, mennél jobban szaporodnak a javak a polgárok szükségsein felül, annál jobban emelkedik a nemzeti jólét.

A nemzeti vagyonnak alkotó részei következők: 1-ör a föld-terület, melly a nemzet birtokában vagyon, 2-or a földnek minden hasznos termékei, 3-or a mű-szorgalomnak minden hasznos szüleményei, 4-er mind azon eszközök, mellyek a két rendbeli természetet elősegítik, u. m. a pénz, műszerek, gépek, s a t. — Minthogy a javak természetéből erednek, azért mind az, mi a természetet szaporítja, szaporítja

a nemzeti vagyont; és ellenben mind az, mi a természetet csökkenti, csökkenti a nemzeti vagyont. *)

§. 4. *A nemzeti javak forrásai.*

A források, melyekből a nemzeti javak erednek, két-félék, t. i. a természet, és az emberi munka.

Mi az elsőt illeti, kétség kívül vagyon, hogy a természet is a javak előállítására nagy befolyással bír, így a föld magától minden emberi munka hozzájárulása nélkül is sok hasznos dolgokat terem, p. o. fát, különféle növényt, állatokat, érczetek. Tudni való, hogy a föld felülete különféle országokban a helyzet, éghajlat, s a t. különbözősége szerint különféle termékenységtű, tehát a nemzeti vagyonosság eredésére, és szaporodására különféle befolyást gyakorol, de, bár a természet valamely földet legnagyobb áldásokkal árasztott volna el, ha azokat az emberek munkásságuk közbejöttével hasznukra, és élvezeteikre nem fordítják, a természeti erők önmagukra hagyatvák tehetetlenek lesznek az emberek szükségéik fedezésére, a földnek némelly legszebb tartományai csak kevés, és szegény emberek által lakatnak, mert a népnek lomhasága, és míveletlensége, hibás statusintézkedések a termékeny földnek czélszerűbb használatát gátolják, a munka tehát, melly által a föld termékei gyarapítatnak, és további szükségéink fedezésére átalakítatnak, a nemzeti javaknak második forrása.

A munkának sikere, és productiv-ereje annál nagyobb, minél nagyobb a munkásnak ügyessége, értelmisége, és szabadsága; az értelmiség teszi, hogy a munkás a természetnek productiv-erőit (p. o. gözi vízi erőt) czélszerűen használhatja, és az által nagyobb mennyiségű termékeket előállíthat, a szabadság pedig a munkásnak fáradságáért nagyobb jutalmat szerezvén, szorgalmát ébreszti, és szellemi tehetségeit kifejti. A tapasztalás azt tanítja, hogy valamely nemzetnek gazdasági állapotja, mindig annak szellemi, és erkölcsi míveltségi állapotjával, nem különbben mint az alkotmányával.

A nemzeti vagyont különböztetni kell a status vagyontól szoros értelemben, mert ez utóbbi a kormánynak birtokában vagyon, a végett, hogy az egész status javára fordítassék.

igazgatásával, és köz-intézeteivel legszorosabb összeköttetésben van, mert mind ezek a productiv-erők szaporítására, vagy kevesítésére, és tehát a természetre nagy befolyással bírnak. *)

§. 5. *A tőkék, mint eszközök a természetre.*

Hogy a munka természetű legyen, és a természet erőit is használhassa, szükséges hogy a munkás olly dolgoknak birtokában legyen, mellyek a természetre mint eszközök közvetlenül, vagy közvetve szükségesek; így p. o. a földművelőnek, hogy munkájának sikere legyen, földművelési műszerekre, marhákra, vetésre való magra, épületekre van szüksége; szinte a kézműves nyers anyagot, gépeket, műszereket nem nélkülözhet, már illy összetakargatott dolgok, mellyek a további természetre eszközül szolgálnak, tőkének (Capital) neveztetnek. A tőke, mint a természetnek leglényegesebb feltétele tekinthető, a tőkéhez a pénz is számítható ugyan, de felette hibás azok véleménye, kik a nemzeti tőkét csupán pénzben állani gondolják, mivel ez csak részét teszi a nemzeti tőkének, még pedig annál csekélyebb részét, minél gazdagabb valamely nemzet, mert minél gazdagabb a nemzet, annál több tőke lappang a gyárakban, műszerekben, marhákban, épületekben, gépekben, és más a természetéhez kívántató eszközökben. Valamely országnak tőkéje nem más, mint az ország egyes lakosaihoz tartozó tőkék összesége.

A tőkék erednek és gyarapodnak megtakarítás által, az az: ha az emberek azt, mit a természet a munkával együtt termeszt, nem egészen emésztik fel, hanem annak egy részét jövő használatra félre teszik, vagy olly dolgok megszerzésére

*) Jól mondja Montesquieu liv. XVIII. Chap. III. Les pays ne sont pas cultivés en raison de leur fertilité; et si l'on divise la terre par la pensée, on sera étonné de voir la plupart du temps des deserts dans ses parties les plus fertiles et de grands peuples dans celles où le terrain semble refuser tout, és Chap. VII. azt mondja: Les hommes par leurs soins, et par de bonnes lois ont rendu la terre plus propre à être leur demeure, nous voyons couler les rivières là où étaient des lacs, et des marais: c'est un bien que la nature n'a point fait, mais qui est entretenu par la nature.

fordítják, mellyek a természetésre eszközül szolgálnak, milylenek p. o. a gépek, műszerek, s a t. A tőkék szaporodása, vagy csökkenése a nemzetenél (úgy, mint a magános polgároknál) a vagyoni állapotra nagy befolyással bír, mennél nagyobb tőkével bír a nemzet, az az: a polgárok összesége, annál könnyebb leend neki a jólét magasabb fokára emelkedni.

§. 6. *A természetnek közvetlen okai.*

Semmiféle vagyon nem gondolható, mellynek természetében, a föld részt nem vett volna, (mert legalább anyagot szolgáltat) tehát a természet erői, mellyek a földben vannak, az az: maga a föld a természetnek első közvetlen oka, de mind azon termékeknek, mellyeket a természet nekünk önként nyújt, egybeszede sére, mind más termékek előállítására, és azoknak az emberek szükségeinek megfelelő átalakítására munka szükséges; az emberi munka tehát a természetnek második közvetlen oka, minthogy pedig ez nagy sikerrel nem űzhető tőkék nélkül, azért a tőkék méltán a természet harmadik közvetlen okának tartatnak. *)

Némelly nemet statusgazdasági Írók a természetnek közvetlen okairól, azoknak egyesüléséről a természetésre, a javaknak azok közti felosztásáról, a dolgoknak áráról temérdek sok elvont szemlélődéseket terjesztenek elő, illyelén hiábavaló szörszálhasogatások csak a pedantság, és scholasticai sophismák színét viselik, és kevés, vagy épen semmi gyakorlati haszonnal bírnak, ezen száraz elvontságok a statusgazdasági tudományt minálunk nem csak soha sem honosítanak, hanem inkább ifjúságunknál undorodást szülnének a tudomány eránt, azért mi, kik e tudománynak gyakorlati irányát tartjuk szemünk előtt, illyelén szemlélődéseket, mellyek egyébiránt is inkább a magános mint a nemzeti gazdaságra vonatkoznak, munkánktól eltávoztatni iparkodtunk, már a híres Rottek is a **Lehrbuch des Vernunftrechtes und der Staatswissenschaften** czímű munkájában illy szörszálbasogalások ellen, mellyek c tudományt csak eltorzították, szavát következő módon emeli: **Die in den meisten, und selbst in den ge-sehrtesten Lehrbüchern über Rationalökonomie vorkommenden Un-terforschungen über Begriff und Wesen des Reichthums, über seine Elemente, Quellen, und Erzeugungsmittel, bei Einzelnen, und bei der Volksgesamtheit oder Nation, so wie über seine Berthei-**

§. 7. *A nemzeti vagyonosságkeletkezése minő feltételektől függ?*

A nemzeti vagyonosság keletkezése e következő' feltételektől függ: 1-or a sajátnak biztosságától, 2-or a nemzetiségtől, 3-or a munka felosztásától, és 4-er a forgalomtól, (SSercíjr) és kereskedéstől.

§. 8. *A sajátnak biztossága.*

Kétség kívül van, hogy senkinek sem lesz kedve telket mívelni, építem, vagyont gyűjteni, s a t. ha csak nem bizonyos abban, hogy fáradozásának gyümölcseit ó', és nem más élvezendi, hogy tehát valamely országban szorgalom uralkodjék, és az által a vagyonosság gyarapodjék, mindenek előtt szükséges: hogy minden polgárnak sajátja biztositassék, ez pedig biztositatik: 1-ör bölcs törvények, 2-or jó rendőrségi intézetek, és 3-or jó és szigorú igazságszolgáltatás által.

§. 9. *A nemzetiség.*

Az egyedi erő nek egyesülése közös czélok elérésére, leghathatósabb eszköz az egyedeknek boldogságára, minél

lung, gorterOaihing, Sermeljtung, unb Serroenbung fmb nidjt nur burdj bie Trotfenfjeit eineS enbiofen Setaiis erinüben, fon* bérit gröfjtentfjeilő and) ben Stjarafter eitler SpiOftnbigfeit an fidj tragenb, unb nur tvenig frud)tbar für ben praftifdjen öebraudj. 8afi allé fjaben babéi ba\$ ©eprage einer befängüdjju \$Inf;ánglid)< feit an feibfferbadjte ober roa? tn bér Siegeí bér gall ifi, burcb bie Slutoritat berübniter OTeifter entpföfjienen @djtüífjfieme, unb eben baruin audj bér Sinícitigfeit, bei vieien enblidj láfitfidj, iveim inán vorurtfjeilSfrei fieprüift, niandjeriei 53egriffS* 3erroirung, unb 2Jern>ed)5tung unb ^iernuSptegcnb audj niandjeriei Strtfjuni in

Prinjipien unb golgerungen augenfdeiididj nadjtveifen. — Szinte a híres Liszt is illyféle szórszálhasogatásokat kárhoztat, mert előbeszédeben e szavak foglaltatnak: Sie politifdje .Defononiie, an weidjer biSíjer burdj ibre fdjelafüfcfie @djroüüftffigfeit, it)re IBi* berfprüidje unb itjre grunbfaifdje ierminoioogie bér gefunbe Wen* fdjenverffanb Írre geroorben, 11. f. tv. más helyen ugyan ezen író azt mondja: Sí ifi ein ©eiff bér Sopbifiif, bér Sdjolaftif, unb bér Unfiartjeit in biefe 2Biffenfdjaft gefoininen, bie Jbecrie ifi ein Suinmeípiat), jroEIFeibafter Xaíente, unb ciné SBvgetfdjeube für bie meiffen SOLanner von öeiff, (StfaOrnng, gefunben Wcnl cbenversftaub unb Urtljeil getvorben-

többen egyesültek, s minél tökéletesebb az egyesülés, annál tökéletesebben eszközölhető az egyedeknek szellemi, és anyagi jóléte. Minden egyesületek közt legfelsőbb helyet foglal a közös nemzetiség általi egyesülés; közös nemzetiség alatt pedig sok egyesült egyednek azon közös célra irányzott törekvését értjük, hogy mint egy, a többi nemzetektől különböző család nemzeti sajátosságival fenn állhassanak, és mind szellemi, mind anyagi jólétüket önállólag, és más nemzetektől függetlenül előmozdíthassák. A nemzetiség fogalmából kitetszik, hogy a nemzeti egyesületben mindenik egyed magát, mint a nagy nemzeti testnek részét tekinteni, és magános érdekét a köz-nemzeti érdeknek alárendelni, ezen köz érdek végett áldozatokat is tenni, és tehát az egész nemzet gazdasági állapotja tekintetéből hozott törvényeknek hódolni köteles.

§. 10. *A munkának felosztása.*

Mihelyt valamely nemzetnél a műveltség haladtával az emberek szükségai sokszoroztalak: a munkának felosztása szükséges leendő; ez pedig abban áll, hogy minden ember csak egy bizonyos nemű munkával foglalkodjék; a munka felosztása azt eszközözi, hogy mindenik a maga munkája nemében, mellyel egyedül, és szüntelen foglalkodik, nagyobb tökélyre jutván, többet termeszthet, mi által képessé tétetik munkája magára nézve felesleges termékeinek kicserélése által többi szükségait másoktól könnyebben megszerezni.

A munka felosztása szempontjából az emberi cselekvőségnek hatféle nemét lehet megkülönböztetni, ilyenek:

1- ör. A nyers termékeknek előállítás; ide tartoznak a földműveléssel, marhatenyésztéssel, vadászattal, halászat-, erdőszet-, és bányászattal foglalkodó emberek.

2- or. A nyers termékeknek átalakítása, és azoknak az emberek számára használhatókká tévése, ide tartoznak a gyárokkal és közművekkel foglalkodók.

3- or. Mind a nyers termékeknek, mind a műipari cikkeknek kicserélése, ide tartoznak a kereskedés körül foglalkodók.

4- er. A tudományokkal, művészetekkel! foglalkodás.

5- ör. Személyes szolgálat magános emberek céljai végett.

6-or. Személyes szolgálat az egész status céljai végett; ide tartoznak a status-szolgálatban levők, t. i. hivatalosok, katonák.

§. 11. *A forgalom, (Verkehr) és kereskedés.*

A negyedik feltétele a nemzeti vagyonság keletkezésének a forgalom, és kereskedés, mely a tehetségben áll a szorgalomnak termékeit más hasznos dolgokkal jutányossal felcserélni. A forgalom, és kereskedés által 1-ör a munkás nagyobb szorgalomra serkentetik, és ingert kap csak egy bizonyos nemű munkával kizárólag foglalkodni, tehát a forgalom által elő mozdítatik a munkának felosztása, és tökéletesebbülése, 2-or a javak olly emberek birtokába hozatnak, kiknél legtöbb beesők vagyon, a forgalom csak elegendő népesség által lehetővé tétetik.

A termesztő termékeinek eladásában mindig azon fog iparkodni, miszerint termékeit olly áron adhassa el, hogy termesztési költségein felül még illő jutalma is maradjon, a termékeknek piarcsi ára függ a kínálattól, és kereslettől, mennél nagyobb a kínálat, megmaradván ugyanazon kerestet, annál kisebb a piarcsi ár, és ellenben: ménnél nagyobb a kerestet, megmaradván ugyanazon kínálat, annál nagyobb a piarcsi ár.

Ha valamely termékeknek termesztési költségei kisebbülnek, (p. o. valamely műipari cikkelynél gép behozása következtében) az mindenesetre kedvező, mert a vevők az által belőle egyenlő mennyiséget kisebb áron, tehát más javaknak kisebb áldozatával, mint eddigelé szerezhetnek, és az eladók is, minthogy az olcsóbb áru inkább vétetik, nagyobb mennyiséget adhatnak el belőle, mi által nyereségük gyarapodik, és maga a termesztés is kiterjeszkedik; szinte kedvező, ha a terméknek piarcsi ára azért kisebbül, mivel a természet annak termesztését igen szaporította, (p. o. a bornál, gabonánál) de ha valamely okbul (p. o. a külföldiekkel! concurrentia miatt) a terméknek piarcsi ára annyira leszáll, hogy a termesztő még a szükséges termesztési költségeit sem kaphatja be, ez a fogyasztókra nézve ugyan kedvező, de a termesztőkre nézve igen káros, és a termesztésnek csökkenését vonja maga után, ebből kitetszik, hogy a termékeknek

olcsósága mindig kívánatos, de csak annyira, a mennyire a természetők általa kárt nem szenvednek, és a természeti ingertől meg nem fosztatnak. *)

§. 12. *Min alapszik valamely nemzetnek vagyoni jóléte?*

Valamely nemzetnek vagyoni jóléte sem a földmivelésen egyedül, séma műiparon egyedül, sem a kereskedésen egyedül nem alapszik, hanem mind e három foglalkozáson együtt véve, mert mind e három foglalkozásnak együttléte és egymással összeszövetkezése kívántatik, hogy a nemzet vagyoni jólétre szert tehessen, mennél közelebb állanak ezen foglalkozások egymáshoz, és mennél kevésbé akadályoztatnak az egymásrai kölcsönhatásban, annál nagyobb lesz mindeniknek virágzása, annál könnyebb leend a polgároknak magokat mindenféle szükséges dolgokkal olcsón ellátni, és annál magasabb polezra emelkedendik a nemzetnek vagyoni jóléte.

De azon kívül a nemzetnek vagyoni jóléte szellemi mivelést is tesz föl, a tapasztalás azt tanítja, hogy mindazon nemzetek, mellyeknél a tudományok nagyobb virágzásra jutottak, anyagilag is jobban előre haladtak, ellenben, hogy olly nemzetek, mellyeknél a szellemi felemelkedés elfojtatik, és a tudományok virágzásáért kevés, vagy semmi sem történik, anyagilag is süllyedtek, és hátramaradtak, ennek oka pedig az, mert a szellemi műveltség visszahat az anyagi cselekvőségre, és avval szükséges összeköttetésben vagyon.

§. 13. *Vallyon a nemzeti jövedelem, vagy vagyon kiszámítható e?*

Sem a nemzeti jövedelem, sem a nemzeti vagyon számokkal nem határoztható, és minden mesterséges kiszámítás e részben ámitó; mindazáltal léteznek ismerjelek, melyekből a nemzet vagyoni állapotjának állása valamennyire megítélhető, ilyenek 1-ör a dolgozó osztályoknak életmódja, mennél könnyebben fődözik ezek életszükségeiket, és mennél több kényelemben részesülhetnek, annál nagyobb lesz a nemzeti vagyonosság, 2-ör ha nagy, és költséges vállalatok vitet-

*) Drágaság olcsóság mindig viszonylagos fogalmak, meri valamely terméknek drágasága, vagy olcsósága annak piarcsi árából, más termékek árához merve halározatik meg.

nek véghez a polgárok által, és ezekben sokan részesülnek, 3-or ha a kormány köz czélok végett sok költséget tehet polgárai terhelteése nélkül, és 4-er ha a polgárok a külföldieknek nagy mennyiségben pénzt kölcsönözhetnek.

MÁSODIK FEJEZET.

A mezei gazdaságról.

§. 14. *A mezei gazdaság fogalma polilicai értelemben, és fontossága.*

A mezei gazdaság alatt mindazon foglalkozásokat értjük, mellyek az embereknek élelmeket, és nyers anyagokat nyújtanak, következőleg a mezei gazdasághoz nem csak a földmivelés, és marhatenyésztés (mellyek a mezei gazdaságot [szorosabb értelemben képezik) hanem az erdőszet, bányászat, és vadászat is tartozik. Mi itt a mezei gazdaságról csak political, nem pedig gazdasági tekintetben értekezünk, t. i. megmutatjuk: mikép kell elhárítani a mezei gazdaságnak olly akadályait, mellyek többnyire a társasági viszonyokból erednek, és minő eszközök által kelljen azt nagyobb virágzásra emelni.

Minthogy a mezei gazdaság az embereknek életszükségeiről részint közvetlenül, részint közvetve, a mennyire t. i. a gyároknak nyers anyagot nyújt, gondoskodik, és minthogy a nemzeti-vagyoni jólétnek legmélyebb forrása, azért a statusnak különös gondját, és pártolását érdemli; a tapasztalás is azt tanítja, hogy nemcsak az éghajlat és föld minémüségé., hanem a társasági viszonyok is roppant befolyással bírnak a mezei gazdaság virágzására, és hogy nem éppen a természettől legáldottabb, hanem a legjobban kormányzott országok míveltetnek legjobban.

§. 15. *Miben áll a mezei gazdaság virágzása, és mitől függ?*

A mezei gazdaság virágzása sok, és jónemű élelmek, és nyers anyagok termesztésében áll. A földmivelő csak akkor termeszt saját szükségein túl, ha termékeinek nyereség-geli eladhatását, vagy azoknak másokkal felcserélését remélheti; a mezei gazdaság tehát azon országban lesz legvirágzóbb, mellyben a földmivelő mellett számos más népsz-

tályok vannak, kik nem földművelők, és kik földi termékeket kézművi czikkekkel vagy pénzzel becserélni akarnak, és arra tehetséggel bírnak, miből következik, hogy a mezei gazdaság ott lesz legvirágzóbb, hol a gyárok, és kézművek virágzásban vannak, ezeknek jótékony hatása a mezei gazdaságra leginkább észrevehető nagyobb városok közelében. *)

§. 16. *A mezei gazdaság virágzásának akadályai.*

Az akadályok, mellyek a mezei gazdaság felvirágzását gátolják e következők: 1-ör. A rabszolgaság, röghöz ragadt állapot, és nyomorult személyes viszonyok, mellyek alatt némely országban a földművelők nyögnek. 2-or. A birtoknak bizonytalansága és tulajdonnak nem léte. 3-or. A termesztés bizonyos részében álló adózások u. m. a tized, kilenczed. 4-er. A robotok. 5-ör. Terhes adók, és az adórendszer hibái. 6-or. üräségi korlátlan vadászati, és legeltetési jog. 7-er. Olly törvények, mellyek a jószágok elidegenítését gátolják. 8-or. A földművelő szabad akaratjának korlátolása a telek művelésében. 9-er. A földi termékeknek felette olcsó ára. 10-er. Az egymástól szétszört telkeknek bírása. 11-er. Közlegelők. 12-er. Sok ünnep. 13-or. A földművelőnek tudatlansága, és restsége. 14-er. A sors csapásai, mellyek a földművelést érik, u. m. égések, marhadög, silány termés, jégeső s a t. 15-ör. Az álló katonaságnak, vagy cselédségnek sokasága.

§. 17. *Rabszolgaság. es rogzoz ragadt állapot.*

A földek rabszolgák általi műveltetése a mezei gazdaságra, és a nemzeti vagyonosságra károsan hat, mert:

A mezei termékeknek külső országokban! elkelése kevésbé hasznos, mint a belföldi elkelés: 1-ör mivel állandósága bizonytalan, minthogy a mezei termékeket vevő országok idő jártával vagy más országokból! bevitel, vagy tán saját termesztés által magokat elláthatják. 2-or mert a költségek által, mellyeket a termékeknek külföldre szállítása okoz, a mezei gazdák jövedelme kevesítetik, ezen költségeket a termékek árába beszámítani más földművelő nemzetekkel! concurrentia miatt az esetek többségében nem sikerül, 3-or mert a földi termékeknek csak néhány nemei alkalmasak távolabbi szállításra, mások pedig, p. o. tojások, baromfi, vaj, gyümölcs s a t. legalább tengelyen nagyobb távol-
ságra nem szállítathalnak.

1- ör. Minthogy a rabszolga munkája (melly csak urának gyümölcsöz) által önmaga számára semmit sem szerezhet, és állapotját semmiként nem jobbíthatja, csak annyi, és olly munkát teend urának, mennyi, és miilyen éppen kényszerítés által tőle kicsikarható, sőt mivel urát gyűlöli, gyakran kárára, és hanyagul dolgozik, okszerűbb földmívelést pedig éppen nem várhatni tőle.

2- or. Az urak rabszolgáikkal örökös ellenkezésben élnek, ezek uraiknak, hol lehet, ártani fognak, és alig várják azon perczet, mellyben bilincseiket lerázhassák, tehát olly országban, hol rabszolgák léteznek, a közbátorság is mindig veszélyben forog.

3- or. A műipar is a rabszolgaság léte mellett hátramaradást szenved, mert a rabszolgák semmit sem vehetnek az ipar-üzőtől, uraiktól pedig csak a legnélkülözhetetlenebb szükségekkel elég szűkén láttatnak el.

4- er. Ide járul még a veszteség, melly olly országokban, hol rabszolgaság divatoz, a szellemi műveltség hiányából származik.

Ebből kitetszik, hogy az észjogon kívül, mellynek örökös törvényeivel a rabszolgaság homlokegyenest ellenkezik, még gazdasági tekintetek is forognak fenn, mellyek a rabszolgaságnak megszüntetését (legalább lassanként) erősen követelik.

A röghöz ragadt szolgaság (glebae adstrictio, idbeigen* fd)ft) csak kevés fokkal különbözik a rabszolgaságtól, a röghöz kötött szolga személyére nézve mégis csekély joggal bír, de földesurának telkéről, mellyen született, el nem költözködhetik, sem maga sem gyermekei más életmódot nem választhatnak, ingatlan vagyont mint tulajdont nem bírhat, és az ingó vagyonnak szerzésében is temérdek sok szolgálat által, mellyre az uraságtól önkényleg fordíthatik, nem kevésbe akadályozva van.

Hogy a röghöz kötött szolgaság szinte a szorgalmat elfojtja, és a földmívelőt szegénységre, és nyomasztó állapotja következtében erkölcsi romlásba, és lelki tompaságba ejti, és hogy annál fogva a röghöz kötött szolgaság a nemzeti szegénységgel, és műveletlenséggel karöltve jár, a tapasztalás elegendő leg bizonyítja, azért a nemzetnek gazdasági ér-

deke is kívánja, hogy illy állapot megszüntetessék, és az elnyomatott néposztály minél előbb nyomasztó igája alól felszabaditassék, és pedig, mivel a röghöz kötött szolgaság csak jogtalan elnyomatáson, nem pedig az örök természet-törvényen alapszik, sőt ezzel merőben ellenkezik, a szoros jogosság azt kívánja, hogy minden a földes uraknak adandó kármentesítés nélkül eltöröltessék, miként ez 11-ik József alatt Magyar, és Cseh országokban történt.

Mínthogy pedig a röghöz kötött szolgaság eltörlésével még szó sem lehet arról, hogy a földes ur a föld tulajdonát is jobbágyjának eladja, (mert illy megváltáshoz ez utóbbinak még akkor nincs pénze) azért addig, míg a jobbágynek míveltsége, önállósága, és vagyonossága annyira halad, hogy a teleknek tulajdonát megszerezhetvén, magára hagyathatik: a földes ur és parasztság közti viszonyok törvények által szabatosan meghatározandók lesznek. *)

§. 18. *A birtoknak bizonytalansága, és a sajátnak nem tele.*

Egy másik, és nem csekély akadálya a mezei gazdaság virágzásának a birtoknak bizonytalansága, és sajátnak nemléte. Ha a földművelő a telket, mellyel mivel nem mint tulajdonos, hanem csak mintolly baszonvevő bírja, kifaföldesur tetszése szerint attól kibecsültetés által megfoszthat, vagy más rosszabb földre általthehet, szorgalmának szükségképen csökkennie kell; de a bérben tartott föld is ha mindjárt birtoka tán jobban biztosítva van, nagyobb szorgalmat ritkán idéz elő, azért a mezei gazdaság érdekében fekszik, hogy a földművelő a telket, mellyel mivel, mint tökéletes tulajdont

*) A rabszolgaságnak rögtöni megszüntetése veszedelmes volna, és nagy vérontást idézhetne elő, jobban vezetnek czelboz e következő eszközök: 1-ör. A határozat, hogy bizonyos naptól fogva minden rabtól született gyermek szabad legyen. 2-ör. Alapzatnak (3onö) felállítás, mellyből évenként bizonyos számú raboknak szabadsága megvásároltatok, itt természetesen olyanok lesznek kiválasztandúk, kik erkülesiségüik -, és szorgalmuknál fogva önmaguk táplálhatására reményt nyújtanak. 3-ör. Mindenkinek adott engedelem, miszerint akármelly rabszolgának felszabadítását eszközölhesse.

bírja, és ne kénytelenítessék mint jobbágy idegen telken súlyos feltételek alatt élelmét keresni, mert bizonyos, hogy csak a tulajdon műveltetik, és javítatik szeretettel, és tellyes szorgalommal, csak a tulajdonnal rendelkezhetik valaki úgy, miként a változó szükség, vagy új felfedezések kívánják, tovább csak a szabad birtok nemzi a földművelő keblében a szabadsági, és önállósági érzetet, mellyen az igazi hazaszeretet alapul, és melly által egy hathatós nemzeti közvélemény kifejlődése lehetségessé tétetik, ellenben hol a nemzetnek nagyobb része vele született emberiségi jogából t. i. földtulajdon szerzhetéséből zsarnokilag ki van rekesztve, a status belső political erő hiányában szenved, a hazai ügyekbeni részvét csak kevés emberre szorítkozik, és az ország a nép tömegére (melly úgy szólván mégcsak lehetőség tekintetében se találja honát a hazában, és tehát a status fentartását sem igen hordja szíven) a vész órájában biztosan nem számolhat, ide járul, hogy ha a néptömeg telek-sajáti joggal nem bírhat, a földnek sajátja aránylag kevés egyed kezében nagy terjedelmű urodalmak alakjában öszpontosulva leszen, melly állapotban mindig kevesebb lesz a termesztés, mintha a telkek tulajdona több kisebb birtokos közt van felosztva; tehát az összes nemzeti vagyonosság általa csorbulást szenved.

Az előadottakból kiviláglik: hogy fontos okok harcolnak a mellett, hogy minden embernek földtulajdon szerzése lehetségessé tétessék, de hol a parasztok eddig földtulajdonnal nem bírtak, ezzel igazságosan csakúgy Hibáztathatnak fel, ha a földes urnák a saját átengedéseért, és a jövedelem veszteségeért tökéletes bérpótlékot teljesítenek, ez pedig történik a jobbágyi tartozások örökös megváltása által, melly két-féle, t. i. 1-ör pénzösszevvel, 2-or a telkeknek egy részével.

Ha pénzzel történik a megváltás, az eljárás következő: t. i. azon adózásoknak, mellyeket a jobbágy földesúrnak eddig természetnyekben, munkában s a t. tenni köteles vala, középszámszerinti ára kiszámítatik, ezen ár mint kamat tekintetik, (mert a földesúri adózások legjobban egy a földre kölcsönzött tőkének kamatival hasonlíthatók) ha tehát a jobbágy ezen kamatnak tőkéjét, melly az országszerte uralkodó rendes kamatláb szerint meghatározandó, földes úrnak megfizeti, telkének olly tulajdonát kapja, milyennel földes

ura tulajdon majorsági telkén bír, és minden viszony közte, és hajdani ura közt megszűnik.

A telkeknek egy részéveli megváltás ott hasznos, hol 1-ör. A parasztok több telket bírnak, mint tőkéjük mennyiségénél fogvájói művelhetnek, és 2-or. Hol a telkek, mellyek a község összes tagjaitól a földesurnak adatnak, egy tagban kihasíthatnak.

A megváltás lassanként és bizonyos időszak] alatt történhetik, ha t. i. a megváltási öszvegből évenként bizonyos rész letéttetik, meg bizonyos számú évek lefolyta után az egész váltság-dij kifizettetett, illy megváltás a jobbágyra nézve könnyebb, de a földesurra nézve kevésbé kedvező, mert a váltsági sommát még csak több évek alatt apródonként kapja.

Midőn a törvény az örök váltságot megengedi, szükséges, hogy a megváltásnak alapjául szolgáló kulcsra, nem különben mint az egész megváltási eljárásra nézve szabályokat alapítson, és egyszersmind különös biztosságokat állítson fel, mellyek előtt a megváltás történendik, és mellyek a magukat megváltó jobbágyok érdekeiket, és jogait szemmel tartják, és a megváltásban tán előforduló egyenetlenségeket kiegyengetik.

Ahol pedig ezen örök-váltság vagy a földművelők műveltelensége, vagy a pénznek nagy hiánya miatt nagyobb kiterjedésben nem remélhető, ott legalább szükséges, hogy addig is, míg a jobbágy képes leendő magát megváltani, földé hasznovételében biztosítsák, és arra nézve szabad adásivevési joggal felruháztassák, és a törvényben pontosan határozotásanak meg azon esetek, mellyekben egyedül a jobbágy földesura által telkétől elmozdíthatatik (miként e tárgyban minálunk az 1836-ik évi országgyűlésnek 4-ik törvényczikkelye rendelkezést foglal) tovább, az is megengedtessek neki, hogy az igen terhes adózásait másokkal megválthassa, mellyek a • nélkül hogy a földesurat károsítanak, a jobbágyra nézve mégis kevésbé terhesnek, a telkek javítását nem annyira gátolják, és a természetnek gyarapodását, s mind a két félre kényelmesebb helyzetet idéznek elő. *)

*) A sajátbirtokra nézve helyesen mondja Gróf Széchényi István a „Stádium“ című munkájában: „Ki a saját birtokroli

§. 19. *Adózások a természetnek bizonyos részeken, milyenek a dézma, kilenczed.*

Gyakran vagy a statusnak, vagy az egyháznak, vagy magános földesuraknak joguk van a földművelőktől a természetnyeknek bizonyos részét követelni, e tekintetben leginkább a dézma-, és kilenczed-adás vannak divatban, illyféle adózások nagy akadályai a mezei gazdaság felvirágzásának, mert:

1- ör. Ahol a földművelő terméséből dézmát, kilenczedet, vagy más bizonyos részt változatlanul adni tartozik, telkével óhajtása szerint nem rendelkezhetik, p. o. silány termésű szőlőt szántófölddé, vagy rossz szántóföldet kaszállóvá nem fordíthat, így tehát, mivel a jobbágnak a megálapított telekhasználati rendtől elállnia nem szabad, a telkek czélszerűbb használása gátoltatik.

2- or. Mivel ezen adózások az egész termésből vétetnek, nem tekintvén az egyes földművelő természetére fordított fáradozásba, és költségeire, annál fogva a földművelőket igen egyenlőtlenül érik, és éppen a szorgalmatos sújtják, mert a szorgalmatos földművelő terméséből, mellyet csak nagyobb fáradság és költség mellett nyert, annyit köteles adni, mint más henye, kinek kevesebb költséggel és fáradozással ugyan annyi termése vala.

3- or. Ezen adózások a földművelő tiszta jövedelmének nagy részét veszik el, főleg kevésbé termékeny földeknél.

4- er. A dézma vagy kilenczed szedés módja is fölötte terhes a földművelőknek, mert, mivel a dézma vagy kilenczed egyszerre szedetik, azért a földművelő telkének egyes részén, a termékeknek érettségére tekintve külömbféle időkben nem arathat, vagy nem szüretelhet.

5- ör. Ide járulnak még a czivódások, és gyüölöségek is, mellyek ezen adózásokból erednek.

Ezen káros következesek elhárítása tekintetéből tehát igen czélirányos lehet olly törvény, melly ott, hol az örök> váltság még lehetetlen, legalább ezen adózásoknak más, kevésbé nyomasztó adózásokkal megváltását a földművelőknek

kérdést mellékesnek, és érdek nélkülinek tartja, ohi annak k li-
lében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy n.ég soha
nem is ébredt lel.“

megengedi, ezen megváltás történhetik vagy úgy, hogy a földművelő a kilenczed, vagy tized fejében határozott gabonamennyiséget évenként adni, vagy ugyanazon gabona mennyiségnek piarcsi, vagy középszámszerinti árát, (©tainctra(=^ rciö) melly több közelebb lefolyt években uralkodó gabona piarcsi árából számítatik ki, évenként fizetni tartozzék; ha pénzben történik a megváltás, a kilenczedre, vagy tizedre jogosított személy a szedési, csépelési, magfenntartási, s a t. költségtől is menekül, tehát annyival kisebb lehet a váltság-díj a nélkül, hogy a jogosított vesztené, egyébiránt a megváltás a lekötelezettnek akarattjától függjön, és a megváltási szerződés szinte részrehajlatlan biztosság előtt köttessék. Valamint pedig minden adózások, úgy ezek is egyszerre örökre legyenek megválthatok. *)**)

§. 20. *A robotok.*

A robotok, (mellyek még a hajdani rabszolgaság vagy rőghöz ragadtságának maradványai) azon mezei szolgálatok,

***) Igen helyesen mondja Rottek a „Staatsrecht der konstitutionellen Monarchie“ című munkájában a tizedre nézve: Bei keiner Abgabe mehr als beim Zehene haben sich Vorurtheil, Engherzigkeit, blinde Anhänglichkeit aus historische aus Unkunde oder Verachtung des natürlichen Rechtes gegen die Diktate der Vernunft ver schworen. Umsonst fordern Rechte und Anhangheit gleichmäßig die Abschaffung dieses Stückes der Landwirtschaft, dieser ungerechtesten, und abenteuerlichsten aller Steuern.**

***) A tized- és kilenczednek kedvező oldalai is vannak, t. i. hogy ezen adózások a földművelőlől akkor teljesítenek, mikor valamije van, és attól, mije van; hogy ezen adózások a természettel nőnek, vagy alább szállnak; tovább: hogy a jövedelemnek bevétele a jogosított személyre nézve egyszerű; hogy a telek, melly olly teherrel szereztetett, olcsóbb vala; ezeknél fogva még kevésbé népesített országokban, hol a rossz földek még nem művelletnek, s hol még csak egyszerű, és mesterkéletlen művelés divatoz, mellynél a természet-erő legtöbbet, a töke pedig, és megmunkálás keveset tesz, és hol még másféle adózás nincsen, ezen adózások mint kevésbé érezhető teher jelenkeznek, de más viszonyokban ezen adózásoknak károságai bizonyosan a kedvező oldalainál túlnyomó súlyal bírnak.

melljeket a jobbágy földesurának a telek használatáért tenni köteles, ezek kétfélék t. i. kézi- és ígás-robotok, amint t. i. csak kézzel, vagy marhákkal vitetnek véghez. A robotok lehetnek határozottak, mellyeknek száma a törvényben meg van határozva, vagy határozatlanok, ha t. i. a földesur annyi szolgálatra kényszerítheti jobbágyát, mennyire akarja, a határozatlan robotok a földmívelőt szembetünő leg tönkre teszik, de a határozott robotok is a mezei gazdaságra nézve káros hatással bírnak, mert áltatok az uri-földek rosszul növeltéinek, mivel a robotra kötelezett a munkát többnyire csak tünnyán, nem pedig úgy teljesíti, mint mikor tulajdon javára, vagy pénzért dolgozik, továbbá, a robot helyére menetben, és onnét visszaj öveiben gyakran igen sok idő elvész, és mind az emberek mind a marhák fáradva érkeznek a munka helyére, de a robotra kötelezett földmívelőknek földjei is elhanyagoltainak, mert a robotokra többnyire a legjobb idő választatván ki, a jobbágyoknak tulajdon telkük megmunkálására alig marad fenn kedvező idő; ide járul, hogy a robotra kötelezett könnyen saját földjei növelésében is a henyé munkához szokik, és hogy nem teljesített robot-kötelesség következtében az uraság, és jobbágyság közt számtalan viszálykodások, és perlekedések támadnak.

Mivel tehát a robotok által temérdek sok erő és idő elfecséreltetik, és a kötelezetteknek kara sokkal nagyobb mint a jogosítottaknak haszna, azért szükséges hogy ott, hol még az örök-váltság nem történhetik, legalább ezen szolgálatoknak pénzzeli megváltása a jobbágyoknak megengedtessek. E megváltás kulcsául a robot helyén a megváltás idejében divatozó közönséges napszám szolgálhat, mindazáltal a közönséges napszámból kis lehúzás történhetik, és tehát a megváltási öszvegben nem éppen annyi napszám leszen felszámítandó, hány robotot a jobbágynek tenni kellett, mert egy robotos-napi-munka becse egy napszamos-munka becsével fel nem ér, mivel az előbbi többnyire henyén végeztetik.

Nemelleyek ugyan a robotok megváltását ellenzik azon okból:

1-ör. Hogy a jobbágy könnyebben teszi a robotot, mintsem hogy kész-pénzzel magát megváltsa, mivel erre néha igen nehezen tehet szert; de erre azt felelhetni: hogy a pénz-

szerezés nehézsége valamely ország csak némely vidékében létezik, mely nehézség annál inkább megszűnend, minél jobban növekszik a népesség, és terjed a kereskedés, még pedig ez történik, a jobbágnak szabad választására bizassék, valljon a robotot megváltani akarja e vagy nem? a jobbágyok azeránt legjobban átlátandják önhasznukat, a határtalan robotok pedig minden esetre eltörlesztendő k.

2- or. Hogy a földesurak a robotok rögtöni megváltása után kisebb népességii vidékekben nem elég napszámot találандnak földjeik művelésére; mindazáltal ezen is lehet segíteni, ha t. i. a földesur a megváltókkal úgy egyezkedik, miszerint ezek még egy időig bizonyos szolgálatokat határozott bérért tenni tartozzanak.

3- or. Hogy a műveletlen földművelő a robotok megváltása után annyit se fog dolgozni, mint előbb, midőn legalább a roboti-munka teljesítésére kényszerítetett, hanem egész idejét henyeségben fogja vesztegetni; de arra azt felelhetni: hogy a henyeség ellen legjobb óvszer a népnevelés, a műveltebb földművelő bizonyosan idejét is czélszerűbben használandja, és szorgalmatosabb leend.

A status részére teljesítendő robotok p. o. a sóhordás, utesinálás, a földművelőknek ugyan azon okoknál fogva ártalmasak, mint a földesúri robotok, azon kívül ezek a kötelezettek igen egyenlőtlenül érik, így p. o. valamely ut mellett lakókat annál súlyosabban terhelik, mennél kevésbé népes a vidék, azért ezen robotokat is megszüntetni kell, csak háború idejében a szállítási robotok nem egészen nélkülözhetlenek.

§. 21. *Terhes adók, és az adórendszer Jiildi.*

Ha a földművelők akár köz- akár urodalmi-adókkal annyira megterhelhetvők, hogy szorgalmok gyümölcséből nekik alig marad fenn annyi, mennyi az életök sanyarú fentarthatására kívántatik; természetesen következik, hogy erőiket nem feszítendik meg jobban, minthogy annyit termesszenek, mennyi éppen életök fenntarthatására nélkülözhetlenül szükséges, mert a legcgyszerűebb is átlátja, hogy a közállomány földművelőit az éhen-halás örvényének szélére jutni nem engedheti, s hogy attól, kinek nélkülözhetlen szükségein kívül sem-

mije sincs, semmit sem követelhet; azért a földművelésnek virágzása kívánja, hogy a földművelőkre vetett adó olly mértékletes legyen, miszerint a szorgalmatos földművelőnek fáradozásáért elegendő jutalom maradjon fenn, melly által igyekezete jövőjére is serkentessék. — Hogy pedig az adó mértékletes lehessen, szükséges, hogy a közterhek ne egyedül a paraszt-osztály vállain fekdjenek, hanem hogy minden telek, különbség nélkül adóztassák, és minden ember az örök igazság kivonata szerint a köz-terhekhez járuljon, a minden telekre kivetett mértékletes adó a szorgalmat, és a természetet előmozdítja, mert így mintegy kénytelenítetik a birtokos minden földjét művelni, nehogy olly telektől is fizessen adót, mellynek hasznát nem vette; ha minden telek adózik, egy néposztály sem bir kedvezéssel a másik rovására, ellenben ott, hol bizonyos néposztályok telkeiktől nem adóznak, a többiek, kik illy mentességgel nem bírnak, termékeik árára nézve amazokkal a concurrentiát ki nem állhatják.

Hasonlóan károsan hat a földművelésre olly adó-rendszer, melly szerint az adó csak egyedül a természetményeknek mennyiségére, tekintet nélkül a telkeknek termékenységére vettetik ki, illy adó-rendszer következése az: hogy a szorgalmatos földművelő büntettetik, a henye pedig restségében megerősítetik; igen ártalmas a földművelésre az is, ha az adók mind egyszerre követeltetnek, mert akkor nem ritkán a földművelők a vetésre való magot, vagy szükséges marhájokat gazdaságuknak nagy kárára eladni késztetnek. *)

*) Az adóra nézve Kottek a „Das Staatsrecht der Konstitutionellen Monarchie“ című munkájában így szól: Die Gleichheit oder Verhältnismäßigkeit der Besteuerung, sonach die Abschaffung aller allgemeinen, oder besondern Steuerbefreiungen, deren Betrag nothwendig auf die nicht befreiten Personen, oder Vermögensarten zurückfällt, überhaupt die Herrschaft der Rechts- und Angleichungs-Prinzipien in der Steuergegebung wird ganz vorzugsweise für den Bauernstand, den fast allenthalben zu schwer belasteten wohlthätig seyn. Véleményünk szerint csak szivtelenség, és rossz lelkiesség pártolhatja mai idöben valamely néposztálynak egészleni ado-mentességét, és csak a butaság tekintbéli azt legfőbb szabadságnak. Angol, és Franciaországok szabad alkotmányos orszá-

§. 22. *A földesúri legeltetés, és korlátlan vadászat.*

Ha a földesurnak a jobbágyok ugarjaikon és tarlóikon, vagy néha rétjein is legeltetési joga van, a jobbágy telkének legcélszerűebb használásában és a javítások tevésében akadályozva van, azért szükséges hogy hol a legelők megtartatnak, a jobbágyi legelők a földesurétől elkülönöztessenek, úgy hogy a földesurat saját rétjein, ugarjain, tarlóin, s egyéb majorsági földjein a jobbágyok kirekesztésével, ellenben a jobbágyi földekben egyedül magokat a jobbágyokat illesse a legeltetési gyakorlat, szintúgy az eddig közös legelő is az uradalom, és jobbágyok között felosztassák, miként ez Magyar országban az 1836-ik országgyűlés 6-ik törvényezikelye által rendeltetik.

Ha a földesurnak a jobbágyok telkein bizonyos időben p. o. aratás, vagy szüret után vadászati-joga van. a jobbágy-szinté a földjeinek legcélszerűebb használásában gátoltatik, azért a földművelésnek érdeke szinte kívánja: hogy illy jog törvény által megszüntetessék, és a jobbágyoknak megengedessék, miszerint telkeiket vad állatok elleni biztosítás okáért sövényrel békeríthessék.

§. 23. *Olly törvények, mellyek a jószágok elidegenítését gátolják.*

A mezei gazdaság virágzásának akadályai közé tartoznak olly törvények is, mellyek a fekvő javak szabad vevéséf, eladását gátolják; ilyen törvények p. o. az úgy nevezett *fiscalitási törvény*, mellynél fogva valamely a fejedelemtől adományképen nyert jószág az adományos család magszakadási esetében a fiscusra visszaszáll; ilyen az *ősiségi-törvény* (lex aviticitatis) melly szerint az ősi-jószágát elidegenítőnek osztályos testvérei a tett elidegenítést felbonthatják, és a jószágot magokhoz válthatják; ilyen tovább a *birhatlansági-törvény*. (lex incapacitatis) mellynél fogva a nemtelenek a nemesi-jószágok birhatásából ki vannak rekesztve; tovább az úgy neve-

gok, és mégis senki sincs ott, ki adomentséggel bírma, kivéven tán az, kinek éppen semmije sincs, nem adózni olt legnagyobb szégyennek tartatik.

ze(t) *hitbizománytörvények* (leges fideicommissi) mellyeknél fogva valamely nagyobb-birtokú nemes családnál a jószágokat csak egy család-tag (hitrebizományos) t. i. az elsőszülött (majorátus); vagy a családnak legöregebbike (senioratus) a többi rokonok kizárásával örökli.

Mind ezen törvények, mellyek a birhatási jogot aránylag kevés családra szorítják, mind statusgazdasági mind általános political tekintetből károsan hatnak, mert: 1-ör. A jószágoknak rossz gazdaktól más értelmesebb, és tehetősebb gazdáknak kezébe kerülését, és tehát azoknak jobb műveltetését nehezítik, sőt gyakran lehetetlené teszik. 2-ör. A jószágok becsét is a vevők hiánya miatt mind inkább alább szállítják. 3-ör. A jószágok tulajdonosainak hitelét is csökkentik, mert illy bilincsekben szenvedő jószágok elegendő hypothecául nem tekintethetnek. Némelly földbirtokos csak akkor lehetne gazdag, és az országra nézve hasznosabb polgár, ha földjeinek egy részét elidegenithetné, és az innen bejött sommát megmaradó földjeire fordíthatná. 4-er. A hitrebizományok különösen az illy hitrebizományos családokból utóbb szülötteket súlyosan érik, és a többi polgárokat is a telek szerzésében nem kevésbé korlátozzák. Minél több és nagyobb hitrebizományok léteznek valamely országban, annál több föld vonatik el a szabad forgásból, s annál több ember záratik ki a földtulajdon szerzéséből. A nagy majorátusok némelly országban a néptömeg birtoktalanságának legfőbb okai. Ide járul: 5-ör. Hogy illyen törvények által egy erős középrendnek, melly a nemzetiségnek, és alkotmányának legbiztosabb támasza, és mellyen a nemzetnek erőteljes kifejlése, political hatalma, és szellemi élete alapul, keletkezése is akadályoztatik.

Ezeknél fogva könnyű átlátni, hogy mind a jogosság, mind a józan politica azt sürögösen kívánja, hogy ott, hol még illy, a hűbéri-rendszerből eredő, és csak a középkori sötét szellemet lehellő, de az ország felvirágzásával merőben ellenkező törvények léteznek, azok hováhamarább megszüntetessenek, és a föld bilincseitől, mellyekkel lelánczolva vala, megszabadítván, minden ember által szerezhetővé tétessék, mert csak ott lesz legnagyobb a műveltség, és legnagyobb az előrehaladás, hol a legnagyobb rész tulajdon, és mindenki bátran adhat, bátran vehet, s bátran bírhat.

A földtulajdon szerzésének kiterjedése következtében az eddig néptelen országokban is a népesség óriási lépésekkel szaporodni fog, és az által a statusnak hatalma a kül-nemzetek irányában ugyanazon mértékben emelkeddik.

A birtokolhatlanság megszüntetéséből még korán sem következik, hogy az ingatlan javaknak az országban szerzése minden külföldinek is megengedtesék, ez főleg pénzeden országban igen veszedelmes lehetne, mert itt az országnak külföldiektől előzönlésétől, és így a nemzetiségnek veszélyeztetésétől lehet tartani. A fiscalitási törvény csak a fiscusnak adott megtérítés mellett szüntethetik meg. *)

§. 24. *A földművelő szalad akaratjának korlátolása a telek művelesen.*

Néha a közállomány oly rendelést szab, mellyhez a földművelő telkei művelésében magát alkalmazni köteleztetik, ilyen rendelések lehetnek p. o. hogy valamely növénynek (p; o. dohánynak, vagy rossz vidékeken a szőlőnek) ültetését tilalmazza, vagy formaszerűségek által nehezíti, vagy hogy más növény ültetését parancsolja, félvén annak netaláni fogyatkozásától, és drágulásától, vagy hogy a föld másképp ne használtassák, mint eddig használtatott; illyféle rendszabályok, noha egy részről hasznosak is lehetnek, még is sok esetben a földművelőknek kárt is okozhatnak, mert viszonyai valamely gazdaságnak, vagy földművelőnek tán más művelést kívánnak, azért rendszerint a földművelőnek szabad akaratját a telkek művelésében korlátolni nem kell, kivéven tán ha a földművelők előítéletektől még igen elfogultak volnának, vagy elég előrelátással nem bírnának, p. o. így a közállomány éhség elhárítása tekintetéből a földművelőket burgonya vetésére kényszerítheti, ha az oktatástól még nagy sikert nem vár-

*) A birtokolhatlanságot csak oly szűkkeblűek védhetik, kik azt, mi fennáll azzal, mit az örök igazság kíván, összezavarják, és a történetben egészen járatlanok. — Hogy egy ország a hűbéri rendszer megszüntével nagyobb virágzásba jön, például szolgáljai Franciaország, ha annak mostani átlapolja az 1789 előtti állapotjával egybevettetik, hol a népesség a pusztító háborúk dacára is több millióval szaporodott.

hat, szinte az erdők művelése is néha kivéttetik, főleg ha a fának fogyatkozása félhető, mert ezekre nézve is a közállomány az egyesek akaratját a közjó tekintetéből néha megszoríthatja. *)

§. 25. *A földi termékeknek nagy olcsósága.*

Valamint egy részről a földi termékek nagy drágasága az iparúzókre, és a többi fogyasztó osztályokra rossz következtetéseket hárít, úgy más részről azoknak szerfölötti olcsósága a földművelőre nyomasztólag hat, és a mezei gazdaság felvirágzását akadályozza, mert illy olcsóság által a földművelő a többi szükségeinek szerzésében nem kevésbé akadályoztatván, fáradásainak minden jutalmától megfosztatik, minek következtében a természetnek is kevesbülni kell.

A szerfölötti olcsóság pedig ered: 1-ör elegendő honi fogyasztók nem létéből, 2-or a mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből, 3-or a termékek külföldre vitelének megszorításából, és 4-er a termékeknek külföldi országokból szabad beviteléből.

§. 26. *Az elegendő honi fogyasztók hiányából támadó olcsóság.*

Ha valamely ország az élelmek, és nyers anyagok természetéhez aránylag igen kevés fogyasztóval bir, természetesen a termékek szerfölötti olcsósága, mely a földművelőt elkedvetleníti, uralkodandik. Ebből kitetszik, hogy a műipar emelése, és azáltal a fogyasztók szaporítása a termékek kelendő árának fenntartására legnagyobb befolyással bir; minél jobban virágzanak valamely országban a gyári városok, annál nagyobb virágzásban lesz a mezei gazdaság, és minél termékenyebb az ország, annál könnyebben táplálhatja műipar-üzőit; csak gyárok által emelkedik a földtermékek becsé, és növekedik a földbirtok értéke, azért egy földművelő nem-

*) A burgonya már hazánkban is némely vidékben az ehséget többször eltávolította, és azáltal a biizhódt előítéleteket melyek főleg a tiszai magyarok közt a burgonya iránt uralkodtak) olly diadalmasan legyőzte, hogy jelenleg kisebb, vagy nagyobb elterjedéséből, c vagy ama vidék kisebb, vagy nagyobb műveltségére következést lehet húzni.

zetnek leginkább érdekében fekszik, hogy műszorgalmat és gyáripart saját honában teremtsen elő; mindazáltal nem elég, hogy valamely országban gyári és kézművi népesség is kellő számban létezzon, hanem szükséges, hogy ezen népesség, a mennyire csak a körülmények engedik, az ország minden vidékeire egyaránt el legyen osztva; mert az iparúzó népességnek a földművelő népességhez aránytalan elosztásából kétszeres rossz következik, t. i. a termékeknek szerfölötti drágasága ott, hol igen sok fogyasztó vagyon, és azoknak fölötte nagy olcsósága, hol a fogyasztók hiányzanak, azért mindaz káros, mi a népességnek aránytalan elosztását okozza, e tekintetből igen károsnak mutatkozik temérdek embersokaságnak az ország fővárosábani megtorlódása, melyet tehát korlátozni a mezei gazdaság érdeke kívánja, azért legszerencsésebbek azon országok, melyekben sok középszerű népességű város vagyon, hol gyári ipar üzetik, és a közellévő földesurak is az évnek legalább egy részét töltik; illy városok mint központok tekintethetnek, melyekben a mezei gazda termékeire mindig vásárt talál, s melyekből a polgárisodás jótékony sugarait kiterjeszti.

De minthogy az ország minden vidékeiben különféle akadályok miatt a műipari népességet a földművelői népességhez sokszor alig lehetséges arányba hozni, azért múlhatatlanul szükséges, hogy az ország különféle vidékei közt a szállítási jó utak, csatornák előállítására, folyók szabályozására által könnyítessék, ha pedig az ország több tartományokra fel van osztva, a különféle tartományok közti szabad kereskedés vitelvámok (*Auß- und Einfuhr-Zell*, mint hajdan Franciaországban) által ne korlátoztassék. *)

*) Korlátlan monarchiában, hol a földbirtokos nemesség semmi political befolyással nem bír; ba csak az udvar közelében nem lakik, vagy statusliivatalt nem visel, és hol minden nyilvános hatalom a fővárosban központosul, a nagyobb földesurak többnyire a fővárosba tódnak, minek következtében ez nagy fényben jelenkezik, de a tartományi városok az által egészen megfosztalak csak nem minden szellemi erőktől és azon kézművektől is, melyek a földesuraknak fogyasztása által fenntartatnak, ez pedig károsan hat a földművelésre. Ezen viszonyoknak kell jobbadán tulajdonítani, hogy Franciaországban a korlátlan mo-

5. 27. *A mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből támadó termékek olcsósága.*

A mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből támadó termékeknek olcsósága ellen jó óvszer lehet a mezei gazdáknak felébresztése, miszerint a gazdaság ágaiban változtatást tegyenek, és olly gazdasági ágakat válasszanak, melyeknél a termékeknek könnyebb elkelése reménylhető.

§. 28. *A termékek külföldre vitelének megszorítása.*

Ennekelőtte azon előítélet uralkodott, hogy a gabonának az országbóli kivitele átaljában káros, főleg olly országokban . melyek nem rendszerint sokkal többet természetnek, mint fogyasztanak, mert a kivitel által a népnek táplálása veszélyeztetik, vagy legalább az élelmeknek drágulása okoztatik, azért szükségesnek tartatott, hogy a kivitel megtiltassék, vagy kivitelvám által korlátoltassék.

De a gabona kivitelének illy megszorítása igen ártalmas lehet, mert az innen támadt gabona olcsósága annyira károsítja a mezei gazdákat, hogy óvakodnak annyi gabonát természetni, mint eddig természettek, hanem földjeik nagy részét vagy más, tán egyébként kevésbé jutányos termesztésre fordítják, vagy inkább parlagon hevertetik, mintsem hogy azt kárral megmunkálják; szembetűnő tehát, hogy az illy megszorításból a mezei gazdaság hanyatlásának, és a földművelők elszegényülésének következnie kell, azért szükséges, hogy

narchia alatt szelleme és fénye által az Európai száraz földnek valamennyi városait felülmuló főváros léte mellett a mezei gazdaság csak csekély előmenetelt tett, és a tartományok mind szellemi műveltségükben. mind közhasznú közművekben hiányt szenvedtenek; olly országokban, hol az alkotmány határozatai szerint a kerületek és városok ügyeiket önmagok igazgatják, és így az egyed lakhelyén vagy kerületben, melyben jószágai vannak, political étellel bírván, befolyást, és tekintetet otthon magának szerezhet, a földesurak (kik a political jogokkali élhelést kellőleg méllánylani tudják) jobban vonzatnak azon kerületekhez, melyekben jószágai vannak, és azáltal a szellemi életnek ottani terjesztését a közművek emelését, és a mezei gazdaság virágzását hathatósan előmozdítják.

a gabonának az országbóli kivitele rendszerint szabadon engedessék, sőt az utak, csatornák, és egyéb közlekedési eszközök előállításá, s külkormányokkal kötött szerződések által előmozdításák.

Mindazáltal vannak esetek, mellyekben *a* korlátlan gabona-kivitel az általa okozott nagyobb drágaság miatt a fogyasztó osztályokra nézve igen káros lehet, illy esetek következők: 1-ör. Ha szűk termés miatt magában a honban a gabonának fogyatkozása mutatkozik, nem is állíthatni: hogy illyenkor a gabonának kivitele magától megszűnend, mert az ország határszéleinél vagy hajózható folyók mellett lakó mezei gazdáknak a gabonának kivitele még mindég nyereségebb lehet, mint annak az ország távolabb fekvő vidékeire, (főleg ha a közlekedés rossz utak miatt akadályozva van) szállítása; tehát igen lehetséges, hogy a kivitel még folyton folyvást tart, midőn azonban már a gabona a honi kellék (23c= búrfnif) fedezésére elégtelen. 2-ör. Ha más országokban uralkodó élelemhiány miatt az élet temérdek nagy mennyiségben kivitetnék, ezen esetben igaz ugyan, hogy az eladók nagy nyereségre tehetnek szert, de az a többi fogyasztó osztályok szorultságát nem enyhíti.

Ne hogy tehát ezen esetben a többi néposztályok, főleg a hivatalosok az élelemnek szerfölötti drágulása által sanyargattassanak, szükséges, hogy a közigazgatás kinyomozza a gabonának azon árát, melly mellett mind a mezei gazda földjeit nyereséggel mívelheti, mind a műiparos, és többi néposztályok is nehézség nélkül élelmüket megszerezhetik, ezen ár szabály-ár gyanánt tekintendő, s meddig a gabonának piarczi ára felül nem haladja a szabály-árt, a kivitel szabadon hagyassák, de mihelyt a piarczi ár (de nem egy helyen, és csak egy napon tekintve) a szabályáron túl emelkedik, a kivitel kivitel-vám által megszorítottassák, nagyobb szükölködés esetében pedig egészen megtiltassák.

Más földtermékeknek kivitele is némelly országokban kivitel-vámok által megnehezítetett, többnyire azon okból, hogy a gyárosok, és kézművesek azokkal magukat könnyebben elláthassák, ide tartoznak a gyapjúra, bőrökre, a szőrre, a lenre, érczekre vetett kivitel-vámok; ezen rendszabály a mezei gazdaságra szinte azon ártalmas következéseket idézi

elő, mint a gabona kivitelének megszorítása, t. i. a termékeknek árát mintegy erővel alább szállítja, mi a természetnek kevesülését vonja maga után, illy korlátolások legfőbb akkor igazolhatók, ha az illy termékek mennyisége a honi szükségek fedezésére is alig elegendő.

§. 29. *A gabonának külföldről behozása.*

Kétségkívül vagyon, hogy olly országokban, mellyek a fogyasztásra kívántató gabonamennyiséget meg nem termik, a külföldről gabonabevitel szükséges marad, de ba a honi termés a szükséges fogyasztásnak megfelel, és még is a külföldről bevitt gabona kisebb áron megszerezhető, mint a honban termesztett: ez esetben a mezei gazdák érdeke a gyárosok és kézművesek érdekei ütközésben lenni látszik, mert a mezei gazdáknak érdeke azt látszik kívánni, hogy a gabonának bevitelle tiltassék, miszerint így tulajdon természetnyelveiket jutányosabb áron eladhassák; a gyárosok és kézművesek érdeke ellenben azt látszik követelni, hogy a földtermékek minél olcsóbb áron szerezhetőek legyenek, és tehát azoknak más országokból bevitelle szabadon engedtessek.

A körülmények illy állásban a kormány mindkettők érdekét mennyire lehet megegyeztetni, és azt eszközölni igyekeznek, hogy a gyárosok és kézművesek lehetőleg legkisebb áron szerezhessek magoknak az élelmeket, mindazáltal úgy, hogy a földművelők tönkre ne tétessenek, hanem ezeknek is fáradozásaiért illő jutalom fennmaradjon; ennek elérése végett mindenek előtt azon okokat iparkodják kinyomozni, mellyek a hazai földi termékek árának a külföldi termékek ára fölötti emelkedését okozzák, illy okok például lehetnek: hogy a földművelő súlyos köz- vagy magános adózásokkal terhelve vagyon, vagy hogy a földművelés a honban a tökéletesség azon polczát még el nem érte mint a külföldieké, vagy hogy a honi mezei gazda a föld kisebb termékenysége miatt nagyobb műveltetési költséget tenni kénytelen mint a külföldi, vagy hogy a gabonának az ország belső részeiből a legszélső vidékekre átszállítása az utak rossz mivolta miatt akadályokkal, és tetemesebb költségekkel jár. Már ha megtudatván a honi élet nagyobb árának oka, valószínű, hogy ez ok megszüntével a honi mezei gazdák a külföldiekkel vetélkedést

kiállhatják, akkor ez ok, mennyire lehet, eltávolíttassék, a nélkül, hogy a gabonának külföldről behozatala korlátoztatnék, ne hogy ez által a gyárosok, kézművesek, és többi osztályok súlyosan nyomassanak; ha pedig ezen okot eltávolítani nem lehet, akkor a kormány nyomozza ki: mellyik azon ár, mellynek léténél mind a földművelő földjeit haszonnal művelheti, mind a többi osztályok is élelmiszereiket könnyen megszerezhetik, ezen ár szabályának megállapítandó, és még a gabona a piarczon ezen vagy nagyobb áron adatik el, a bevittelt engedi, de mihelyt a gabonának piarcsi-ára ennél alább száll, a bevittelt bevittelvámok által korlátozja, mert ezek által eszközöltetik, hogy a mezei gazdák a külföldiekkel a vetékedést kiállhassák, de ezen bevittelvám nagyobb ne legyen, mint a földművelésnek fentartása kívánja.

A mi pedig itt a gabonáról mondatott, az szinte a többi földtermékekre is alkalmazható, annál fogva ritka esetek maradnak fenn, mellyekben a bevittelvámnak behozatala, vagy megtartása a földi termékekre nézve igazolható, noha illy eseteknek lehetsége felől kételkedni nem lehet. *)

§. 30. *A földek szétszórtsága.*

11a a földművelő telki állomány illetőségét nem egy tagban, hanem szétszórt részekben bírja, a mezei gazdaság virágzása akadályoztatik: mert

1- ör. Az ide-oda járás idő fecsérlest okoz, mert azon munkák, mellyek egyszerre elvégzendők volnának minden részben, egyszerre nem vitethetnek véghez.

2- ör. A földművelő sem a telkiállomány egyes részeire a szükséges ügyelést nem fordíthatja, sem munkásait úgy mint kellene, szeme alatt nem tarthatja.

3- ör. Olly javításokat nem tehet, mellyek a rájuk fordított költségeket csak nagyobb kiterjedésű telkekben térítik meg.

*) Angol országban a földesúri aristocrazia az előjogos political helyzetet annak eszközésére használta, hogy külföldi gabonának az országba bevittele felette nagy bevittelvámok által terhelte. miszerint Így a gabona drágábban eladhatassék, a gabonának drágasága ott súlyosan fekszik a műipari osztályon.

4-er. Az utak és határok is sok helyt elfoglalnak; azért a mezei gazdaságra nézve nagyon hasznos, ha minden egyes földmivelőnek egész tartozmánya egy tagban hasitatik ki (miként ez minálunk az 1836-ik 6-ik törvénycikkely által mennyire eszközölhető, s hol a gazdálkodás módja javulja, behozatni megengedtetik). E tagosztály kieszközölhetésére minden egyes földmivelőnek egész tartozmánya, (az az a különféle részek) a terjesztés és középtermékenység tekintetbe vételével részrehajlatlanul megbecsültessek, azután, előre bocsátatván minden tartozmányok öszvesítése, az elkülönözés történik, és minden egyes földmivelőnek hasonló értékű telek egy tagban kihatitak, ha pedig valamely földmivelőnek a természeti határok, p. o. a folyók, vagy helyek miatt tökéletesen hasonérő telek nem adathatnék, a vesztesség pénzzel azoktól, kik tán az elébbeni birtoknak értékénél többet kapnak, pótolassák. Ezen tagosztály ott kevesebb nehézséggel jár, hol a földnek tulajdona még az uraságot illeti.

§. 31. *A közlegelő.*

A közlegelők a mezei gazdaságra nézve csak nem egészen elveszett földek, a barom rajtok sok táplálékot nem talál, mert igen természetes, hogy olly föld, melly nem műveltetik, és senki által nem kíméltetik, keveset terem, és mert a füveknek alig kicsírázott sarjadékait a marhák vagy elcsipdelik, vagy legázolják. A földmivelők, kik marhájokat fenntartani akarják, azt otthon is takarmányozni kénytelenítetnek, ide járul még, hogy a közlegeltetés által a föld termékenyítésére annyira szükséges ganéj is elszórva majd fogatlanul elvesz, tovább, a porral borított fűből, nagy szárazságból és víz nemléte hozzájárultából többféle nyavalyák támadnak, mellyek a marhacsordák, vagy gulyák közt hamar elterjednek, és pusztítást okoznak. Ugyanazon okból ártalmas az úgy nevezett háromforgói rendszer, (*Dreifelder-Wirthschaft*) melly szerint t. i. némelly helyeken a földmivelőknek telkei olly összekötetésben állanak egymással, hogy minden egyes gazda földjeinek harmadik részét évenként a községnek legeltetés végett hagyni köteleztetik. Ezen rendszernek kárai szembetűnők, mert kétségkívül van, hogy éppen nem szükséges, hogy a szántóföld minden harmadik évben

ugarnak hagyassák, hanem hogy az minden évben is haszonnal veteményeztetetik; annál fogva a mezei gazdaság virágzása kívánja, hogy a közlegelés átaljában, nem külömben mint a háromforgói rendszer megszüntetessék, a közlegelés helyébe pedig az istállózás (*Stallfütterung*) mellynek nagyobb hasznáról főleg a szarvas marhára nézve minden okszerű gazdák meg vannak győződve, divatba hozassák. A közlegelés megszünte után a földinivelőnek szabadság adathatik, hogy földjeinek egyébként tiszta ugarnak parlagon hagyandó részét természet alá vehesse, az eddig pedig folyvást legelőül szolgáló földek a mezei gazdák közt felosztathatnak, és pedig úgy, hogy minden egyes földinivelőnek része könnyebb használás tekintetéből egy tagban hasitassék ki. Ezen osztásban a föld minémiségébeni egyenlőtlenségek a földnek aránylagos mennyisége által kiegyenlítésenek, a kihasított részében a földművelő mesterséges rétet alakíthat, mellyet ha takarmányfüvekkel бүкөнnyel, luczernával, s lóherrel bevet, és öntöz, sokkal izesebb, táplálóbb, és bővebb takarmányt nyerend, és tehát sokkal kisebb téren mint azelőtt barmai számára a szükséges takarmányt előteremteni, sőt nagyobb számú barmokat is kiteletetni képes leend, és annál fogva még egy részét földjeinek, mellyek előbb csupán csak a barm táplálására valának szükségesek, más növények természetére fordíthatja, és földjeit a nyert nagyobb mennyiségit trágya segedelmével jobban művelheti, mi a természetnek gyarodását vonja maga után.

A közlegelőnek felosztása akkor történjék, ha a község tagjainak nagyobb része azt óhajtja, minthogy pedig az érdekek különbözése miatt szótöbbség gyakran nem eszközölhető, azért legjobb, ha a törvény megengedi, hogy minden községi tag járandó részének kihasítását kívánhassa, míg a többieknek szabadságában állatid a reájok eső részekkel legelői összeköttetésben maradni.

Mi pedig azon kérdést illeti: minő arányban osztassák fel a közlegelő az egyes jobbágyok közt? oda jár véleményünk, hogy egyenlő részek lesznek kihasítandók, ha a felosztott föld eddig a község minden lakói által egyenlően, és pedig vagy közvetlenül, vagy közvetve, (p. o. bérbeadás által) használtott, de ha a használhatási jog eddig nem egyen-

ló en a község minden lakóit illette, az elosztás is, (kivéven ha megtérítés adatként) egyenlően ne történjék, hanem az eddigi használhatási jog tekintetbe vételessék.

Olly községekben, ahol vagy ló,- vagy birka-tenyésztés van, ennek számára a legelőnek egy részét hasznosan még fenntartani lehet; szinte ott, hol a föld igen termékeny, hogy alig érdemi a mesterséges rétre fordítandó munkát vagy költséget, főleg mivel a népesség még csekély, a közlegelőt megtartani lehet, de ezen esetben a legeltetés módja törvényileg határozottassék meg, hogy a .fünek utánnanövése ne gátoltassék, és haszon nélkül semmi el ne tiportassék. *)

32. A balesetek, mellyeknek a mezei gazdaság kitéve vagyon, különösen a jégesőről.

Azon veszélyeken kívül, mellyeknek minden vagyon átaljában kivan téve, (miilyenek a tűzi, és vízi veszély) a mezei gazdaságot még egynéhány nem kevésbé ártalmas csapás fenyegeti, t. i. a jégeső, marhadög, és a szűktermés.

A jégeső gyakran kevés perez alatt a földművelő szorgalmának gyümölcseit semmivé teszi, és semmi mód által el nem hárítható; azért annál kívánatosabb a jégeső elleni biztosító intézet, mellj től a mezei gazdának a jégeső által okozott kár legalább pótolatik.

Illy biztosítás vagy olyan lehet, hogy magok a biztosítottak társaságot képeznek, és egymásnak magukat lekötelezik,-hogy a jégeső által károsított tagoknak kármentesítést adandnak; vagy olyan, hogy tőkepénzesekből álló társaság a biztosítást mint nyerekedést űzi, illy biztosításnak szerkezete lényegesen {következő: a biztosított évenként a biztosítandó földek fekvését, nagyságát, azoknak művelési módját, a valószínű termést, és annak pénzbecsét a társaságnak be-

*) Hol a' szarvasmarha, nevezetesen a tehenek nem járatnak legelőre, hanem istállóztatnak, szükséges hogy ne mindég jászolhoz kötve tartassanak istállóban, hanem gyakran egy a végeit bekerített térbe bocsájtassanak, hogy a marhának a szabadon mozgása is legyen; ezen kerített helyek mindazáltal a nap forrósága ellen árnyékos fák által védve legyenek; az istállókban pedig a gazda a friss levegőről és világosságról gondoskodik.

jelenti, ezen pénzbecs azután biztosított somma gyanánt tekintendő, melytől a körülmények szerint, t. i. a veszélynek nagyságához képest biztosítási díj (frantic) a biztosított által fizetendő; oly termékektől, melyek érettségükhöz hosszabb időt kívánnak, és tehát hosszabb időig is a jégeső veszélynek kiteve vannak, természetesen nagyobb biztosítási díj fizettetik. Ha a jégeső beáll, a történt kár legrövidebb idő alatt pontosan megbecsülnetik, és a társaság által megtérhetik, gyakran történik hogy, mivel a termékek megérési ideje még távol van, tüstént nem határozathatják: váljon a növényeknek egészen, vagy részenkénti felüdülése még reményelhető e, vagy nem? — illy esetben a megérés idejét bevárni és az aratás előtt második becslést rendelni kell, ha pedig a mező gyors és czélszerű másod vetés által ugyanazon évben még természetvé tétethetik, a másod vetés termésének értéke (levonván ebből a megmunkálási költséget) a kárpótlási sommából lehozatik.

§. 33. *A marhadög.*

A marhadög is a földművelésre nézve a legártalmasabb csapások közé tartozik, ennek miképeni elhárításáról a Policiában értekeztünk. A marhadög ellen is biztosító intézet jöhet létre, mely a nyavalya által elhullott marhának árát megtéríti; illy marha biztosítási intézet következő elvekre legyen alapítva:

A nagyobb házi állatoknak mindenik faja (szarvasmarha, lovak, birkák) külön osztályt képez, melyben az egyes daraboknak valószínű élettartása, és pénzbecse szerint különféle nagyságú biztosítási díj megalapítatik, az egyes daraboknak megbecsülése nem a tulajdonos, hanem egy helybeli választmány által történik, visszaélések, és csalárdságok elhárítása tekintetéből szükséges 1-ör hogy a biztosítási intézetbe csak a becsületességről, és rendről esmeretes gazdák vétessenek fel. 2-ör hogy mindenik valamennyi barmait biztosítsa, hanyag bánás elkerülése végett szükséges, hogy az elhullott marhának nem éppen egész pénzbecse megtérhesék. Lebetegedés esetében a helybeli választmánynak tüstént jelentés tétessék, hogy a marhának gyógyítására szükséges lépések tétessenek.

§. 34. *Égések, Árvizek.*

Hogy a falukbani égések elkerültesse, vagy legalább azoknak pusztításai korlátoztassanak, a rendőrségi tudományban előadott intézetek alkalmazása szükséges, különösen pedig kívánatos, hogy összefüggő faluk ne építessenek, hanem minden jobbágy háza a többiekétől elkülönözve a telkek közé helyeztessék; hol azonban összefüggő faluk építetnek, a mezzei gazdák házai közbevetett udvarral, és fákkal kerített kertekkel elválasztassanak, és a magtárak, és csűrök nagyobb távolságban építessenek a házaktól, hogy égés esetében legalább ezek minden veszélytől mentek legyenek.

Az égés által okozott kár megtérítésére pedig igen hasznosak a több szomszédhelyek közt létesülendő biztosítási kerületek, mellyek által a szomszéd helységek lakosi egyszersmind a veszély alkalmakor segéd kezek nyújtására hajlandóbbakká lesznek. Hol illy biztosító kerületek nem léteznek és a tűz által károsodott földművelők igen szegények, ott azokat vagy a földesuraság (hol t. i. ilyen létező) vagy maga a közállomány segítse fel, erre pedig nem elegendő a nemleges segély; p. o. az adókelengedése, hanem szükséges hogy az illy megkárosodottaknak tetteges segedelem adassék, p. o. fa, és más az építésre kívántató anyagok, gazdasági műszerek, vetésre való mag, vagy ingyen, vagy könnyű feltételek alatt nekik szolgáltatassanak; ha a közállomány ilyenkor földművelő inek segédkezeit megtagadja, nagyobb rossz következik, t. i. a szántóföldeknek elpusztulása, adófizetési tehetetlenség, és a népesség kevesedése.

Hasonlókéig feleségelendők lesznek azon földművelők, kik háborúi pusztítás által vagyonikban nagy kárt vallottak.

A vízi veszély elhárítására szükséges rendelésekről szinte a Policziatudományban értekeztünk.

§. 35. *Szűk termés.*

Ha valamely évben annyira szűk termés vala, hogy a földművelő még a következő évi vetésre szükséges magoknak is hiányával vagyon, megint vagy a kormány, vagy a földesuraság (hol ilyen vagyon) segítse fel őket, az az vetésre való magot vagy ingyen, vagy legkevésbé terhes feltételek alatt nyújtson nekik, leginkább pedig a közigazgatás főköte-

lessége lesz ügyelni, ne hogy (Ilyenkor uzorások a földművelők ínségét azoknak elnyomására használják, mert gyakran történik, hogy silány termés, vagy más baleset által sanyargatott földművelőknek a földesurak, de leginkább a zsidók segedelmet ugyan nyújtanak, de olly terhes feltételek alatt, hogy azok illy módon még jobban elnyomatnak, p. o. vetésre való magot olly feltétel alatt kölcsönöznek, hogy azt a földművelő jövő évben vagy természetben, vagy pénzben (és pedig a szükség idején divatozó nagy árán) miként azt az uzoráskodó nyereségesebbnek látja, vissza fizetni tartozzék, vagy a jövő aratásnak felét magoknak leköteleztetik, vagy egyébként nagy uzorát vesznek, illy, és hasonló zsarolások ellen a földművelőket védeni a közigazgatás gondjaihoz tartozik.

§. 36. *Sok ünnep.*

Az ünnepnapoknak sokasága is szinte a mezei gazdaság felvirágzásának nagy akadálya, mert gyakran egy munkára alkalmas napnak, melly történetesen ünnep volt, elmulasztásával a rájött esőzés, vagy más alkalmatlan idő miatt a földművelő ha nem is egész termésétől, de annak egy részétől megfosztatik, azért szükséges hogy ott, hol még sok ünnep létezik, azok kevesítessenek, és a különféle hitfelekezeteknek ünnepei mennyire csak lehetséges ugyanazon napokon tartassanak.

§. 37. *A földművelők tudatlansága, és restsége.*

A földművelőnek tudatlansága, és azzal karöltve járó restsége is nagy gátja a mezei gazdaság felvirágzásának, de erről alantabb leendő szó.

§. 38. *Az álló katonaságnak és cselédségnek sokasága.*

Az álló katonaság sokasága is a mezei gazdaságtól sok munkás kezet elvon, minél inkább szaporítatik tehát az állandó katonaság, annál nagyobb hiányt szenved a földművelés, és a termesztés, azért szükséges az álló katonaságot a lehető legkisebb számra szorítani, és legalább törvényileg azéránt intézkedni, hogy a földművelőnek egyetlen egy fia, ki a gazdaság vitelére, és szülőinek gyámolítására szükséges,

katonának be ne soroztassék. Tovább kétség kívül vagyon, hogy nem csak az igazság, de a földművelésnek érdeke is kívánja, hogy a katonai szolgálat ideje csak kevésszámú évekre szorítottassék, (Capitulatio) és a katona örökös szolgálatra ne köteleztessék, mert a hol capitulatio divatozik, az ifjú kitöltvén meghatározott katonai éveit, még jó testi erőben tér haza, és tehát a mezei munka terheit bírni képes leend. A capitulatio ellen ugyan az látszik harcolni, hogy olly emberek, kik több évet a katonaságban töltöttek, az ekéhez nem örömetst térnek vissza, és mezei munkához alig szokhatnak; de e nehézség elhárítható, ha a katona béke idején hasznos munkákkal foglalkodtatik, p. o. várépítéssel, utak, csatornák készítésével, folyamok szabályozásával, az által a földművelők illynemű munkáktól mentesülnének, és így szakadatlanul a gazdaságuk után jobban láthatnának, a katona pedig munkához szoknék, és unalomból feslettségbe, és korhelységbe nem süllyedne, teste izmosodnék, és hadi nyomorok eltűrésére alkalmasabbá válnék, hol pedig illy munkákra alkalom hiányzik, a katonaság egy része béke idején főleg sürgős mezei munkák beálltával szabadságra hazabocsájtassék.

A szolgáltnak felette nagy mennyisége is temérdek sok kezet von el a földműveléstől, azért a közigazgatás ügyelni fog, hogy a szolgáltnak száma főleg a városokban a szükségén túl ne szapoi odjék. *)

§. 39. *A mezei gazdaságot előmozdító eszközökről.*

A közállomány gondjaihoz tartozik nem csak a mezei gazdaság felvirágzásának akadályait elhárítani, hanem annak virágzását tényleges intézetek által is előmozdítani, illy tényleges intézetek következők lehetnek: 1-ör a mezei gazdák értelmiségének és műveltségének előmozdítása, 2-ör gazdasági tanintézetek. 3-ör Gazdasági egyesületek. 4-er Példánygazdaságok. 5-ör Hitelintézetek. 6-ör A faluknak alkalmas építése. 7-er A puszták megnépesítése. 8-ör A mocsárok kiszárítása, és a silány homok megkötése. 9-er Jó haszonbéri tör-

*) Porosz országban a katona három évig, Bajor országban pedig hat évig szolgál.

vények alkotása. 10-er A mezei gazdáknak adandó ösztönzés, és a föld átívelésnek illő tiszteletben tartása.

§. 40. *A földművelők értelmiségének és műveltségének előmozdítása.*

Valamint a földművelő osztálynak értelmi hiánya, és azal karöltve járó tunyasága a mezei gazdaság felvirágzásának nagy akadálya; úgy a földművelést előmozdító eszközök közt a földművelők értelmisége, és műveltsége legelső helyet foglal, a földművelők tudatlansága minden előlépést már csirájában elől, és a földművelőt mind magasabb szebb élvezetek szüségének érzésére, mind gazdasági és kereskedési vállalkozásokra alkalmatlanokká teszi, a buta, ügyetlen munkás nem ösméri a munkálat hasznos fortélyait, nem vezeti értelem bármi izmos kezeit, munkát időt elfecsérel a legjobb akarattal is, megrögzött előítéletekhez ragaszkodik, és a legtermékenyebb föld je mellett is szegénységben tesped; ellenben az értelmesebb gazda sokkal nagyobb jövedelemre tehet szert, mert erre valamint a károk elhárításának módjaira az értelmiség néki utat jelel ki; azért méltán botránkozik az emberiség barátja némellyeknek azon fonák állításán, hogy a jobbágy földművelőket sötét műveletlenségben kell tartani. A földművelő osztálynak műveletlensége nem csak az anyagi termesztésre, és nemzeti vagyonosságra nézve kártékony hatású, de gyakran, ha t. i. ezen műveletlen néptömeg zabláit szétszakítván magával született nyers indulatoskodásában kitör, a közbátorságot is legnagyobb veszélybe hozza, miként ezt a történet, és különösen hazánk története eléggé bizonyítják.

Annál fogva az értelmiség a földművelők minden osztályaiban előmozdítása a közigazgatás különös figyelmét igényli, e célra valók pedig a közönséges földművelői oskolák, főbb gazdasági tanintézetek, példánygazdaságok, és gazdasági egyesületek.

§. 41. *A közönséges földművelői iskolák.*

Az értelmiségnek a földművelő osztály közti előmozdítására, és a gazdasági esmereteknek terjesztésére jól elrendezett falusi iskolákon kívül, mellyek minden helységben lé-

tezzenek, még különösen közönséges földművelői iskolák szükségesekek, mellyekben t. i. a mezei ifjúság a telkeknek jobb művelésére, és czélszerűbb marhatenyésztésre könnyű és egyszerű módszeren tanítatik, tanítóknak illy iskolákban olyanok választandók, kik elméleti esmereteket gyakorlati tapasztalásokkal egyesítenek, mert a szem előtt csinálás itt annyival szükségesebb, mivel a közember inkább tanul szemei, mint füleivel, és mivel csaknem legyőzhetlen iszonya van minden új, és szokatlan ellen.

Hol pedig illy földművelői iskolák nem léteznek, legalább szükségesek, hogy azon könyvek, mellyek a falusi iskolákban az olvasás megtanítására szánvák, olly szabályokat foglaljanak magukban, mellyek a mezei gazdaságban uralkodó előítéletek kiirtására, és a földművelés tökéletesbítésére irányozvák, a korosabbak oktatására pedig, kik a kalendáriumokon kívül más könyveket alig olvasnak, igen jótékonyak lehetnek a gazdasági kalendáriumok, (miilyen minalunk a Mezei Naptár czimű kalendárium) mellyben a földművelés minden ágainak alapelvei, minden hóban előforduló mezei munkák, azok tökéletesítletési módja, és a javítások, mellyeknek a földművelésben behozását a közállomány óhajtja, népszerűleg és a földművelők felfogási tehetségéhez alkalmazott példák, és elbeszélések által előadassanak.

§. 42. Főbb gazdasági tanintézetek.

A gazdasági tanintézetek is előmozdítják az okszerű mezei gazdaságot, illy intézetek fő czélja az, hogy a műveltebb osztályokból való ifjak, kik egykor vagy gazdaságbeli tisztkek leendnek, vagy tulajdon, vagy kibérlett jószágokat sáfárolni fognak, a mezei gazdaság czélszerű vitelére tudományilag (az az olyanoknak alkalmazott módszeren, kik már tudományos előkészíttséggel bírnak) mind elméletileg, mind gyakorlatilag kiképeztessenek.

Illy intézetben különféle gazdasági gyűjtemények, minták, (Sjlobclie) szerszámok, állatok, épületek és telkek kívántainak.

Az oktatás két főrészt foglal magában, t. i. a természetant, melly minden észszerű gazdaságnak alapját teszi, és a tulajdonképi mezei gazdaságot, mellyben nem csak a földművelés szoros értelemben, hanem kerti növények, szőlőire-

gyek, erdők művelése, sőt baromtenyésztés, pálinka, eczet, és serfőzés is tanítatnak; mind ezen gazdasági ágakban az évégett szánt telkeken gyakorlati kísérletek tétessenek, hogy az ifjúság az elméleti tanok helyességéről és valóságáról meggyőződjen, és azoknak a gyakorlatban alkalmazását sajátjá téhesse.

§. 43. *Példánygazdaságok.* (*Musterwirtheſchaften*).

Mint hogy a mezei gazdák nagyobb része az elméleti oktatásban részt nem vehet, és egyébként is illy műveltségű emberekre a példa mindég nagyobb hatással bír, mint az oktatás, szükséges, hogy az ország különféle részeiben példánygazdaságok állítassanak fel; példánygazdaságnak pedig olly telek neveztetik, melly úgy műveltetik, hogy művelése például és utánzásul szolgálhat, mindenik példánygazdaság maga körül a mezei gazdaság virágzását terjeszti.

E végett a közállomány a domianialis jószágait olly haszonbérloknek fogja kiadni, kiknek gazdasági esméreteitől, s igyekezetétől reménylhetni, hogy azokat úgy művelendik, miszerint azok példánygazdaság gyanánt szolgálhassanak, ha pedig a közállomány a domianial jószágainak egy részét maga kezeli, e sáfárságot olly tisztviselőkre bizza, kik ehez kiválható tulajdonokkal, es gazdasági esméretekkel bírnak.

§. 44. *Gazdasági egyesületek.*

A mezei gazdaság felvirágzására nagy befolyással bírnak a gazdasági egyesületek, mellyek több értelmes gazdának tehetségeik, szellemi erőik, és tőkájük egyesítése és azoknak közre munkálása által olly vállalatokat lehetségessé tesznek, minők egyesek által ki nem vihetők. Illy egyesület hatásköre következő lehet:

1- ör. Az egyesület tagja a mezei gazdaság körében tett nagy következtésű tapasztalásaikat egymással közük, hogy azokból a kár elhárítására, és a haszonnak gyarapodására czélzó szabályok származtassanak.

2- or. Az egyesület saját költségein eddig nem használt növényekkel, állatokkal, gazdasági műszerekkel, vagy új műveltségi móddal kísérleteket teend, mellyeknek foganatját

köztudomásra hozandja, ezen kérésletek vagy az egyes tagok telkein, vagy az egyesület köztelkein vitetnek véghez.

3- or. Illy egyesület a földi termékeknek elkelését is igen előmozdíthatja, e végett az egyesület bizonyos helyben raktárt tart, hová minden társ termékeit hozhatja, és hol a vevők is magukat jelentik, kiknek nagyobb összecsoportulása miatt a termékek a társaságnak sáfárja által nagyobb áron adathatnak el, mint a földesur otthon eladni képes, ki gyakran vevők nemtudása miatt termékeit, főleg ha pénzre szorul, kénytelen az első ajánlkozónak olcsón oda engedni; egyébiránt illy társaság a termékeknek külföldön is szerzendő elkele se végett külföldiekkel is levelezni fog, sőt néha némely tagjait e czélből külföldre utaztatja.

4- er. Ezen egyesület a mezei gazdaságot igen felszerkenheti azáltal, hogy olly jeles gazdáknak, kik a föld jó művelése, vagy ritka tulajdonú természetényeik, vagy marha, igáslovak nemesítése, vagy a gazdasági eszközök jobbítása, vagy új eszközök feltalálása által magukat kitüntetik, jutalmakat osztogat, vagy őket emlékjelek által megtiszteli.

5- ör. Ezen egyesület a törvényhozásnak is tanácssal szolgálhat, midőn a mezei gazdaság érdekében törvény hozandó.

6- or. Illy gazdasági egyesület gazdasági jutalomkérdéseket tűz ki, és a gazdaság körébe vágó hasznos ismereteket terjeszt, e czélből gazdasági hírlapot is adhat ki, melyben tapasztalásait a közönség tudomására juttatja.

Illy egyesületben kívántatik az egyesület tagjaiból álló, rendesen összegyűlő, és az ügyeket igazgató választmány, meghatározott időkbén pedig az egyesülés közgyűléseit tartja, melyekre minden tag meghívatik.

Illy egyesület egyébiránt több szakosztályra oszlohfik el, p. o. állattenyészteti, erdőszeti, földészeti, szőlőim velési, kertészeti, gyümölcsstenyészteti, s a t.

Míntogy tehát illy egyesület a természet szaporodására, és a nemzeti vagyonosság emelkedésére szembetűnő befolyással bír: azért a kormány illy egyesületnek nem csak semmi akadályt útja elébe ne gördítsen, hanem mennyire szükséges, azt tettelegesen is gyámolítsa, és pártfogolja, mit

különösen azért tehet, ha külföldről minden behozandó gazdasági műszert szabadon, minden vám nélkül át bocsátand. *)

§. 45. *Hitelintézet. (Kredit-Vereine).*

Azon földbirtokosok, kik nagyobb ingó vagyonnal nem bírnak, vagy jószáguk haszonhajtó állapotba emelésére, gazdálkodásuk javítására, nemesítésére és kiterjesztésére, vagy balsorscsapások következményeinek könnyebb tűrésére szükséges pénzüszveget kölcsön felvenni kénytelenítetnek; nehogy pedig ezek illy esetekben uzsorásokhoz folyamodni, és magukat a legsúlyosabb feltételeknek alávetni, vagy hitel hiánya miatt a >célba vett javításokat abban hagyni kénytelenítessenek, jótékony hatással bírhatnak az úgy nevezett hitelintézetek. Hitelintézet alatt pedig több földbirtokos közt a végett létrehozott egyesület értetik, hogy akármelyik közülök, ki pénzkölcsönre szorul, ahhoz könnyen juthasson, mi azért eszközöltetik, hogy az egyesek adósságainál az egész társaság, (tehát minden tagja) összes ingatlan birtokaival kezkeskedik, és azért a hitelezőnek nagyobb biztosságot nyújt, mint az egyes közülök nyújthatott volna. Illy intézetek porosz Silesiában a hét éves háború után vévén eredetüket, most már több országban léteznek, és óvatosan kezeltetve nagy haszonnal ajánlkoznak.

Alapvonalai illy intézetnek e következőkben állanak:

1- ör. Az egyesület a tőkepénzes, és az egyes kölcsönvevő közt mintegy közbenjáró szerepet visel, a mennyire t. i. valamely társ általi felszólítás után a pénzt a tőkepénzestől felvévén, azt társának biztos hypothecára kölcsön adja.

2- or. Mindenik társnak legfőlebb a jószág becsének feléig, vagy két harmad részig hitel adatik, ne hogy leszállván a jószágnak ára, az egyesület károsodjék.

3- or. A tőkepénzesek az egész egyesület nevére kiadott kötelező leveleket kapnak, mellyekben az egész társaság ingatlan vagyona hypothecául leköteleztetik, és mellyekben a tőkepénzeseknek a tőke mindenkorai felmondása megengedtetik.

*) Nagy Britanniában most ritka a megye, mellyben egy, vagy több illy egyesület ne volna.

4-er. Az egyesület az igazgató személyzete által az adós társaitól a kamatokat határozott időben behajtatja, és azokat a tőkepénzeseknek fizeti, ha pedig valamelyik társ a kamatfizetésben tán balesetek által gátoltnak lenne, az egyesület ideiglen érette fizetvén neki haladékokat enged, de ha észrevehető, hogy valainelk társ a kamatfizetésben hátramarad ok nélkül, vagy jövedelmit elpazarolja, jószága a társaság által zár alá vétetik, és szükség esetében árverés útján el is adatik.

Noha pedig illy intézet e hasznokkal bír: 1-ör hogy általa a földesurak könnyebb feltételek alatt kölcsönre szert tehetnek, és 2-or a tőkepénzesek is jobban biztosíthatnak, és a hitel átaljában szilárdabban megalapítatik: még is árnyékoldalai is vannak, 1-ör hogy illy egyesületekbe rendszerint csak nagyobb földesurak vétetnek be, mi által a kölcsönvevés a kisebb birtokosokra nézve még inkább sulyosbítatik, és 2-or hogy a kölcsönvevési könnyűség több földesurnak mintegy ingerül szolgál olly adósságtevéésre, mellyre semmi tekintben szükségök nem volt.

Mindazáltal ezen káros oldalak czélszerű intézkedések által valamennyire elháríthatnak; ide tartozik:

1- ör. Hogy kisebb gazdák is felvétessenek az egyesületbe.

2- or. Hogy minden adós a kamaton kívül évenként még bizonyos öszveget az egyesület pénztárába fizessen, mellyet ez az adósság törlesztésére fordítaná, ez igen jótékony hatású, mert ha ez által az adósnak terhe pillanatnyilag sulyosbul is, ez a könnyelmű adósságtevéstől visszataroztatásra szolgál, és az adósság részenkénti törlesztésére alkalmat nyújt, az egyesületi jegyzőkönyvekből minden pillanatban könnyen lehet számmal felvetni, mennyi még minden egyesületi tag tartozása. Az intézetnek igazgatási költségei is az egyesület tagjainak évenkénti járulmányjaiból fedezendők.

Hogy pedig a családok elháríthatassanak, az egyesület a kormány felügyelése alatt álljon, mellynek biztosa az egyesület üléseiben is részt vegyen.

§. 46. *A faluk helyes építése.*

A mezei gazdaság emelkedésére nagy befolyással bír a faluk helyes építése is; ez pedig abban áll, hogy a faluk nem

szorosan összefűzött, hanem egymástól elkülönözött házakból álljanak, és minden egyes gazdának telkei, mennyire lehet, lakja körül legjenek, innen következik, hogy a gazda telkére menet, és onnan visszajöveiben időt nem veszteget, magát, és barmait kinem fárasztja, minden telkeit egy pillanatban körültekintheti, azokban a szükséges munkákat minden perczben elvégezheti, és termését változékony időben is biztosabban csúrébe hordhatja, ez által egyszersmind a tűznek terjedése is gátoltatik. Az illy építésnek a földművelés virágzására jótékony befolyását felső Austria világosan bebizonyítja.

Nehogy pedig a telkeken szétszört házak egymástól s a templomtól, oskolától felette távol essenek, a telkeket hosszában kell kihasítani, azon lakosok pedig, kik semmi, vagy igen kevés földdel bírnak, miilyenek a mesteremberek, napszamosok, vendégfogadósok, házai egymás mellett az iskola, templom, község, és plebaniaház körül lehetnek.

§. 47. *A puszták népesítése.*

A pusztáknak megszállítása is a népességet gyorsan szaporítja, és a természetet, s avval a nemzeti vagyoniösséget előmozdítja. A pusztáknak népesítése magának a földesurnak is érdekében áll. Némellyek ugyan a megszállítást annál fogva ellenzik, hogy a birtokos ne legyen kénytelen másokkal osztani meg földjének hasznát, miután azt pusztai gazdálkodása alatt egészen, és kizárólag önmagának lehet szednie, de ez csak álokoskodás, mert a pusztai gazda is kénytelen osztani másokkal, minthogy földjének termékeiből, vagy jövedelmeiből munkásainak bérét fizeti; egyébiránt is a pusztai gazdálkodásnál az egész természet nem olyan nagy, mint a népesített telkeken, mert amannál sok telek míveletlen használatlan marad, a megmunkálásban is sok erő elfecséreltetik, tovább a termésnek is nem kis része gyakran erő hiányából elpazarlódik., és elromlik, a nélkül, hogyannak vagy a földbirtokos, vagy más valaki hasznát vehette volna, ellenben a népesítés által a míveletlen használatlan földek virító, és gyümölcsöző kertekké, és telepekké átalakítatnak, a természet nagy mértékben szaporodik, a vidék is kiesbé

válik, a bátorság növekedik, és a polgárisoddás is jótékony szárnyait mindinkább kiterjeszti. *)

§. 48. *A mocsároknak kiszáritása, és a futó homok megkötése.*

A mocsárok kiszáritása által is a mezei gazdaság sok telket nyerhet, s a természet szaporodhatik; minthogy pedig illy kiszáritott földek különös termékenységgel bírnak s egyébként a kiszáritást az emberek egészsége is kívánja, azért a közállománynak a kiszáritásra különös gondja legyen, a végett a földbirtokosokat szükséges eszközök nyújtása által ösztönözni fogja; minthogy pedig ezeknek a mocsárok kiszáritására vagy tehetség, vagy akarat gyakran hiányzik, azért igen czélszerűek lehetnek e következő intézkedések:

1- ör. Hogy ha a tulajdonos a kiszáritást magára vállalni nem akarja, azt más magánosok, vagy részvénytársaságok is végbevihessék, mindazáltal úgy, hogy a teendő munkák terve a vízépítési igazgatóság által előre megvizsgáltassák, és attól helybenhagyassék.

2- or. Hogy a kiszáritott földeknek birtokosai a kiszáritást felvállalóknak a munka bevégeztével megtérítést adni kötelesek legyenek, ezen megtérítés vagy pénzben, vagy a termékek részében vagy a lecsapolt földnek bizonyos darabja átengedésében állhat, ezen pótlás minden egyes esetben tekintvén a kiszáritásra fordított költségeket, és a belőle a földbirtokosra háromló haszonra, a kormánytól felállított részrehajlatlan biztosság által meghatározhatatik.

Töltések felállítása által is gyakran sok föld biztosítatik a vízáradások ellen, s földművileg használhatóvá tétetik, illy töltések a statusnak intézése alatt készítenek.

Az úgy nevezett siványhomok is igen ártalmas, mert illy föld, ha egészen magára hagyatik, semmit sem terem, ennél fogva legelőnek sem használtathatik, a közlekedést nehéz jár-

*) A hol a pusztáktól semmi közadó nem fizettetik, holott ellenben a jobbágytelkek adóznak, ott csakugyan lehetséges, hogy a pusztai gazdálkodás tán némelly esetben jövedelmezőbb, mint a népésített telki gazdálkodás, de az, hogy valahol némelly telkek adót nem fizetnek, visszas állapot, és a juzan political elvekkel meg nem fér, miként fölebb mondtuk.

hatósága miatt tetemesen gátolja, és a szomszéd jó földeket is lassan elborítja, azért hogy illy területek a mezei gazdaságnak megnyeressenek, és a jó földek is homoközönlés ellen védessenek, szükséges a siványhomokot megkötni és hasznosítani, ez pedig fatenyésztés által eszközöltetik. Dániában 200,000 porosz holdnál több futóhomokot hasznosítottak faültetéssel, minálunk is, főleg Pest és Csongrád megyékben temérdek sok földet lehetne az által nyerni.

§. 49. Jó haszonbért törvények alkotása.

Gyakran a haszonbérbe adott jószágok jobban műveltetnek, mintha azokat a tulajdonos maga művelné, és ennek is nagyobb jövedelmet hoznak; de hogy a jószágok haszonnal kibéreltethessenek, jó haszonbéri törvények szükségesek, mellyek a tulajdonos, és haszonbérlő közti általános jogi viszonyokat pontosan meghatározzák, különösen pedig a bérlő állásának nagyobb biztosságot nyújtanak: mihelyt nagyobb biztosság van a bérlésben, és az arra fordított tőke jó kamatozásra számolhat, könnyebben akadnak vállalkozók; némelly nagyobb terjedelmű jószágra igen czélszerű, ha apróbb részletekre felosztva adatik ki bérbe.

§. 50. A mezei gazdáknak adandó ösztönzés és a földművelés illő tiszteletben tartása.

Hogy a mezei gazdaság virágozzék, szükséges, hogy ezen legegészségesebb, hasznosabb, és legnemesebb foglalkozás illő tiszteletben tartassák, ez bizonyosan indító okul szolgálhat, hogy több ember földművelési foglalkozást választaná életmódjául, annyival is inkább, mert a mezei élet már magában sok embert édesget, mivel 1-ör az egészségnek leginkább kedvez, és a birtokosokat függetlenebb állásba helyezi, mint akármelly más életmód, és 2-or mert a tőkék földművelésre biztosabban fordíthatnak, mint bármilly más nyereszkedési foglalkozásra, a tapasztalás is azt bizonyítja, hogy a földművelés ott nagyobb virágzásba jött, hol a földművelők állása politikailag is eléggé van méltányolva.

Minthogy pedig azon polgárok, kik a mezei gazdaságot új növények, műszerek, állatok, vagy új munkálási rendszer

behozása által előmozdítják, a honért nem kevésbé magukat érdemesítik, azért a közállománynak szent kötelessége illy érdemeket felkeresni, és nyilván kitüntetések, vagy jutalmazások által elismerni, és így a szorgalmat felébreszteni, illy jutalom a személy és érdem kiilömbözése szerint vagy megtiszteltetési, vagy pénzbeli lehet, ez utóbbi főleg azon esetre czélszerűbb lesz, ha a jutalmazandónak új találmánya költséggel vala összekötte, vagy pedig az érdemtevő különben is pénzbeli segedelemre szorul, illy jutalom osztogatására alkalmid szolgálhatnak a mezei gazdasági ünnepek, (miilyenek már több vidéken Német országban divatoznak) mellyek alkalmával a legjobb termékek és gazdaság körében tett új találmányok is kiállíthatnak.

§. 51. *A lelkek felozlásának határai.*

Azon kérdés megfjítésére, vallyon a nagyobb vagy kisebb gazdaság érdemel e elsőséget, s tehát a telek felosztásának hol legyenek határai? mind a nagyobb, mind a kisebb gazdaság hasznait, és árnyékoldalait vizsgálóra venni szükséges. A nagyobb gazdaság mellett az látszik harczolni, hogy nagyobb telek birtokosa új növényekkel, vagy új munkálati módszerrel könnyebben tehet késérlefeket, hogy bizonyos állattenyésztési ágak, p. o. ló-, vagy juhtenyésztés, csak nagyobb telkeken üzethetnek, hogy nagyobb telkeken különféle növényt lehet vetni, és így az átalános silány termés veszélye inkább elhárítatik, továbbá, hogy némelly javítások csak nagyobb téreken térítik meg a reájok fordított költségeket, és könnyebben kivihetők, ha a telek egy birtokoshoz tartozik, mintha annak tulajdonában többen osztoznak; de árnyékoldalai a nagyobb gazdaságoknak: hogy a hol igen nagyok az egyes gazdák telkei, ott igen sok napszámos család létez, kiknek helyzete se maguknak elégedést nem szerez, se statusgazdasági szempontból kedvezőnek nem tartható, tovább hogy a nagyobb föld birtokosok sem javításokra, sem takarékosságra nem igen hajlandók.

Ellenben a kisebb gazdaság mellett szól, hogy a kisebb telek birtokosa rendszerint nagyobb figyelemmel és szorgalommal műveli telkének minden részzeit, és azoknak czélszerűbb megmunkálására könnyebb móddal bír, mi a termesztés

gyarapodását vonja maga után; ide járul hogy a kisebb gazdaságok által az ország kiesebbé válik.

Ezeket egybevetvén, azon következtetést húzhatni, hogy a nagy telkek felosztása igen hasznos ott, hol azok olly nagyok, hogy még több család élhet belőlük, mert illy felosztás által a status sok új családdal szaporodik, mellyek bizonyosan nagyobb szorgalmat fordítanak telkük növelésére, mint az elébbeni egy nagy birtokos; és hogy tehát a felosztás főleg ott, hol a népesség szaporodása kívánatos, vagy hol sok embernek földbirtokrai igényei kielégítendő k, előmozdítandó leszen; mindazáltal ezen feldarabolási elv túlzólag ne alkalmaztassák, hanem 1-ör ezen szabály alól kivételnek helye legyen, hol valamely gazdaság helyzete, vagy körülményei annak osztatlanul maradását kívánni látszanak, a gazdaság akkor lesz legvirágzóbb, ha a kisebb gazdaságok nagyobbak mellett lesznek, és 2-or önkényes, és határtalan felosztás ne engedessék, hanem a minimum törvényileg meghatározassák, mellyen alól sem örökösödés, sem eladás alkalmával a felosztás ne történhessék, ezen minimum annyi mennyiségben álljon, hogy egy szorgalmatos család táplálására éppen elegendő legyen, mert ha határ nélkül feldaraboltatik a telek, túlnépesedés, és a földbirtokosok elszegényedése következik, mire például szolgálhat Irland. — Legfőlebb olly vidékekben, hol a népesség nem egyedül a földművelés után, hanem más munkából, gyártásból is él, vagy nagyobb városok közelében, hol gyakran kerti művelés divatoz, és a pénzkeresésre sok alkalom nyílik, lehet nagyobb felosztásnak helye.

A közállománynak rendelkezései a mezei gazdaság egyes ágainak előmozdítására.

§. 52. *A szőlőművelés.*

Ha a közállomány a mezei gazdaság akadályait elhárította, és annak felvirágoztatására szolgáló eszközöket alkalmaz, mindegyik mezei gazda szabad akaratjára hagyathatik, hogy a mezei gazdaság azon ágát válassza, melly az ő esmeretei, viszonzjai, és helybeli körülményei szerint legnagyobb hasznot ígér, mindazáltal a mezei gazdaság némely ágai a

közállomány különös figyelmét, és ápolgatását kívánják. ily-lyenek: a szőlőinivélés, gyümölcstenyésztés, erdők művelése, marliatenyésztés.

A szőlőművelést a közállomány előmozdíthatja, ha a szőlősgazdák közt jobb szőlőfajokat ingyen osztogat, ha gondoskodik, hogy minden vidékben a legalkalmasabb fajok ültetessenek, ha a szőlőművelésben magukat kitüntető gazdákat jutalmazza, és a dománialis jószágaiban czélszerűbb szőlőművelés által jobb termésről példával előmegy.

Néha a közigazgatástól más kerti növények a szőlőtőkék közti ültetése tilalmaztatik, mert tapasztaltatott, hogy ily növények a szőlőkben aránytalan szaporítása a bortermesztésre igen ártalmasai hat, azonban azon vidékekben, hol nagyobb, és jó bortermés a ritkaságok közé tartozik, igazságtalan volna ültetését ezen növényeknek, mellyek bizonyosabb hasznot ígérnek, a bizony talanabb bortermes miatt tilalmazni.

Azon rendelés is, miszerint a szőlősgazdák a törvényhatóság által kitűzött időben kötelesek legyenek szüretelni, sok esetben károsan hat, mert a már elébb érett szőlők az által elvesznek, a későbbben érendők pedig éretlenül összeszedetnek. Ezen kényszerítés többnyire a dézma, vagy kilenced adásának következése, mellyet mikép kelljen megváltozni, mar főlebb előadatott.

§. 53. Gyümölcstenyésztés és erdészeti.

Temérdek a haszon, mellyet a gyümölcsfák nevelése és nemesített fajokbani termesztése a földművelő osztályra áraszt, azért a közigazgatása gyümölcstermesztésre különösen terjessze ki figyelmet, és szorgalmaskodjék akörül, hogy, a földművelési oskolák kertekkel elláttassanak, hol a mezei ifjúság egy a dologhoz értő kertész által a fatenyésztés minden fortélyaiiba avattassák, tovább több helyeken faiskolákat létesíteni iparkodjék, mellyekből mindenféle oltványok, és csemeték olcsó áron kaphatók legyenek; a gazdasági egyesületek is fakerteket állíthatnak fel; tovább a közigazgatás azon gazdákat, kik a gyümölcstenyésztésben kitüntetőleg munkálódnak, jutalmazások által ösztönzendő, nyilvános utak szélein is gyümölcsfákat ültetend, az ezeket rongálok ellen

pedig szigorú büntetést szaband, különös buzdítás pedig szükséges a szederfák ültetésére.

Csaknem hasonló intézkedések lesznek czélszerűek az erdészetre nézve is, minő intézkedések szükségesek pedig a fahiány elhárítására, a policziai tudományban előadatott.

§. 54. *A marhatenyésztés.*

A marhatenyésztést is a közigazgatás különös figyelmére méltassa, erre nézve főleg gondoskodnia kell, hogy a házi állatok jó fajtából származzanak, mert a jó fajú állatok eltar-tása nem kerül többbe, mint a selejtesbeké, holott több kasz-inót hajtanak, és a kereskedésben is nagyobb áron adathat-nak el. De minthogy az egyes gazdák távol levő országok-ból részint a sok költség, részint a közlekedés akadályai, részint pedig a kivitel tilalma miatt illy különös fajú állato-kat meg nem szerezhetnek; azért szükséges, hogy a közigaz-gatás illy állatokat bár a legtávolabb országokból hozasson, és azokat az ország különféle vidékeiben felállított liáगतó intézetekben elhelyezze, mellyekben a himállatok használatát a magános gazdáknak barmaik nemesítésére átengedendi.

Ezenkívül még marhavásárok, kiváltkép ha alkalmas hely, és idő választatik hozzájuk, szintúgy mint a gyapjú-vásárok a marhatenyésztést felvirágoztatják, és a márkake-reskedést élénkítik, különösen a lótenyésztés előmozdítására hatalmas eszköz lehet, ha a kormány a hadsereg számára szükséges lovakat otthon vásároltatja, végtére a mezei gaz-dasági ünnepélyek, mellyek alkalmával a különös szépségű mindennemű marha kiállítatik, és a magukat az állattenyésztésben kitüntető gazdák nyilván megjutalmaztatnak; a ked-vet és gondosságot felébresztik.

§. 55. *A bányák mívelése.*

A földmíveléshez political értelemben a bányák mívelé-se is tartozik, mint főnebb mondatott. A bányák mívelése csak akkor hasznos, ha a mívelési költségek kisebbek, mint az azokból kiásott érczek piarcsi ára, azért nem helyeselhető olly bánya mívelése, melly a reája fordított költségeket meg-nem téríti, kivévén ha annak folytatott mívelésénél jövőben valószínűleg nagyobb jövedelem reménylhető. Továbbá bizo-

nyos, hogy a nemzet veszélyben forogna a földje keblében rejlő kincseket elveszteni, ha csak egyedül a földesúr bírna kizáró joggal telkén rejtekező érczek kikeresésére, mert a bányamívelésnek az a természete, hogy kis kiterjedésben vagy éppen nem, vagy legalább haszonnal nem üzethetik, (mivel ahhoz sok költséges gép kívántatik) hol pedig több földesúr bírja az érczczel bővelkedő telket, ezeknek a bányamívelésre szükséges egyesülése alig reménylhető, és úgy a bányák művelése abban maradna; azért törvényileg megállapítassék, hogy nem csak a földesúr, hanem akárki más is valamelly telken az érczek kifürkészésére szükséges vizsgálatot az illető bányászt bíróság engedelmével, megtérítván ry. földesúrnak netán okozandó károkat, megtehesse, és azután a bányászi bíróságnál annak művelletéséért esedezhessék. A bányamívelési jog ennekelőtte egészen a közállomány által gyakoroltatott, és pedig azért főleg, mivel a közállomány azon nagyobb tőkéket, mellyeket a bányamívelés kíván, inkább bírja, és ezen növeléshez kívánt ismeretekkel bíró embereket is magának könnyebben megszerezhet, mindazáltal a polgári társaság előrehaladtabb állapotában magános személyek, és társaságok is bírnak a kívánt ismeretekkel, és tőkével, tehát a bányák művelése magánosokra is bányabér (urbura) fizetése iránt czélszerűen bizathatik, annál is inkább, minthogy a magánosok kevesebb költséggel nagyobb mennyiségű érczket állíthatnak elő, mint a közállomány.

Hogy pedig a magánosoknak is bányám ív elésre kedvük legyen, bányászi iskolák szükségesek, mellyekben a bányamívelésre kívántató tudományok előadatnak, tovább a bányamívelésre (melly sok veszéllyel van összekötve) az emberek különféle kedvezések által serkentendők, és a bányaur, és a bányászok közti jogi viszonyok meghatározandók, s különös bányászi törvényszékek felállítandók, mellyek a bányabirtokosok, és bányászmunkások, vagy a bányaközirtokosok közt támadó villongásokat kiegyenítik.

Ne hogy pedig okszerűtlen, és csak a jelen haszonra irányzott bányamívelés által annak tán jövőbeni használása lehetetlenítessék, vagy legalább nehezítessék, a közigazgatás bányászi tisztviselői által felügyelemi.

IIARMADIK FEJEZET.

A műparról.

§. 56. *A műipar fogalma.*

A műiparhoz mind azon foglalkozások tartoznak, melyek nyers anyagot átalakítanak, és azt használhatóvá teszik, tehát a műipar mind a közműveket, mind a gyárokat magában foglalja. A kézmű, és gyár közt az a különbség, hogy t. i. a közműnél a mester egyes emberek által történt rendelések következtében kevés segéddel munkákat állít elő, melyekben neki az egyes rendelő kívánatához simulni kell, a kézműves tehát csak kivételképen dolgozik nagyobb mennyiségben boltok számára: ellenben a gyároknak a gyáros sok segéddel, gépek alkalmazása, és nagyobb munkafelosztással nagyobb mennyiségű kelméket boltokbani árulás végett, és pedig önmagától választott alakokban állít elő.

A műipari készítmények a nemzeti vagyonosságnak szinte egy részét képezik, minél több műipari készítmény állítatik valamely országban elő, annál jobban emelkedik a nemzeti vagyonosság.

§. 57. *Nagy fontosságú e, hogy valamely ország belhoni gyártást bírjon?*

E kérdésnek jó megfejtésére a pusztán földművelői, és a földművelői, s egyszersmind gyári status közti különbséget egybevetni szükséges, mely e következőkben áll:

1-ör. Olly országokban, hol gyárok, és kézművek virágzanak, a földművelés is nagyobb virágzásra emelkedhetik, mert a gyári ipar a földi természetterményeknek becsét is neveli, részint mert a nyers anyagokat feldolgozza, részint mert a vele foglalkozó műiparos munkások is sok élelmet fogyasztanak, a gyári ipar által a földjövedelem és munkadíj növekedik, és a telkek értéke gyarapul, mi a földművelő osztályt nagyobb munkásságra, és szorgalomra serkenti; ellenben olly országban, hol gyári ipar nem létezik, a földművelés is eltörpül, mert az elegendő fogyasztók hiányoz-

ván, a földművelési termékek elkelése nehézből, és mert ha a népesség szaporodik, ez más foglalkozások nem léte miatt csaknem kizárólag a földműveléshez folyamodni leendő kénytelen, mi a telkeknek szerfölötti eldaraboltatását, és a földművelők elnyomorodását vonja maga után.

2- or. Csupán földművelői nemzet sem nagy bel, sem külkereskedésre szert nem tehet: belső kereskedelemre nem, mert ennek virágzása földművelési termékek és gyártmányok egymással felcserélhetőségétől függ, és mert a csupán földművelési országban a szállítási eszközök is többnyire rossz állapotban léteznek, csak miután a belső gyárok emelkednek, és általuk a szállítási eszközök javulnak, és a népesség nagyobb mértékben szaporodik, jöhet virágzó állapotba a belkereskedés, hasonlítsuk csak össze Angolhon belkereskedését Lengyel, vagy Magyarhonéval, és ezen állítás igazságáról meggyőződhetünk.

A csupán földművelői nemzet külkereskedése és political hatalma sem vergődhetik fel magasb polezra, mert a földműves nemzet termékeit csak néhány gyártó nemzetnek adhatja el, mellyek magok is üzük a földművelést, még pedig tán tökéletesebb móddal, mint ama nemzet, és még ezen kivétel is külföldi kereskedési szabályok, vagy háborúk által gyakran félbeszakíthatatik, minek következtében az idegen gyártványok megszerzése is nehézbülhet, ide járul, hogy nem minden földi termék olly alkalmas távol vidékrei szállításra, mint a gyári készítmények, csak olly nemzet léphet kereskedési közösülésbe minden éghajlat népeivel, melly mindennemű gyártványokat a legjutányosabb áron előállít, olly nemzet gyártványaiért becserélheti könnyen a meleg éghajlat természetményeit, miilyenek: nádméz, kávé, gyapot, thea, festőszerek, fűszerek, s a t. mellyek gyarmati áruknak neveztetnek, de a mérsékelt éghajlati földműves országok csak azt nyújthatják a melegebb éghajlatiaknak, mivel azok magok is bírnak, t. i. élelemszereket, s durva anyagokat; ugyanazon okból csak gyáros nemzet képes sikerrel gyarmatot alapítani; Angolhon roppant gyarmati birtokát egyedül túlnyomó gyárejének köszönheti.

3- or. Továbbá a gyárok virágzásától, mint a bel, és külkereskedés alapjától függ egyszersmind a hajózás felvi-

rágása is: a csupán földművelői országban még a folyókon, s tengerparti hajózás sem virágozhatik fel, mert a gyárok szükségére teendő élelmi, tűzi, és épületi szerek, s durva anyagok szállítása teszi a belső hajózás legnevezetesebb részét, melly a földműves nemzetnél hiányzik, annál kevésbé emelkedhetik tehát a nagyobb tengeri hajózás virágzásra, minél fogva a csupa földműves nemzet nagy tengeri hatalommal sem bírhat.

4-er. A csupa földművelő országban a műveltség, felvilágosodás, és a polgári szabadság sem igen fejlődhetnek ki, mozdulatlanság a lakóhelyből, ragaszkodás a régi elavult szokások s intézetekhez, ügyetlenség, szellemi lomhaság, hiánya a műveltségnek, és polgári szabadságnak jellemzik a pusztán földművelő országot: ellenben a gyáros országokban a tudományok, és művészetek csaknem szükségkép felvirágoznak, alig létezik gyári foglalkozás, melly az egyik vagy másik tudomány körébe ne vágna, a gyártás temérdek sok esmereteket terjeszt a polgárok közt; és a szunnyadozó productiv erőket, és természeti segélyforrásokat, (mellyek a csupa földművelő nemzeteknél nagyrészt használatlanul hevernek) alkalmazásba hozza, és munkásságra felébreszti, és már az emberek sűrűbb együttléte, s nagyobb egymásra hatása miatt nagyobb felvilágosodást idéz elő, mellynek jótékony befolyása következtében a földművelés is bilincsei alól felszabadulnod, és a polgári szabadság mindinkább tágulni, és szilárdulni fog.

Végtére 5-ör. A gyárok által módokat nyer a nemzet földi létét az élet különmemű élvezeteivel édesbiteni, a gyári nemzetnek sokkal több alkalma vagyon a géperő használására, mint a csupán földművelő nemzetnek; hogy csatornák, vasvonalok, és gőzhajózás csak gyári erők használása által keletkezhetnek, és hogy ezek a gyári országnak a földműves ország felett megmérhetetlen felsőbbiséget szereznek, minden kétségen kívül fekszik.

Ebből tehát következik, hogy valóban nagy fontosságú dolog, hogy valamely ország belhoni gyártást bírjon, mert minél gyorsabban fejlődik valamely nemzetnél a műipar, annul veszedelmesebb lesz más nemzeteknek hátramaradóink, annál nagyobb lesz közöttük a különbség; tehát bizonyos,

hogy minden földmívelő nemzetnek, mellynek hatalma, míveltsége, és fennállása szíven fekszik, törekednie kell, hogy belhoni gyártást minél előbb teremtsen elő, mert a nemzeti vagyonság csak ott emelkedhet magasb fokra, hol a földmívelés műipar, és kereskedés kellő arányban, és öszhangzólag kiképezve vannak, úgy hogy egyik a másiknak gyámo-lítására szolgálhat.

Az előadottakból az foly, hogy azon gyárok érdemelnek legnagyobb figyelmet, a mellyekben szükséges nyers anyag vagy otthon természetik, vagy könnyen terinesztethetik, ezek után pedig azon gyárok következnek, mellyek olly par-tékákat készítenek, mellyek a népesség nagyobb részétől felhasználtnak, miilyenek olly gyárok, mellyek közönséges posztót, vásznat készítenek.

Mindazáltal magától értetik, hogy olly országban, hol igen kevés a népesség, és tőkék hiányzanak, gyárok nem keletkezhetnek. *) **)

*) A pusztán földmíves népek mindenütt vagy rabszolgaságban, vagy kényúri hűbéri uraság járma alatt nyögnek. Ellenben még mindenütt, s minden időben a polgárisodás, és szabadság a vá-rosokból indult ki, a régi korban Görög, és Olaszthonban a középben Olasz, és TSémethouban, Belgium, s Hollandban, és a legújabb korban Éjszakamcrikában, és Frankhonban. A váro-soknak érdekében fekszik, hogy az örökös jobbágyság, hűbéri terhek, szorgalmat, és szabadságot korlátozó törvények meg-szüntessenek, s ezek megszüntével a földmívelő is jobb karba helyeztessék.

) A ki hazánkban kevésé körültekint, s mezőgazdasági, s műi-pari viszonyainkat a külföldiéhez méri, annak lehetetlen el nem szomorodnia, midőn arról győződik meg, hogy mezei gazdasá-gunk pangásának nagy részben gyárok hiánya, s legnagyobb részt múlani járatlanságunk oka, milly káros a műiparnak elhanyaglása Lengyel országnak sorsa is mulatja, mellyről azt mondja a híres **Liszt 270. lapon: Pohlen ward aus der Liste der Nationen gestrichen, weil es keinen tüchtigen Mittelstand belaf, der einzig durch Fran-zung einer innern Manufakturkraft zum Dasein hätte gebracht werden können, és 311-ik lapon így szol: „Aber seine Edelente liebten es die dürftige Frucht der Sklavenarbeit nach den auswär-tigen Märkten zu senden, und in den schönen Stoffen des Aus-

§. 58. *A műipar virágzásának akadályai.*

A műipar virágzásának akadályai e következők: 1-ör. Az ünnepnapok sokasága, 2-or. Egyedárúsági jogok, és kizáró kiváltságok. 3-or. Czékhkorlátozások. 4-er. Nagy adók. 5-ör. Szerfeletti idegen versenyzés. 6-or. A műiparüzök lenézése.

§. 59. *Az ünnepek sokasága.*

Az ünnepnapok sokasága a gyároknak nem különben mint a földművelésnek nagy akadálya, mert a munkás ünnepeken nem dolgozik, de még is emészt, sőt rendszerint többet emészt, mint más napokon, minél több ünnep fordul tehát elő egy évben, annál nagyobbak kell lenni a munkabérnek a dolognapokra, a nagyobb munkabér pedig a partékák árát emeli, miáltal azoknak elkelése kevesedik, de ezen akadály már legtöbb országokban az ünnepek kevesítése által megszüntetett.

§. 60. *Egyedárúságok.*

A gyári egyedárúság (monopólium) valamely gyárosnak adott jog bizonyos nemű gyártványt mások kirekesztésével készíthetni, és a fogyasztóknak eladhatni.

Az egyedárúságok azonkívül, hogy igaztalanságot foglalnak magukban, mivel a polgárok szabad munkásságát elnyomják, a nemzeti vagyonosságra is káros befolyással bírnak, mert:

Landes einherzugehen. — Ihr Schicksal mag dem Adel anderer Ländersich vor Augen stellen, so oft er von Feudalkrieg gestochen wird, a 309-ik lapon pedig így szól: In einer Zeit, wo die Technik und Mechanik so unermesslichen Einfluß auf die Kriegsführung übt, wo alle Kriegsoperationen so sehr durch den Stand der Staatsindustrie bedingt sind, wo bei der Vertheidigung so viel darauf ankommt, ob die Masse der Nation reich oder arm, intelligent oder verdummt, energisch oder in Apathie verfunken sei, ob ihre Sympathie ohne Ausnahme dem Vaterlande, oder theilweise dem Auslande angehöre, ob sie viele oder wenige Landesvertheidiger stellen können, in einer solchen Zeit, muß der Werth der Manufakturen mehr als je aus dem politischen Gesichtspunkt beurtheilt werden.

1- ör. Az egyedáruságok által az árucikkek tökéletesítése gátoltatik, mert az egyedárusnak vetelytársak hiányában készítményei tökéletesítése szíven nem igen fekszik.

2- or. Az egyedáruság által a fogyasztók sanyargattatnak, mert az egyedárustól árucikkeket felcsigázott áron venni kénytelenitettek.

3- or. A portékáknak rosszabb tulajdona, és nagyobb ára miatt azoknak elkelése főleg más országokban, (hol más nemzetek versenyzését ki nem állhatják) csökken, mi által a nemzeti vagyonság nem kevés csorbulást szenved, ide járul:

4- er. Hogy azon munkások is, kik az egyedárus gyárában dolgoznak, napibérökre nézve egészen az egyedárus önkényének vannak alávetve.

Hasonló következésük van a kizáró kiváltságoknak is, akár egyes gyároknak, akár egész társaságnak adattak, illy kizáró kiváltság, melly sokféle lehet, a kiváltságosnak mindég olly kedvezést tulajdonítj mellyel a többi gyáros nem bír, következésképp amaz, és ezek közt egyenlőtlenséget okoz, és a vetelkedést nehezíti, ilyen kiváltság volna, ha egy gyárosnak előjog adatnék a honi gyapjú összevásárlására.

Szinte ezen alapokok harcolnak a kormánytól önhasznára üzött egyedáruságok ellen, mellyek mint minden más egyedáruságok, a közjólétnek ártanak, és a kormányra nézve sem igen hasznosak, mert a kormány illy gyárok igazgatásához sáfárokat alkalmazni kénytelen, kiktől sem azon szorgalmat, sem takarékossgot nem várhatni, mellyel a magános gyáros gyártását viszi, és kiknek fizetése is a haszonnak nem csekély részét elnyeli.

Az egyedáruságtól mindazáltal kílőmböztetni kell a páfensi-jogot, mert ez a jogot bizonyos nemű kelméket mások kirekesztésével készíteni csak bizonyos időre engedi, és mindég valamelly új találmánynak, főleg ollyannak, melly tökékek feláldozásával vala összekötvé, megjutalmazására adatik, a pátensek a szorgalom felserkentésére igen jó befolyással bírhatnak, a pátensadásért mérsékelt díj követeltethetik.

A kereskedési egyedáruság (propolium) valamelly kereskedőnek adott jog bizonyos nemű portékákat mások kizárásával a gyárosoktól venni és a fogyasztóknak eladni.

A kereskedési egyedárnság még a gyári egyedáraságnál is kárhozatosb, mert midőn az utóbbi csak a fogyasztókat éri, a kereskedési egyedáruság mind a fogyasztókat, mind a gyárosokat károsítja, az elsőket azért, mert ezektől a portékákat olcsó áron kicsikarja, a fogyasztókat pedig a mennyire azoknak a portékákat drága áron eladja. *)

§. 61. *A czéhek eredete, és szerkesztése.*

A czéhek, (mellyek csak a kézműveseknél, nem pedig a gyárosoknál fordulnak elő) olly társaságok, mellyeknek tagjai bizonyos kézmű üzésére kizáró joggal bírnak, és az összekötetés által közös hasznukat illető bizonyos szabályokat fenntartani igyekeznek. — Azon állapot ellenben, mellyben semmi czéhkorlátozás nem létezik, műipari szabadságnak neveztetik.

A czéliek eredetüket a középkorban uralkodó jogbáfortalanságból vették, mert, minthogy akkoron a közigazgatás a bátorság megszerzésére elegendő tehetséggel nem bírt, az egynemű foglalkozást űző emberek a kölcsönös ótalom végett összeszövetkeztek, ezen egyesületek egész országokra terjedtek, és nem sokára nem csak a közvédelem megszerzését, hanem a kézmű előmozdítását is czélul tűzték ki magoknak, még a ezéheknek ezen czéljuk vala, ártalmasak nem voltak, rász következeiseik csak akkor kezdtek mutatkozni, midőn a ezéhek azokat, kik a ezéhbe bétetesítve nem voltak, a mesterség üzésétől eltiltani, a czéhbeli bevételt pedig mindennemű akadályok által megszorítani kezdték.

*) Azon egy eset, mellyben az egyedáruságnak helye lehet, a könyvkiadásnál előfordul, erre nézve a könyv szerzőjének, vagy első kiadójának adandó kizáró jog igazolható, mert a szerző sokszor sok évig fáradozott, és a könyv kiadása végett sok költséget tel; az illy egyedáruságot a műveltségnek érdeke is kívánja, azért szükséges, hogy még a szerző él, senki, halála után pedig 15, vagy 20 év elfolvla előtt csak egyedül örökösei adhassák ki, és árulhassák a tőle szerkesztett munkát, es ha valaki ezen törvenj t áthágja, a szerzőnek, vagy örököseinek, vagy első kiadónak adandó kármentesítésre szorilassék.

A ezekben a munkások három fokozatra oszlanak el t. í. mesterekre, legényekre, és inasokra, kik közül csak az elsők dolgoznak önmaguk számára, a mesterjog pedig csak akkor elérhető, ha valaki annak eléréséhez kívántató feltételeknek eleget tesz, miilyenek: hogy bizonyos számú évet mint inas a kézmű tanulására fordítson, mint legény meghatározott időt a vándorlásban töltsön, aztán remeket készítsen, és a ezéhtől mesternek bevétessék, de a zárt ezéhekben, az az olyanokban, mellyekben a mesterek száma határozva vagyon, a bevétel csak akkor történhetik, ha a határozott szám nem teljes. A ezéh rendszerben mindenik kézműnek munkálatai pontosan ki vannak szabva, és az egyes közművek közt szoros határvonal van húzva, úgy, hogy egy kézműves más közműhöz tartozó munkát ne készíthessen.

Mindenik kézmű mesterei egy testületet képeznek, mellynek elnöke, pénztára, és szabályai vannak, minden illy testület gyűléseket tart, mellyekben a társaság közügyei tanácskozás alá vétetnek.

A czéhbeli szervezetben azon intézkedés is divatoz többnyire, miszerint olly személyeknek, kik a mesterségjogot el nem nyerték (kontárok, % fndycr) a ezéhkörébe tartozó árucikkeknek készítése büntetés alatt tilos legyen, nem különben azon szabály is, hogy az egyes mesternek mesterségét czéhbeli társainak károsítására üzni szabad ne legyen; így p. o. egynek sem szabad a másíknak munkáját ócsárolni, legényeit lebeszélni, s a t.

Minthogy a ezéhek már political jelentőséggel bírni megszűntek, annál fogva csupán csak statusgazdaságbéli és erkölcsi hatásuk szempontjából jönnek vizsgálat alá.

§. 62. *Védokok, mellyek a czéhek mellett felhozatuak.*

A ezéhek mellett e következő védokok hozatnak fel:

1-ör. Hogy a ezéhek szükségesek, minthogy általuk a kézművesek keresete, és életfentartása jobban biztosítatik, mi részint a ezéhez nem tartozóknak kizárása, részint az új mesterek felvételének nehezítése által eszközöltetik, továbbá, hogy különösen túlnépesedett országokban a ezéhek jó befolyásnak, minthogy az igen kora, és gondatlan ház-

sági kötések az iparúzők közt az elébb szükséges mesterségi jog szerzése által halogattatnak.

2- or. Hogy a czéhek a mesterségek jó megtanulására, és a műiparnak tökéletesbítésére nagy befolyásnak, részint mert a kézművesek a czéhek által szorosabb érintkezésbe jöven egymással, a mesterségük tökéletesítéséről, és azt előmozdító eszközök elfogadásáról, a gátoknak pedig elhárításáról közösen tanácskozhatnak, mi által a kézművi esmerekek jobban megőriztetnek, részint mivel a czéhek a mesterjog elnyeréséhez kívánató feltételek által azt eszközük, hogy kiki, ki mesterré felavattatok, a szükséges ügyességgel bírjon, a ezéhszerkezetben kívánt vándorlások által is a mesterlegény mind a művelésben, és felvilágosodásban előre halad, mind mesterségében új fortélyok megtanulása által magát tökéletesíti, miből következik, hogy a ezéhrendszerben a közönségnek valamelly kézműves mesterré felavatása által annak ügyességéről mintegy kezesség nyujtatik, és a közönség illyformán az ügyetlen munkások ellen biztosittatik.

3- or. Hogy a legények és inasok a ezéhektől, mint morális személyektől nagyobb fenyejtékben, és engedelmességen tartatnak.

4- er. Hogy a czéhek erkölcsi szempontból is jótékony hatással bírnak, mert a ezéhbe beavatott mester a ezéhtársaitól becsültetni kívánván a becsületézés által a feslett ételtől vissza tartóztatik, tovább a czéhek gyűléseiben erkölcsi elvek fentartatnak, és terjesztetnek, p. o. így a czéh a keblében létező legényeket nemkülömben mint a megholt mesterek özvegyeit ápolgatja, a vándorló legényeknek úti segedelmet nyújt, a betegeket a kórházakba felvéteti, mik által a humanitás szelleme kifejlődik, felebaráti szeretet erősbül, és erkölcsi érzés terjeszkedik.

§. 63. *A czéhek ellen harczoló alapokok.*

Ellenben a czéhek ellen e következő alapokok harczolnak: hogy

1-ör. A czéhek az észjoggal ellenkeznek, mert általok az ember a vele született ősjogban, miszerint élelmét akár-melly (senkinek természeti jogát nem sértő) szabadon választandó munka, vagy foglalkozás által keresheti, korlátoltatik.

2- or. A mestereknek valamely városban azon indokból bizonyos számra megszorítása, hogy azoknak ott elegendő keresetük legyen, sem történhetik igazságosan, mert a kézművesek többsége készítményei eladására nézve nincsen lakóhelyére szorítva, hanem munkáit kereskedésbe hozhatja, és lakóhelyén kívül is eladhatja, s tovább mert néha a szaporodó népesség vagy bizonyos cikkek növekedő fogyasztása némelly kézműves nagyobb számát kívánja.

3- or. A czéhek a kézművek örökösségét behozzák, mert többnyire senki a czéhbe be nem vétetik, ha csak nem mester fia, vagy mester özvegyét vagy leányát nem veszi feleségül, innen van, hogy gyakran igen egyenlőtlen korú személyek közt, vagy minden hajlandóság nélküli házassági kötések történnek, mi a népességnek, nemkülömben mint az erkölcsiségnek ártalmára vagy, de a nem zárt czéhekben is a nagy költségek, s díjak miatt, mellyek a mesterjog elnyerésére a remek készítésére, és pazar lakomákra kívánhatnak, a szegényebbek, bár legügyesebbek a mesterjog elérésében gátoltnak, ügyetlenek ellenben nehézség nélkül a mesterjogot elnyerik.

4- er. A czéhek által a kézművek tökéletesbülése gátoltnak, és a közönség sanyargattnak, mert a csekély számú mesterek versenyzés hiánya miatt munkáik tökéletesbitésére kevés gondot fordítanak, a régihez igen ragaszkodnak, s új módszerek behozását igen ellenzik, sőt gyakran összebeszélésből rossz munkákat nagy áron készítenének, miáltal a közönség károsul, és maga a fogyasztás is kevésül; de a czéhrendszerben az ügyesség megszerzésére divatban lévő eszközök sem felelnek meg egészen céljoknak, mert az inasi években az inasok a mesterségben elegendő oktatást nem nyernek, hanem többnyire házi szolgálatokra alkalmaztatnak, sokan pedig, hogy annál hamarabb felszabadulhassanak, minden iskolai tanulás nélkül inasoknak beszegődnek, a míveltebb, és gazdagabb emberek fiai az inasokkali durva bánás miatt (melly avas előítéletekből származik) a kézművektől elidegenkednek, minek következtében a legények közt is sok ügyetlen leend, tovább az inasi évek számának megállapítása is czélszerűtlen, mert az által a szorgalmasabb, és ügyesebb inasok kik a kézművet előbb megtanulták, az

ahoz szükséges kedvtől megfosztatnak, és hamarábbi tökéletesbülésökben gátoltatnak, a vándorlás által is sok legény a kóborláshoz, henyeséghez szokik, sőt némelyek a közbátorságra nézve veszélyesek is lesznek, végre a remek feladásában, és megbirálásában is soknemű vexa, és visszaélés divatoz, sőt a czéhek többnyire a legügyesebb kézművesnek, kinek munkája a régiebb mesterek munkáira homályt vetne, akadályt tesznek.

5-ör. A rokon mesterségek egymástoli szoros elkülönítése által a czéhek közt nem kevés czivódás és költséges perek keletkeznek.

6-ör. A czéhek többnyire szűkkeblű előítéletekhez ragaszkodnak, ilyen p. o. hogy a házasságon kívül született vagy zsidógyermek valamely kézmű tanulására ne bocsáttassék, s a t.

7-er. A műipar szabadságánál is a közönség rossz kézművesektől eléggé óvakodhatik.

64. *A mi véleményünk a csehek, és a kézművi szabadság iránt.*

A mi véleményünk a czéhek, és a kézművi szabadság iránt az: hogy noha a kézművi szabadság a szükséges ova-kozások alkalmazása, és némi korlátok felállítása mellett korán sem olly veszélyes, mint némelyek vélekednek, sőt több országban jó sikerűnek lenni bebizonyult, még is a czéhek felett sem töressék feltétlenül a pácza, mert bizonyos, hogy a czéhek károosságai nem épen azok belső természetéből, hanem egyedül a becsúsztatott visszaélésekből származnak, melly visszaélések ha eltöröltetnének, a czéhek ártalmasak lenni megszűnnének; azért véleményünk szerint azon kérdést: vallyon a műipari szabadság, vagy a czélszerűen elrendezett, és a visszaélésekről tisztított ezéhszerkezet érdemel e elsőbbséget? csak tekintvén valamely ország körülményeit, főleg a műipar kifejtési állapotját, a nép jellemét, annak míveltségét, erkölcsiségét, szokásait, az alkotmányának minéműségeit, határozhatni meg. A ezéhszerkezet czélszerű elrendezése e következőkben központosul:

1-ör. A czéhek minden egyedáruság távollétével, korlátjának legyenek, az az minden alkalmas kézműves, ki

közművét voltaképp megtanulta, és jártasságáról bizonyítványt adott, születés, vagy házasságai tekintés nélkül mesternek felvétessék. Hogy olyan előbb mint tanítvány más mester-nél a kézművet megtanulja, a dolog természetéből foly, de a tanítás ideje csak a tanítvány ügyessége által határozassék meg, mellyet hogy előbb szerezhessen, a mesterek tanítványaikat mind elméletileg, mind gyakorlatilag oktassák, és ne csak házi szolgálatokra használják, a tanítványokkali bánásmód is illő, és korszerű legyen, igazságos is, hogy a felszabaduló tanítvány, ne hogy ügyetlensége következtében valamely mester károsuljon, a kézmű minden részeiben a ezéh előtt próbatétet tegyen, mellyben gyakorlati ügyessé-
gét bebizonyítsa, mit ha teljesített, a ezéhtől a kézmű töké-
letes megtanulásáról szálló bizonyítványt nyerend, a legé-
nyek vándorlásai is megtartanánk, olly intézkedésekkel mind-
azáltal, hogy a legények a vándorlásra kiszabott időt csavargá-
sokkal, és kóborlásokkal ne töltsék, ha a remek készítése megtar-
tatik, annak megbírálása részrehajlatlanul történjék, és szigorú
ellenőrködés szükséges, hogy abból minden sanyargatások,
és nagyobb költségek száműzessenek, azért engedtessek meg,
hogy a kézműves remekét más városban is, mint hol letele-
pedni akar, megvizsgáltathassa, szinte engedtessek meg hogy
ollyan is, ki sohasem inaskodott, hanem a közműhez kívánt
szükséges ügyességet más módon, p. o. valamely műegy-
temben magának megszerezte, a mesterségi joghoz juthasson.

2- or. Ugyanazon egyed egynél több közművet is űzhes-
sen, csak hogy alkalmas voltának jeleit mindegyikből ki-
mutassa, nem különben ugyan azon feltétel mellett egyik
mesterségtől a másikra áttérni szabad legyen, és a rokon
mesterségek közt olly szoros határvonal ne húzassék, ha-
sonlag szabad legyen ollyannak, ki már valamely városban
mesternek bevetetett, más városban is új remek készítése
nélkül letelepedni, sőt faluban is akárkinek szabad légyen
mesterségét űzni, tehát a városi, és mezsei közművek közt
külömbőség ne tétessék.

3- or. Minden czéhek valamely központi kormányzék-
nek, melly a műiparra különös figyelmét terjeszti, közvetle-
nül pedig a helybeli vagy megyei magistrates alatt álljanak,

mellynek egy tagja mint biztos mindig a czéhgyűléseken jelen leend.

4-er. Mindenik, ki a szükséges feltételekkel bír, és mesterségét rendesen megtanulta, üzhesse a kézművet, a nélkül, hogy épen kénytelen volna a czéhtestületbe belépni, a ezekbéli mesterek mindazáltal bírhatnak különös jogokkal, de csak olyanokkal, melly ek a nemczéhbelieknek kárára nincsenek. Hlyeitek p. o. a czébggyűlésekben a mesterségük és czéhök ügyei és hasznai iránti tanácskozás, a legények és tanítványok feltti fenyíték, a tanítványokat felszabadíthatási jog, a tanítványi és legényi bizonyítványadási jog, továbbá a jog elszegényedés, vagy balesetek esetében a czéhtől segedelmet, vágy-nyers anyagnak előlegezését vagy munkát kérni, s a t.

§. 63. *A műipari szabadság behozásánál megtartandó óvatosságok.*

Ha a műipari szabadság behozatik, az átmenet a czéhrendszerből a műipari szabadságra ne történjék rögtön és a fennálló korlátok ne egyszerre; hanem csak lassanként szüntetessenek meg, ez pedig eszközöltetik: 1-ör. Ha még egy ideig minden helyben a kézművesek száma nem feltétlenül, hanem évenként csak bizonyos számmal, melly a már jelenlévők számával arányban van, szaporodni megengedtetik, és 2-or Ha valamelly kézmű üzésére nem tétetik feltételül annak valamelly czéhbéli mesternél formaszerinti megtanulása, hanem még is az abban szerzett jártasság valamelly bizonyítása követeltetik, ez pedig főleg elkerülhetlenül szükséges olly kézműveknél, melly ek a polgárok életére és vagyonára tekintve, a közigazgatás különös figyelmét igénylik, *) azonkívül pedig ha valamelly kézművet üzőknek a rendőrség bizonyos kötelességeket kiszabni szükségesnek lát, p. o. a sütőknek, hogy naponként bizonyos mennyiségű kenyeret süs-

*) Ilyen kézművesek a mészárosok, kikkél t. i. szükséges a húsnak ártalmas voltát esmérni) a kőművesek, ácsok, építészek, fazékasok, ía máz végett, melly ügyetlen bánás mellett egészségtelen lehet) a kéményseprők; a gyógyszerészek a nélkül a tudományos egyetem által vizsgálatnak.

senek, vagy ha valamely kézmű készítményei elkelésére nézve egyedül a lakóhelyre van szorítva, a nagyobb vagy kisebb korlátozás mindíg czélszerű lesz.

Magától értetik egyébiránt, hogy ha a czéhek eltöröltenek, a czéhben lévők semmi kármentesítést nem követelhetnek, azon esetet kivéve, ha valamely kézművi jog realitáson, az az bizonyos birtokon alapult volna, illy esetben a közpénztárból kármentesítés adandó, mivel ezen realitás a rajta fekvő jog miatt drágábban vétetett meg.

Némelly országban (p. o. Francia, Porosz országokban) hol a műipari szabadság béhozott, azon intézkedés tétetett, miszerint mindenik kézműves kézmű üzhetésére évenként a kormánytól kézművi levelet (Seroerbfcfyein, patent), váltani köteles legyen, mellyet akármely kézműre kaphat, ha-hogy rendőrségi akadályok útjában nem állanak. A kereső a helynek, hol kézművét üzni akarja választásában egészen szabad, a kézművelért különös sommát kell fizetni, melly azon kézműtől, mellyre a levél szól az adót képezi, a fizetendő sommának nagysága nem egyedül a kézmű minémüségétől, hanem némelly kézműveknél a lakóhely népessége számától is függ.

§. 66. *Nagy adók, és kivitelvámok.*

A valamely gyártásra vetett adónak nagysága is szinte nagy akadálya a gyártás felvirágzásának, mert minél nagyobb adó vettetett valamely gyárra, annál jobban felrúg a gyártványoknak ára, mi azoknak elkelését, s tehát természetét is csökkenteni fogja.

Ugyanazt kell állítani a nagy kivitelvámokrol is, melylyek a külföldre szállítandó gyártmányoktól fizetendőek, mert ezek is a gyártmányok árát emelik, minek következtében a honi gyáros külföldi piarezokon idegen gyárosokkal a versenyzést ki nem állhatja, és így a kivitel, és a természet is csökken.

§. 67. *A külföldi vetelkedés elleni lizlosítás.*

Hogy ta honi gyáros gyártását folytathassa, szükséges hogy készítményeit olly mennyiségben, es áron adhassa el, hogy a költségein, es a vállalatára fordított tőkék kamatait

kívül még elegendő nyereségre is szert tehesen, de a gyártmányoknak illy elkelése attól függ, hogy más külföldi gyáros, ki ugyanazon gyártmányokat tán olcsóbb, vagy hasonló áron adhatja, a belföldi gyárossal ne vetélkedjék. Itt tehát azon fontos kérdés támad: hogy a belhoni gyártás ótalmára, és felvirágoztatására kelljen e, és mikor a külföldi partékák az országba bevitelét tiltani, vagy legalább védvámok (Sdjitlj» jeíc) által, (mellyek t. i. a bevitt partékák árát emelik, s így a vetélkedést türethetőbbé teszik) korlátozni, és tehát minő esetekben alkalmazható a tilalmazási, vagy védvámi rendszer?

E kérdésnek helyes megoldására elébb mind a védvámok mellett, mind ellenük harczoló alapokokat vizsgáljuk meg.

68. *A védvámok ellen harczoló alapokok.*

A korlátlan kereskedési szabadság védői, (kik közül legkitűnőbbek Smith, Say, Macculloch, Sismondi, Locz), a védvámok ellen következő alapokkal harcolnak:

1- ör. Minden egyes embernek java azt kívánja, hogy a neki szükséges árukat ott szerezhesse, hol azok legolcsóbban szerezhetők, de a védvámrendszer által a fogyasztók a kelméket nagyobb áron a honi gyárosoktól venni késztetnek, és ezeknek amazok ellenében mintegy egyedáruság adatik, miáltal a fogyasztók szembetűnőleg károsodnak.

2- ör. Hogy a védvámrendszer a honi gyárosokat minden vetélytárstól megszabadítván a gyárműipart mintegy édes nyugalomba ringatja, és a gyárműveseket kényelmes középszerűség fokán tartja, miből a gyártmányoknak a tökéletesedéstől elmaradása, és a külföldi piarczokoni versenyzésre képzelensége szükségképen következik.

3- ör. Hogy illy tilalmazás más nemzeteknél visszatorlást idéz elő, és a nemzetek közti közlekedést megakasztja, mi által a honi termékeknek külföldön elkelése tetemes csökkenést szenved.

4- er. Hogy a tilalmazási rendszer által a csempészeti kereskedés az erkölcsiség nagy kárára elharapózik.

5- ör. Hogy a tilalmazási rendszer által a műipar némelly nemei ösztönöztetvén mesterkélt módon ugyan lábra kapnak, de ez által a tőkék és kezek más hasznosabb fog-

áldozásoktól elvonatnak, és a hazai termesztésnek összes becese kisebbül; ha ellenben a kereskedési szabadság következtében e vagy ama belhoni gyártás elenyészni kénytelen, ez nem nagy jelentőségű dolog, mert illy módon foglalkozósaiktól megfosztott emberek, és tőkék más iparágra áttérhetnek, és azt virágzásba hozandhatják, tovább hogy a kereskedési közlekedés korlátlan szabadsága a természet örök törvényén alapszik, melly szerint nem minden ország terem mindent, hogy tehát a nemzetek a természettől oda látszatnak lenni utasítva, hogy mindenik csak azon természetmennyek előállításával foglalkodjék, mellyekben a természet, és körülményei néki leginkább kedveznek, és azokat más nemzetek termékeivel szabadon felcserélje, mi által mindenik nemzet magának nagyobb értéket szerzem, azért legjobb, ha a Status egyebet nem tesz, mint ha mindent szabadon menni, és tenni hagy (*laissez nous faire*) és a műiparba tevőlegesen be nem avatkozik, mert csak fonák irányt adhatna neki, ellenben a magánosok saját érdeke fogja őket magától azon foglalkozásokhoz vezetni, mellyek az egész nemzetre nézve is legjutányosabbak. *)

§. 60. *Megczáfolása ezen állapotoknak.*

Ellenben a védvámrendszer követői kik közül legjelebb Liszt ezen alapokokra következőkkel felelnek:

Az 1-sőre alaptalan állítás, hogy a védvám által a belső gyárosoknak a fogyasztók kárára egyedártság adatik, mert a haszon innen az egész nemzetre háromlik, és ha eleinte a védvámrendszer által némelly műipari cikkely ára felrűg, ezen kis áldozat a producliv erők megszerzése által helyre

*) Annak megmutatására, hogy balgatagság mindent ugyanazon országban természetni akarni, azt a kérdést teszik: vallyon okosság volna e az Angol, és Scotboni üveghazakban bort természetni akarni? illy formán lehetne Angol es Scotthonban -borokat természetni, de azok sokkal drágábbak, es rosszabbak volnának, mint azok, mellyek külföldről behozatnak; mindazáltal ez csak álokoskodás, mert a földmívelési természet-s egészen más valami, mint a gyári természet, az elsónél sokkal több függ az éghajlattól, mint a másiknál.

űttetik, ezen productiv erő nem csak az anyagi javak jóval nagyobb mennyiségét állítja elő, hanem műipari függetlenséget még háború esetében is biztosít, a földművelőknek e kis áldozat a nyers anyagok nagyobb ára által pótoltatik; ebből kitetszik, hogy a nemzetekre nézve nem áll az, hogy a nemzet is épen úgy, mint az egyes kalmár ott vegye áruit, hol azokat legolcsóbban kapja.

A 2-ik 3-ik és 4-ik pontban foglalt káros következesei a védvámrendszernek csak a tökéletes tilalomból, vagy ahhoz hasonló felette nagy védvámokból erednek: ellenben ha a védvámok mértékletesek (és csak épen oly nagyok, hogy a honi gyárosok a külföldiekkel a versenyt kiállhassák) kis vetélkedés is fennmarad a honi és külföldi gyárosok közt, a csempészetre sines annyi inger, és más nemzeteknek visszatolása is kevésbé félhető.

A mi az 5-ik pontot illeti, itt a védvám ellenesei hamisat tesznek föl, hogy t. i. gyári ipar valamely földművelő országban védvámrendszer következtében keletkezése által tőkék, és erők a földműveléstől szükségképen elvonatnak, holott a gyárok keletkezése által egészen új szellemi, s testi erők, és tőkék jönnek használatba, mellyek eddig alkalmazás nélkül szunnyadoztak, heverték, ezen erők olly távol vannak attól, hogy a főhívelési természetést kisebbitenék, hogy annak inkább nagyobb felvirágzását idézik elő; tovább az is tekintetbe veendő itt, hogy a védvámrendszer által külföldi gyárosok bevándorlásra az országba édesgettetnek, kit tőkét, és productiv erőt magokkal hoznak; egyébiránt azon állítás is, hogy a kereskedési szabadság következtében e vagy ama honi gyárnak elenyészte mit sem nyom, mivel a munkások más iparágra áttérhetnek, illy általánosságban szinte el nem fogadható, mert az átmenetei más iparágra mindig nehézségekkel, és tökevesztéssel van összekötve, de az is lehet, hogy a külső vetélkedés eddig virágzó iparágat elnyom, a nélkül hogy helyette más keletkeznek, mi a földművelési természetésre is károsan hat, mert az élelmek és nyers anyagok elkelésének csökkenését vonja maga után.

Mi pedig azon állítást illeti, hogy a nemzetek közti kereskedésnek szabadsága a természet örök törvényén alapul, az kétségkívül vagon, de nem kell felednünk, hogy a nem-

zsfek közt nem létezik amaz örökös béke, melly mellett ezen természeti törvény létesíthető, és hogy a nemzetek nincsenek a míveltség, és gazdagság egyenlő fokán, mellyben azon korlátlan verseny minden nemzetre egyiránt üdvös volna, azért azt kell itt szem előtt tartani, mit kell a fennforgó körülmények közt minden nemzetnek tennie, hogy más nemzeteket utolérhessen, miből következik, hogy nem igaz hogy az legjobb, ha a kormány mindent tenni, és menni hagy, igaz ugyan, hogy a magánosok saját érdeke néha magától őket azon foglalkozáshoz vezeti, melly a nemzetre nézve is jutányos, mindaz által bizonyos, hogy ha semmi ótalomra a status részéről szert nem tehetnek, azt nem sokára abban hagyni kénytelenítetnek, azért a kormánynak kötelessége akkor, ha a nemzetnek érdekében fekszik, hogy e vagy ama gyártmányokat maga készítse, mihez mégis a külföldnek szabad versenyzése miatt sohasem juthatna, a külföldi versenyzést annyira megszorítani, mennyire a korlátozás szükséges, hogy a nemzeti gyárosok biztosítva legyenek arrol, hogy tőkésüket el nem vesztegetik, és életmódjukat el nem tévesztik.

§. 70. *A mi véleményünk a védvámrendszert illetőleg.*

Megfontolván mind a védvámok mellett, mind ellenük harczoló alapokokat, oda jár véleményünk, hogy azon kérdésnek megfejtése, mikor érdemel a védvámrendszer, és mikor a korlátlan kereskedés elsőbbséget? mindig az egyes ország statistical, és míszorgalmi viszonyai szerint elhatározandó, és hogy noha az általános kizáró rendszer, az az azon elv, miszerint minden külföldi iparkészítménynek az országba bevitelle egyáltalában tilos, vagy nagy védvámoknak alávetve legyen, kárhozandó, mert ez csaknem minden internationalis kereskedést megszüntetne, és mert nagy fonák-ság volna mindent otthon akarni természetni, még is létezhetnek a míiiparnak némelly ágai, mellyeknek felvirágzása védvámrendszer behozatala által feltételeztetik, a védvámrendszer behozási kérdés tehát minden egyes műipari ág külön viszonyainak tekintetbe vételével minden egyes esetre meghatározottassék, ennél fogva a védvámrendszer e következő esetekben helyben hagyható:

1- ör. Ha valamely műiparág, melly időjártával nagy hasznot igei, a honban még csak most veszi kezdetét, és a nemzet egyébbiránt is műipari tekintetben tán más nemzetekhez képest alantabb fokon áll, mert minden keletkező műiparnak nehézségekkel kell küzdenie, ilyenek: a munkások gyakorlatlansága, a vevőknek az újtolí idegenkedése, a gépeknek, műszereknek tökéletlensége, tőkék hitel hiánya; melly nehézségek miatt a keletkező műipar más, már abban előre haladtabb nemzetek versenyzését ki nem állhatja, és szabad kereskedés mellett virágzásba sohasem jutna, azért szükséges, hogy addig, míg a honi gyárok olly állapotba nem jönnek, hogy a külföldi versenyzést kiállhat ják, ugyanazon iparnemű külföldi kelmékre védvám szabassék, ez szinte szükséges leend, ha a honi gyúrókat jelenleg nagy adók terhelik, vagy ha csupa agyafúrtságból, vagy vak előítéletből az épen olly jó, és olcsó honi készítmények felett a külföldieknek elsőbbség adatnék. Angol országban is a gyárok védvámok ótalma alatt jöttek virágzásba.

Mindazáltal a védvám csak akkor használtassák ha a honi gyúrok olly állapotban vannak, hogy a belfogyasztást kielégíteni képesek; a védvám mértékletes legyen, hogy a versenyzést egészen ki ne zárja, és azon arányban mérsékeltelessék, minőben a belföldi ipar növekedik, ha pedig valamely iparág felette nagy védvámok nélkül a hazában fenn nem állhat, világos, hogy azon iparág készítményei a külföldiek által jutányosakban előállíthatnak, és hogy tehát valószínűleg nem érdemes azon iparág fennállhatását a fogyasztók kárára pártolni, ha csak nem remény lhető, hogy jövőben tán azon iparág olly tökéletesbülésre emelkedendik, miszerint készítményei a külföldiekkel a versenyt kiáltani képesek leendnek.

2- ör. Ha valamely iparágnek készítményei a közbátorság fenntartására, vagy közvetlenül a lakók életére szükségesek, mellyeknek még is külföldről behozása épen legveszélyesebb időben félbeszakíthatatik, szinte igazolható lesz a védvám, mert az eszéllyel (*Flugheit*) ellenkeznek ezen tárgyakra nézve magát egészen külföldre bízni, azért p. o. a kormány a lőpor, vagy fegyverek az országba behozása ellen

védvámot rendelhet, ha a nélkül lőpormalmok, vagy fegyvergyárok a honban fenn nem állhatnának.

3-or. Azon kívül csupán fényűzéshez tartozó czikkek ellen is a védvámrendszer hasznosan alkalmaztatik, főleg ha a nemzet szegény, és néhány gazdagabbak külföldi czikkekei fényűzése által a pénz még jobban kiszivárog az országból, mert világos, hogy az által a nemzet még jobban elszegényedik. Ila a polgároknak hazai szeretete olly nagy, és olly tartós volna, hogy önkényleg illy czikkek használatáról lemondanának, és inkább a hazai műipart gyámolítani igyekeznének, természetesen a statusnak védvámi intézkedése felesleges volna, de illy hazafiúi lelkesedéssel párosult lemondást ritkán találhatni igen sok polgárnál, azért nem marad más hátra, mint kényszerítő rendszabály az az védvámnak felállítása.

De ott is, hol a védvámrendszer megszüntetésével a szabad kereskedés behozatik, ez ne történjék rögtön, és minden fokozat nélkül, mert ha a honi gyárok a külföld ellen használt védvámok következtében olly kiterjedésre jöttek, hogy sok embernek foglalkozást nyújtanak, a védvámok rögtöni eltörlése, és az abból eredő nagy külföldi versenyzés azt okozhatja, hogy sok munkás foglalkozásától, és keresetmódjától megfosztatik, mások pedig vagyonukban károsodnak. *)

§. 71. *Óvatosságok, nehogy a védvámok által az átszállítási kereskedés megszorítassék.*

Ne hogy a védvámok által az átszállítási kereskedés korlátoltassék, illyféle gondoskodás szükséges, hogy az olly külföldről bevitt portékákra, mellyek megint kivitelre szán-

*) Az Angol politicusok többnyire a korlátlan kereskedési szabadságot pártolják, mi igen természetes, mert Angol ország, mint-hogy minden nemzetnél a gyári iparban előbb áll a korlátlan kereskedési szabadság mellett az egész világot gyártmányaival el-árasztaná, és gyári supremátiája alá hozná, azért nem csuda, hogy az Angolok más nemzetektől saját gyári iparuk ótmára felállított védvámokat ferde szemekkel nézik, mert ok az állat vesztenek.

vák, védvám ne essék, erre pedig következő eszközök szolgálnak:

1- ör. Viszváмок, (Dlücf jellé) az az valamely árucikk az országba bevitelénél fizetett védvámnak megtérítése, az alkalommal, midőn azok megint máshová kivetnek, de itt szemeskedés szükséges, valljon azon portékák, mellyeknek kivitelénél a védvám megtérhetik, ugyan azon portékák e mellyektől elébb védvám vétetett, és hogy a honba alattomosan vissza ne vitessenek, mert az által a statuspénztár károsodnék.

2- or. Bizonyos helyeknek megengedtések az idegen portékákat ideiglen szabadon, minden védvám nélkül behozni, és innét a külföldre szállítani, ezen helyek a többi status-territoriumtól őrizett védvámvonál által el lehetnek különítve, ilyenek a szabad kikötők; a tapasztalás azt mutatja, hogy a kereskedés illy szabad kikötőkbe igen nagy virágzásba jöhet, és hogy azokban néha külföldiek is tőkeikkel letelepednek.

3- or. Az országnak belsejében is lehetnek raktárak, (Olútríúge, X aFbcf, entrepots warehouses) főleg folyóvizeknél, vagy tengeri városoknál, illy raktár a várnai tisztviselő zára alatt áll, mindazáltal az áruk tulajdonosainak mindig szabad bemenetelük legyen.

§. 72. A műiparúzők lenézése.

A műszorgalomnak nagy akadályai közé tartozik a műiparúzőknek lenézése is, mert ez sok embert, főleg a miveltebb osztályokból a műipari foglalkozás választásától vissza riaszt, és a vagyonosodott műiparúzőknek ingerül szolgál a foglalkozásuk felbentelésére, valóban boszantó azon főnhéjázó góg, mellyel még némely országban, főleg a nagyobb földbirtokosok a műiparos, és kereskedő osztályra lenéznek, ezen lenezés többnyire oily political viszonyokból ered, miszerint egyik osztály mind political jogokkal, mind hivatalviselhetési képességgel kizárólag fel vagyon ruházva, mi által a többi osztály alázó helyzetbe tétetik, azért szükséges, hogy a műiparos, és kereskedési osztály is political és képviselheti jogokban részesítésék, ez által a műiparúzők önérzete emeltetik, és vele a műipar is hathatósan előmozdítatik.

73. *Minő tulajdonságok szaporítják a gyártmányok elkelését, és mitől függenek ezen tulajdonságok.*

A gyártmányok elkelése leginkább szaporodik, ha belső jóssággal, és csinossággal bírnak, és olcsón megszerezhetők; ezen tulajdonságok pedig függenek: 1-ör a nyers anyag jósságtól, és olcsó árától. 2-or a gyárosok ügyességétől. 3-or a gyárookra vetett adók és gyártványokra vetett kivitelvámi nagyságától. 4-er a gyári munkások bére nagyságától. 5-ör a gyári bírálattól. 6-or a gépek alkalmazásától. 7-er a munka felosztásától. 8-or az országban uralkodó kamatlábtól, végtére 9-er a helytől is, hol a gyárok felállítatnak.

§. 74. *A nyers anyag jóssága, és olcsó ára.*

Ha a nyers anyag, melyet a honi gyárok feldolgoznak, honi természetű, szükséges, hogy a mezei gazdák annak iniképeni tökéletesítésére tanítassanak, és a legjobb nyers anyag természetűre jutalmak által felserkentessenek; hogy pedig a gyárosok azt olcsóbb áron is megszerezni képesek legyenek (és így a honi gyártás annál inkább felvirágozzék) némelly politicusok annak az országból; kivitelét nagy vá-mok (?ÍU6fui)r)őlic) által megkorlátozni szükségesnek vélik: de a mi véleményünk szerint illy megkorlátozás nem hely-benhagyható, mert általa a földművelők termékei nagyobb el-keleése, és nyeresége reményétől elültetnek, mi a természet csökkenését is maga után vonja, illy korlátozás tehát a gyá-rosoknak csak a földművelők kárára kedvez, és azon kívül is ártalmas lehet, hogy más nemzeteknek visszatolásra alkahmil szolgálhat, mi a gyárosokra károsan hathat; ebből tehát követ-kezik, hogy a nyers anyag az országbóli kivitelének egy-átaljában korlátlanak kell lennie. Ha a honi gyárok a honi piarezokon a külföldi gyárok versenyzését ki nem állhatják, egészen m is eszközök szükségesek leendnek.

Ha pedig a nyers anyagot, melyet a honi gyárok fel-dolgoznak, otthon épen nem természetű, azért a gyártás-ról lemondani nem kell, hanem a status oda törekedjék, hogy ha csak lehetséges, eszközöltessék, miszerint a honi gyá-rok mind a mellett külföldön is a versenyzést kiállhassák; hogy e végett a gyárosoknak az adótöli mentesség adassék, helyesleni nem lehet, mert ez a többi polgárok jogait sérte-

né, minthogy az észjogi törvények szerint mimleukuck a közterhekbeu részesülni kell, de ha valamely az országba külföldről bevitt nyers anyag különös okból a statustól bevitelvámmal terhelettet, ezt a status az alkalommal, midőn azon nyers anyagból készített árucikkek az országból kivitetnek, visszaadhatja, (ez is viszvámmak mondatik) a nélkül hogy valakinek jogait sértené, az által a gyármányoknak külföldöm elkelése igen előmozdítatik, sőt néha egyedül így tétetik lehetségessé.

Ha pedig más országban a nyers anyag az országbóli kivitele tiltva van, a közállomány alkudozások által e kivitelnek megszüntetését elérni iparkodják. *)

§. 75. Az ipari zű munkások ügyességére használandó eszközök.

Az ügyetlen munkás keze alatt a legjobb anyagból is selejtes, és csekély becsű áru fog készitetni, az iparúzó munkásoknak tehát alkalom adassék, miszerint á szükséges ügyességet magoknak megszerezhessék, azért a városi elemi oskolákban más tárgyak mellett a kézművek czélszerű üzésére némi készület adassék, ide főleg tartozik a gép és műtan alapelveibe beavatás, és a rajzolásrai tanítás, mert a rajztan a munkák csinosbitására, és azoknak különféle alakbani készíthetésére igen nagy befolyással bír, a vasárnapi iskolák is, miilyenek már némelly országban a kézműlegények, főleg az építőmívesek számára fennállanak, igen jótékonyan hatnak.

Ezenkívül pedig az ország különféle részeiben real, vagyis műipari oskolák felállítandók, hol a műipar köréhez

*) Noha sokkal jobb ba valamely nemzet a honban termesztett nyers anyagokat maga dolgozza fel, minthogy-azokat kivinni engedi, és a belölok külföldön készített árukat sokkal nagyobb áron fizesse, még is, ha valamely országban még épen nincsenek gyárok, nagy balgatagság volna a nyers anyagnak az országbóli kivitelét csupán azért tiltani, hogy a honban gyárok keletkezzenek, mert ezeknek felvirágozhalása nem egyedül a nyers anyag lététől, hanem temérdek más okoklól is függ, p. o. a munkások ügyességétől, vállalkozók, tőkék, és elegendő fogyasztás lététől s a t mik ha hiányzanak, gyárok keletkezni nem fognak.

tartozó tudományokban már terjedtebb oktatás adatik. Azok számára pedig, kik arra rendeltetvék, hogy egykor mint gyári birtokosok, sáfárok (*Fabrikwerkführer*) vagy gépépítők működjenek, külön műegyetem (*politechnisches Institut*), szükséges, mellyben minden a műiparra alkalmazható tanulmányok nagy kiterjedésben, és czélszerűen előadtnak, ilyen tudományok: a számtan, (Mathesis) természettan, vegytan, műtan (Technológia), géptan, kereskedési tudomány, előnyelvek s a t. illy műtani kiképezés által a kézműves előtt többféle keresetforrás mintegy önkényt nyílik, és sok észtehetség, melly különb szunnyadoznék, felébresztetik.

§. 76. Folytatás. — A műipari kiállítás.

Tovább a műipar inagasz fokra emelésére nagy befolyással bírnak a műipari kiállítások (*Gewerb=Ausstellungen*) is, mellyek alkalmával az ipar minden nemeiből a legjobb készítmények, és remekmunkák, minták (*Modelle*) és új mozdonyok a közönség megszemlélésére kirakatnak. Ezen műipari kiállítások a műiparúzónek a versenyző társai ügyessége főkaról közelebb tudomást szereznek, és így ötet is nagyobb szorgalomra ébresztik, és magasb ügyességi fokra törekedésre serkentik, nem különben a különféle műszerek és félgymányoknak, mellyekre neki munkáiban szüksége vagy, legtökéletesebb készítőivel ismertetik, és a közönség ízlése, és nézetei iránt is értesítik, továbbá egyszerűsmind a kézművesnek alkalmid szolgálnak készítményeit, és azoknak árát köztudomásra juttatni, és az által nagyobb elkelést, tán még a külföldre is szerezhetni, ezenkívül még az illy műiparikiállításokban a közönség is a honi műipar kifejlődési fokával esmerkedhetik, mi a honi műipar ellen dívatban lévő balítéletek legyőzésére szolgálhat, a műipari kiállítás évenként a fővárosban, egy arra alkalmazott teremben tartassák, annak ideje előre határozassék, miszerint az iparúzők remekmutatványaik készítésében ahoz magokat alkalmazhassák, illy kiállításához minden embernek szabad bemenetele legyen; a versenyzés emelésére nagy befolyással lehet, ha a dologhoz értő, és részrehajlatlan férfiakból egy bírálati testület felállítatik, melly a kirakott mun-

kákát nyilván megbírálja, és a kitűnőbb iparúzóknak jutalmat vagy legalább nyilván dicséretet osztogat.

§. 77. *Folytatás. — A műipari egyesület.*

A műipar kifejlődését előmozdító eszközök közé tartoznak tovább a műipar egyesületek is, mellyek magánosok által a célból felállított társaságok, hogy a műipar tökéletesítését, és emelését eszközöljék. Ezen egyesületek hasznos könyvek és hírlapok megszerzése és kiadása által a műiparúzóknak értelmiségét nagyon előmozdítják, tovább műipari kérdéseket adhatnak fel, mellyeknek legjobb megoldását jutalmazzák, mi által a szorgalom ébresztetik, illy kérdések főleg olly tárgyak iránt tétessenek, mellyekben a honi műipar eddig még hátramaradt; illy egyesület működési által a kormánynak a műipareránti kötelességeit nagymértékben könnyebbítheti.

Szinte a műszorgalom előmozdítási eszközeihez tartozik, ha ügyes ifjaknak külföldre teendő utazásokra segédadjak vagy a statustól, vagy az iparegyesülettől adatnak, hogy a műszorgalomban más előre haladtabb nemzeteknél szerzett tapasztalásaik által magukat kiképezhessék, különféle országok szükségait kitanulhassák, mellyekhez azután munkáikat alkalmazhatandják; de semmi sem mozdítja elő jobban a műipart, mintha a közigazgatás pártfogása által külföldi gyárosoknak bevándorlásra ingert nyújt.

§. 78. *A gyárookra vetett adók, és a gyártmányokra vetett kivitelvámok nagysága.*

A gyárookra vetett adók, és a gyártmányokra vetett kivitelvámok nagysága is a gyártmányok árára nagy befolyással bír, de erről már fölebb 66. §ban szólottánk.

§. 79. *A munkabér befolyása a gyártmányok árára.*

A gyári munkások bére is igen nagy befolyással bír a gyártmányok árára, mert minél nagyobb a munkabér, annál jobban emelkedik a gyártmányok ára, minthogy pedig a gyártmányoknak nagyobb ára azoknak elkelését kisebbíti, azért minden módon arra kell törekedni, hogy a gyári munkások bére mérsékelt legyen, annak mérséklete pedig függ: 1-ör

a gyári munkások illő számától, azért a gyári munkások szaporodásának minden akadályai elhárítassanak, ilyen akadályok p. o. az állandó katonaság nagy száma, tovább olly rendszabályok mellyeknél fogva némelly emberek csupán születésük miatt, mint p. o. a törvénytelen ágyból származó gyermekek, a hóhér vagy gyepmester gyermekei vagy vallásuk miatt a műipar üzéséből kizáratnak, vagy mellyeknél fogva a műiparúzóknak külföldi legények felfogadása tiltatik, s a t. illy, és hasonló szabályok tehát eltörlesztendő k lesznek. 2-or a munkások életmódjától, minél takarékosabb életmódhoz vannak szoktatva a munkások, annál kisebb lehet a munkabér. 3-or az életszükségek árától. — A munkások szorgalmának felébresztésére hasznos lehet, ha a munkabér nem napszámra, hanem miként Nagy Britanniában divatoz, a munka mennyiségéhez arányozva fizettetik, mert illyfönnán az eszközöltetik, hogy a munkás legrövidebb idő alatt minél többet készíteni iparkodandik.

§. 80. Gyártmányok megbírálása.

Ennkelötte sok statusban kényszerítő rendszabályok bo-csájtattak ki, mellyekben a gyártmányoknak mind külső alakja, p. o. hosszúsága, szélessége, mind belső tulajdonsági p. o. színanyag (garbftoff) meghatározattak, szinte némelly gyártmányokra nézve a készítési mód is kiszabott, és különös, a dologhoz értő bírálók rendeltettek, hogy a gyártmányokat eladás előtt megvizsgálják, és azon darabokat, mellyek ez előszabott tulajdonokkal nem bírnak, kereskedésből kizárják, a kívánt tulajdonokkal ellátottakat pedig, nyilvános bélyeggel, ólommal megjeleljék, és azáltal eladásra alkalmatosokká kijelentsék, de illy szabályok nem helyben hagyhatók, mert mi a gyártmányok tulajdonságait illeti, azokra nézve időjártával a vevők ízlése, és a divat megváltozik, úgy hogy az eddig kívánt tulajdonság már többé nem, hanem épen tán az ellenkező kerestetik, nem kevésbé czélszerűtlenek a készítési módot meghatározó rendszabályok, mert ezek által tán épen egy tökéletesebb módszer behozása gátoltatik.

Mindazáltal a gyártmányok megbírálása igen hasznos lehet olly árukra nézve, mellyeknek tulajdonsági megismeré-

sere különös műtani esméret szükséges, mellyeknek eladásában felíát nagyobb rászedés igen könnyen történhetik, tovább olly áraknál, mellyek a külföldieknek eladatnak, mert ha a külföldiek gyakran rászedetnek, a honi gyártmányokróli jó véleményük csökken, mi az elkelésnek csökkenését is maga után vonja, (a tapasztalás különösen a vászonkereskedésre nézve a megbírást szükségesnek találta); a bírálók minden egyes gyártmányt szorosán vizsgálnak, és csak azon darabokat, mellyekben a belső jóság egészen hiányzik, s mellyek tan csupán kápráztatásra készítették, zárják ki a kereskedésből, e bírálnak azon haszna lehet, hogy a külföldieknél a nemzeti gyártmányokról jobb vélemény gerjesztetik, s ennél fogva azok elkelése is elő mozdítatik, tovább hogy a kereskedők, kik nagyobb mennyiségű gyártmányokat egyszerre kapnak, a nyilván bélyeget látván, a gyártmányok jó tulajdonsági felől mintegy biztosítatnak, s tehát minden egyes darabot felforgatni, és szemügyre venni nem kénytelenítetnek.

Minthogy pedig a jó gyártmányok is . mellyek a bírálóktól helyben hagyattak, különféle fokozatú jósággal bírhatnak, mellj. a vevőtől mindjárt meg nem esmertetik, ennél fogva igen hasznos lehet az iparüzőt arra kötelezni, hogy készítményeiben a jóság fokát megjelelje, a hamis megjelelés pedig megbüntettessék.

§. 81. Gépek.

A gyártmányok jóságára és árára a gépek is nagy befolyással bírnak, a gépek segítségével a gyártmányok vagy rövidebb idő alatt, vagy kevesebb munkások által készíthetnek, mi mindig a természetesi költségek kevesbülését idézi elő. A gépek tehát a gyártmányok árát leebb szállítják, és azáltal azokat a polgároknak könnyebben szerezhetőkké teszik, s a fogyasztást szaporítják, azon kívül a gépek a gyártmányoknak olly tökélyt, és csinosságot adnak, miilyent a legszorgalmasabb munkás kezei soha sem adhattak volna, továbbá a polgárisodást hatalmasan előmozdítják, (így p. o. a merő gépekből álló gőzhajók az egymástól legtávolabb lévő nemzeteket is összekötik, és a míveltséget terjesztik) végre a gyártmányok természetését gyorsítják, és gyarapítják, innen magyarázhatni hogy az Ostindiai pamutból Angolhonban

készített posztó Ostindiában hol a munkabér sokkal kisebb, mint Angolhonban, noha ide s tova 3000 óráig vitetik, tehát a szállítási költségek is tetemesek, mind a mellett olcsóbban adathatik el, mint az Ostindiában készített posztó, ebből tehát kitetszik, hogy a gépek a productiv erőik által a nemzeti vagyonosságot véghetetlenül előmozdítani képesek.

Azon egy ellenvetés, mely új gépeknek a gyárokbani behozása ellen felhozatik, abban áll: hogy azok által sok munkás feleslegessé tétetik, és foglalkozásától megfosztatik, mi néha azoknak inségét, és ennek következtében a közbátorság veszélyeztetését maga után vonhatja, de arra azt fel lehetni, hogy a gépek behozása által valamely gyártás nemében feleslegessé lett munkások minden foglalkozás nélküli maradása, és tehát Ínségre jutása szükségképen nem következik, mert többnyire akadnak más foglalkozások, melyekre a munkások productiv erőit fordíthatni, (ezen productiv erők nyeréséből pedig az összes nemzeti termesztés gyarapodni fog) az egy nehézség tehát melyet a gépek a munkásra nézve okoznak az, hogy némely esetben ötét a foglalkozás változtatására kényszerítik. Igaz ugyan, hogy az egyik foglalkozástól a másokra átmenetei nem mindig olly könnyen, és hamar történhetik, és hogy a miatt a munkás ideigleni szorultságba jöhet, azonban egy bölc kormány azon könnyen segíthet, ha t. i. azon munkásoknak mindaddig, míg az elébbi, vagy ahoz hasonló foglalkozáshoz nyúl ni alkalmuk nem leszen, valamely közmunka által (miilyenek p. o. különféle építések, utakkészítése s a t.) keresetmódot nyújt, erre valamely országban az alkalom ritkán hiányzik.

Azon kormány, mely a gépek behozatalát abbéli félelem miatt ellenzené, hogy sok munkás általok foglalkozásaitól megfosztathatnék, nem csak czélját el nem érné, hanem a bajt alkalmasint nagyítaná, mert a gépek külsországokbani behozatalát nem gátolhatja, ha tehát a külföldiek gyártásaikban gépeket használatatnak, olcsóbb gyártmányaikkal a honi gyártmányokat mind a belföldi, mind a külföldi piarczokból kizarandják, mi a honi gyártásnak egészleni tönkrejutását szülendi.

Mindazáltal igaz marad, hogy a gépek jótékony hatása igen sokat függ a helybéli, és idői körülményektől, és hogy létez bizonyos határ, mellyen túl a gépek behozása káros következtetéseket szülhet, mert ha a gépek mértéken túl szaporodnak, a gyárok urai, és a munkások közti szükséges arány megzavartatik, és a nemzet kevés számú szerfölötti gazdagokra (gyári urak) és temérdek sokaságú birtoktalanokra, és szolgákra el fog oszlani, mi a közjőval, és a status czéljával homlokegyenest ellenkezik.

Magától értetik, hogy olly nemzet, melly még a gépműtanban keveset haladt előre, legjobban cselekszik, ha külföldről minden gépet szabadon, minden védvám nélkül az országba béereszt. *)

82. *A munkának felosztása.*

A munkának felosztása is a gyártmányoknak tökéletesítésére, és szaporítására nagy befolyással bír; a munkának felosztása pedig abban áll, hogy ne egy munkás vigyen végbe valamelly gyártmányhoz kivántató minden munkákat, hanem külön munkások külön munkarésszel foglalkodjanak, melly munkarészek együttvéve bizonyos gyártmány előállítására irányozvák. A munka felosztásának nagy haszna nagyon, mert általa eszközöltetik: 1-ör. Hogy a munkás egy foglalkozástól a másikhoz fordulni és mindig más műszereket elővenni, és így a közben sok időt hiába vesztegetni nem kénytelenítetik. 2-ör. Hogy a munkás csaknem egész életében ugyanazon munkával foglalkozván, abban olly ügyeséget szerez magának, miilyent lehetetlen volna neki szerezni, ha figyelme többfelé oszolva nagyon. 3-ör. Hogy a folytonos gyakorlatban a munka rövidítésére szolgáló fortélyokat felfedezheti. A munkafelosztás haszna megmutatására példát hoz fel Smith Adám egy gombostűgyárról, hol tíz munkás, kik a tűcsinálásra kivántató munkákat maguk közt helyesen felosztották, naponta 48,000 gombostűt készítettek,

*) Simonde Sismondi az illy című munkájában: nouveaux principes d'oeconomie politique. Paris 1819., a gépek behozását tiltatni kívánja, azon esetekben hol a kézi munka is megfelelhet.

holott másként, ha mindenik munkásnak magának egész gombostűt kellett volna készítenie a legszorgalmasabb is naponta aligha tízet készíthetett volna, az angol gyárok, főleg mellyek ércben dolgoznak, gyártmányaik világszerte híreséget nagyrészt a divatozó munkafelosztásnak köszönhetik.

§. 83. *Az országban uralkodó kamatláb.*

Az országban uralkodó kamatlábnak a gyártmányok árára nagy befolyása van, mert a gyáros a gyárába fordított tőkéjének országszerte divatozó kamatain kívül meg nyereségre is, mint fáradságának jutalmára szert tenni akar, minél kisebb lesz tehát az országszerte divatozó kamatláb, annál kisebb lehet a gyártmányok ára, és tehát annál nagyobb azoknak elkelése, mitől függ pedig az uzsorának nagysága, alantabb fog előadatni.

§. 81. *A gyárok helyéről.*

Mint hogy minden életszükségek a nagyobb városokban rendszerint nagyobb áron fizetendők, mint a kis városokban, mezővárosokban, vagy falukban, az élelmek nagyobb ára pedig valamint a nagyobb városokban divatozó fényűzőbb élet, és mulatságai alkalom a munkások bérét, s tehát a gyártmányok árát is felemeli; azért gyároknak legalkalmasabb helyek a tartományi városok, mezővárosok, és faluk, főleg erdők vagy folyók mellett, mellyeken fa, nyersanyag, s a t. mire a gyárunknak szükségük van, kényelmesen szállíthatnak.

üe ezen szabály néha kivételt szenved, mert oly gyárok, mellyekben a tökéletes portéka előállítására több kii-lömböző foglalkozás szövetsége szükséges p. o. oly gyárok, mellyek nagybecsű órákat készítenek, mellyeknél különféle kézművek hozzájárulása kívántatik, és olyanok, mellyek a feldolgozandó anyagokat nagyobb mennyiségben csak a városokban találják, vagy niellyeknek gyártmányai leginkább a nagyobb városok lakosai által fogyasztatnak, hasznosabban helyeztetnek a nagyobb városokba. Szinte történhetik, hogy jutányosabb a gyárnak valamely nagyobb városbani felállítása, ha ott nagyobb alkalom elkelésre, vagy kikötő letez, mellyből a gyártmányok kivitetnek, vagy ha a munkásokat, kik nagy városokbani lakáshoz szoktak, hogy mezővá-

rosokba, vagy falukba költözködjének, csak szerfölött emelt bérrel lehetne reá bírni.

§. 85. *A gyárosok gyámolítása a status részéről szükség esetében.*

Főleg nagyobb gyárok felállításához nagyobb pénzmenyiség kívántatik, melly a vállalkozónak gyakran hiányzik, de nem ritkán már egy menetben lévő gyártásnak folytatása megakad, mivel a gyáros annak költségű vinni nem bírhatja, itt tehát azon kérdés támad: minő segedelem nyujtassék a status részéről? hogy illy esetekben a statusnak nincsen kötelessége pénzkölcsönzésre, sőt hogy a polgároktól behajtott adót koczkáztatott vállalkozásokra és kétséges fogantái késérietek gyámolítására nem fordíthatja, kétségen kívül vagyon, a status eleget tesz kötelességének, hajó törvények által a hitelt megalapítja, ha pénztkölsönző intézetek, p. o. bankoknak létrejövését előmozdítja, és így a pénz kölcsönkaphatását könnyebbíti, inindazáltal két esetben valaniely műipari foglalkozásnak a status részéről közvetlen gyámolítása kamatnélküli pénzkölcsönzés által tanácsosnak látszik:

1- ör. Ha egy eddig jól, és haszonnal űzött műipari foglalkozás egyszerre esetleges, és elműülő körülmények miatt megakad, és enyészetéhez közel hozatott, melly még is elkerülhető volna, ha a hathatós gyámolítás a crisisen túl segít.

2- or. Ha egészen új, még eddig az országban nem űzött műipari foglalkozás hozatik be, de a vállalatnak újdonsága egyedül az oka, hogy a vállalkozó magánosok közt bizodalmát, és hitelt nem lel, holott még is annak jövőbeni szerencsés lábrakapása és jövedelmezése minden bizonnal reménylhető.

Magától értetik egyébbiránt, hogy a status a felsegélendő gyáros személye körül óvatosan járjon el, s hogy tehát tulajdon vétke által inségre jutott, vagy minden esetre veszendő gyárosnak, nem különben mint a mostani viszonyokra nem alkalmazható, s tehát legalább mostanában haszonnal nem űzhető vállalatnak gyámolítást ne nyujtson.

§. 86. *Némelly egyebb a gyárosoknak adandó kedvezések.*

A gyárok felvirágoztatására a gyárosoknak a statushatalomtól még némelly kedvezések is nyújthatnak, p. o. hogy a gyáros gyártmányait mind gyárban, mind külön boltban ahol akarja nagyban (in grosso) és részletesen (alia minuta) eladhassa, s raktárt szabadon nyithasson, hogy gyárában mindennemű mesterséget űző segédmunkásokat alkalmazhasson, hogy a gyári épületek a katonai szállasólástól mentek legyenek, s a t.

NEGYEDIK FEJEZET.

A kereskedésről.

§. 87. *A kereskedésnek haszna, és Lefolyása a nemzeti gazdaságra.*

Legkevesebb természetmény fogyasztatik maga a természető által, azoknak többsége arra vagyon rendelve, hogy a kereskedés által más kézbe hozassák, a kereskedés tehát egy áruezikknek más áruezikkkel vagy pénzzel: kicserélésében áll.

Hogy a kereskedés a nemzeti vagyonosságra nézve jótékony befolyással bír, kitetszik e következőkből:

Mint forrása a nemzeti gazdaságnak a kereskedés a földműveléstől, és műszorgalomtól annyiban lényegileg különbözik, hogy a kereskedés magában véve az emberi élet szükségereire tartozó anyagokat nem szaporítja, hanem csak a már fennlévőket forgásba teszi, az az csak egy birtokos kezéből más birtokos kezébe hozza, mindazáltal meg is azt természetlennek állítani nem lehet, és pedig azért nem, mivel a kereskedés az árucikkek belső becsét az által emeli, hogy azokat olly birtokos kezébe hozza, hol azoknak nagyobb becsök van, már pedig nem a tárgyaknak sokasága képezi a birtokosra nézve a gazdaságot, hanem azoknak becsé, és így világos, hogy a kereskedés a nemzeti vagyonosságot szaporítja; így p. o. ha egy országot képzelünk mellynek egyik részében igen sok gabona, de kevés fa, a másik

részében pedig sok fa, de kevés vagy semmi gabona nem terem, és feltesszük, hogy a gabona birtokosa a gabona feleslegét az ország másik részében lakó fa birtokosával fával kieserélheti, mind a kettő nyer, mert mindegyik valamit kap, minnek ő reá nézve nagyobb értéke van, mint annak a mit ő érette adott, ellenben ha a gabona birtokosa gabonáját, a fa birtokosa pedig fáját ki nem cserélhetné mással, mindenik termékei ugyanazon mennyisége mellett szegényebb volna.

Egyébiránt, noha a kereskedés magában véve semmit elő nem teremt, még is mind a földművelési, mind a műipari termelésre igen nagy befolyást űz, mert a kereskedés virágzása a természetben termékei elkele sének reményét gerjeszti, és az által ötet termékei szaporítására ösztönzi, ellenben a kereskedésnek hiánya a természet a termelésre szükséges ingertől megfosztja.

A kereskedés a nemzeti gazdaságra nézve még jótékonyabb befolyású lesz, ha egy harmadik személynek, t. i. a tulajdonképi kereskedőnek, ki a termeszto, és fogyasztó közt középeit áll, hozzájárulása által vitetik, mert a kereskedőnek közvetítése által a termeszto megszabadul azon fáradságoktól, és költségektől, inellyek a fogyasztók felkeresésére kívántainak, és foglalkozása félbeszakasztás nélküli folytatására képessé tétetik, de a fogyasztó is a kereskedőnek közbenjárása által a termeszto felkeresésére fordítandó fáradságokat, és költségeket megkíméli, és a kereskedőtől, noha ez is fáradságáért valamit nyerni akar, még is olcsóbban szerzi szükségeit, mint ennek közbenjárása nélkül szerezhette volna, mi az által lesz lehetségessé, hogy a kereskedő az árukat a termesztotól nagyobb mennyiségben veszi, és a vételben is folyvásti gyakorlása miatt nagyobb ügyességgel bír. A kereskedés maga is olly foglalkozás, melly gyakran nagy embersokaságnak jólétét alapítja, és nem ritkán városokat és statusokat népesít, gazdagít, és political jelentőségre emel; egyébiránt bizonyos, hogy a kereskedéstűzők nem mások kárával gazdagodnak, hanem ezen gazdagodás egy részéből azon takarékoságnak ered, melly a kereskedő közbenjárása következtében előidézett munkafelosztás által eszközöltetik, s hogy a kereskedéstűző egyedek városok, nemzetek nyerne, és rendszerint azok is, kik nyereségeiket fizetik.

A kereskedés azon hasznaihoz még az is járul, hogy általa a különféle vidéki, sőt országi emberek érintkezésbe hozatnak, mi által a hasznos esinereitek, és polgárisodás terjesztése nem kevésbé előmozdítatik.

§. 88. *Hányféle a kereskedés?*

A kereskedés 1-ör. Az áruk mennyiségére nézve vagy nagy (*Großhandel*) vagy kisszerű kereskedés (*Kleinhandel*). Nagykereskedés azon kereskedő által üzetik, ki csak nagy obb mennyiségű portékák felcserésével foglalkodik; kis kereskedést ellenben az üz, ki a portékákat olly kis mennyiségben is árulgatja, minőt az emberek mindennapi használata kíván.

2-ör. A kereskedés vagy belső, vagy külső; a belső az, melly ugyanazon ország polgárai közt üzetik, mellyben tehát ugyanazon hon különféle vidékeinek termékei egymással felcseréltetnek; a külső pedig az, melly különféle ország polgárai közt üzetik, és ez háromféle lehet, t. i. ki- és beviteli kereskedés, átszállító kereskedés és fuvarozási kereskedés. A ki- és beviteli kereskedés (2íu? = unb @infuf>r = fjembei) az, melly honi természetnyeknek külföldre vitelével, és külföldi természetnyeknek a honba szállításával foglalkodik.

Átszállító kereskedést (*Xranfitobanbci*) azon nemzet üz, melly külföldön vásárlott portékákat maga országán keresztül ismét más országba szállít.

A fuvarozási kereskedés (*Juljrfianbel*) azon nemzet által üzetik, melly a külföldön vásárlott portékákat más országba szállítja, a nélkül hogy azokat saját országán keresztül vinné. *)

§. S9. *Folytatás. — Tényleges és szenvedőleges kereskedés.*

A kereskedés tovább vagy tényleges, (activ) vagy szenvedőleges (passiv) kereskedés lehet; tényleges kereskedést

*) A kereskedés nemeihez lehet számítani a bizományi (*Comissionshandel*) és szállítási kereskedést is, (*Speditionshandel*) niellyek közül az első megbízásból másnak rovására üzetik, az utóbbi pedig egy harmadik tulajdonoshoz tartozó áruk átvételében, s tovább szállításában áll.

az a nemzet űz, melly a maga természetményeit külországba kiviszi, és egyszersmind azon természetményeket, mellyekre szüksége vagyon, külországokban összevásárolja, és hazájába szállítja; szenvedő leges kereskedést pedig azon nemzet iiz, melly természetményeit külföldiek által az országból kivitetni, és magát a szükséges idegen árukkal szinte külföldiek által elláttatni engedi. A szenvedő leges kereskedés nem kíván nagy tőkét, és kevesebb veszedelemmel jár, mint a tényleges, azért inkább olly országoknak való, mellyekben még csekély töke létez, melly hasznosabban fordítatik a természetésre, mint a kereskedésre, de ezen kereskedés állandóságára nézve nem olly bizonyos, holott ellenben a tényleges kereskedésnél igen könnyű a portékák elkelésének új utakat találni.

Más értelemben is vétetik a tényleges, és szenvedőleges kereskedés, tényleges kereskedést űzni az a nemzet mondatik, melly más nemzeteknek árukat elad, szenvedőleges kereskedést pedig az, melly más nemzetektől vesz.

§. 90. *A különmemű kereskedésnek viszonya a nemzeti vayo-
noss íyhoz.*

A kereskedés annál hasznosabb valamelly országra nézve, minél inkább a honi természetőknek foglalkozást szerez, és minél hamarabb megteríti a természetők természetmüeyei előállítására fordított tőkét, s így ötét természetése folytatására képessé teszi. E tekintetből a kereskedés minden nemei közt első helyet foglal a belhoni kereskedés, mert itten mindnyáján, kik a kereskedés nyereségében osztakoznak, a honnak fiai, a tapasztalás szerint is azon országok emelkedtek a jólét magasb fokára, mellyekben a belső kereskedés virágzó állapotban vala.

Aztán következik a külső, az az be- és kiviteli kereskedés, a beviteli kereskedés haszna leginkább abban áll, hogy a nemzetnek, mellynek valamelly árucikkre szüksége vagyon, ez által könnyebb módon (mintha azokat ön-maga ellóall tani törekednék) sőt néha csak egyedül ezen utón juthat azoknak birtokába. A kiviteli kereskedésnek nagyobb, vagy kisebb haszna attól függ, valljon a honi természetők nagyobb vagy ki. bb számának nyújt e foglalko-

zást átaljában pedig a be-vagy kivitt árucikkek neme is a kereskedésnek hasznára nem csekély befolyással bír, így p. o. ha valamely ország olly árucikkeket hoz be, melyeknek tartós becse vagy on, vagy mellyek új nyereségeknek forrása lehetnek, (p. o. gépek, műszerek) illy bevitel által természetesen inkább szaporítja vagy onosságát, mint olly ország, nielly csupa fényűzésre szolgáló és hamar feléméztendő árukat hoz be.

Ennél kevésbé hasznos az átszállítási kereskedés, mert ez a honi termesztó nek foglalkozást nem nyújt, hanem csak hasznos a kereskedő nek, kik tő kéiket abba helyezték, fuvarosoknak, átszállítóknak, (Spediteur) kik t. i. a portékák további szállításával foglaltadnak, és a vendégfogadósoknak.

A fuvarozási kereskedés pedig egyedül a kereskedő nek, kik azt üzük, és tán még a hajóépítőknak is hasznos, ha abban az ország tulajdon hajói foglalkodtatnak.

Mínthogy tehát a kereskedés a nemzeti vagy onosságra nézve olly nagy befolyással bír, azért tehát annak előmozdítása nem különbben mint a mezei gazdaság és műipar előmozdítása a status feladásaihoz tartozik.

§. 91. *A belső kereskedés szabadsága.*

Hogy valamely országban a kereskedés felvirágozhasék, a belső kereskedésre nézve tökéletes szabadság szükséges, annál fogva a honnak egyes részei egymástól védvámok által el ne zárassanak, nem is lehet képzelní hogy állhatná ki a kereskedő a concurrentiát a világpiarczon, ha áruí illy akadályok által már benn a honban annyira inegdrágitatnának. Német országban is ennekélőtte a kereskedésnek legfőbb akadályá vala, hogy mindenik tartomány külön vámrendszert követvén magát a többiektől szigorúan elkülönítette, illy csekély terjedésű tartományokban az ipar, és kereskedés nagyobb kifejlése lehetetlen volt, azért a német vámszövetség (Sollverein) behozása sok tekintetből a némethoni kereskedésre jótékonyan hatott, az által t. i. több német tartomány közt az eddig fennálló kereskedési váinso rompok, és egyéb akadályok megszüntetésével egészen szabad kereskedés nyitattott, külföld ellenében pedig közös vámrendszer elfogadtott, úgy, hogy az egyesült tartomá-

nyok e tekintetben valami egészet képezni látszanak, a védvámi jövedelmek az egyesült tartományok közt bizonyos arány szerint felosztatnak, s ezen vámszövetség az ugyanazon honnak fiait egymástól idegenítő választó fálnak ledöntésére mintegy alapot vetett.

A kereskedőknek czélibéli szerkezete, és a kereskedési jogok valamely városban bizonyos számra megszorítása sem helybenhagyható, mert a polgárok szabad cselekvőségét gátolják.

§. 92. *A kereskedési mérleg.* — Handelsbilanz

A kereskedési mérleg alatt értetik valamely országból bizonyos idő alatt külföldre kivitt portékák pénzbeli árának ugyanazon idő alatt onnét az országba bevitt portékák árával a végett tett összehasonlítása, hogy kitűnjék, valljon a külföldi kereskedés azon idő alatt hasznot, vagy kárt okozott e? a mérleg akkor mondatik kedvezőleg állani, (günstige bilanz) ha a nemzet a kivitt portékákért több pénzt vett be más nemzetektől, mint a kivitelért kiadott, ellenben szenvedőleg áll, ha a nemzet a külföldről bevitt portékákért több pénzt kiadott, mint az oda kivittekért bevett.

A mérleg lehet egyetemi, vagy részletes, a mint t. i. valamely nemzetnek minden más nemzettel, vagy pedig csak egyes nemzettel üzött be-és kiviteli kereskedése egybevettetik.

93. *A kereskedési rendszer követőinek véleménye a kereskedési mérleg iránt.*

A kereskedési rendszer (Merkantilsytem) (mellyről alantabb bővebb szó leend) követői, kik a nemzeti gazdagságot a nemes érczekbeni bővelkedésben helyezik leginkább, a kereskedési mérlegre nézve e következőket állítják: Ha a kereskedési mérleg két ország közt egyenlően áll, egyik sem nyer, sem vesz a kereskedésből, de hogy ha a kereskedési mérleg két ország közt egyenlőtlenül áll, az egyik ország, mellynél szenvedőleg áll, vesz, és pedig annyit, mennyit a másik nyer, ha pedig valamely országban a kereskedési mérleg több évig folyvást szenvedőleg áll, elszegényedésnek, sőt tönkrejutásának elmaradhatlanul következnie kell, azért a status fő gondoljához tartozik a külkereskedésnek olly

irányt adni, hogy az országra nézve a mérlegnek kedvező állása elő idéztessék; az az hogy az országból kivitt portékákért külföldről több pénz vonassák az országba, mint a menynyi az onnét behozatott portékákért az országból kivitetik, minek következtében a kivitel minden módon elősegítendő, a bevétel pedig korlátozandó lesz.

91. *A kereskedési rendszer elleneseinek véleménye a mérleg iránt.*

Ellenben Smith, Say, Jakob, és többen, kik a kereskedési rendszer ellenesei azt állítják, hogy a kereskedési mérleg állásából a nemzeti vagyonság szaporodása, vagy csökkenése iránt épen semmi következtést nem húzhatni, mert a két ország közt ízött szabad kereskedés mindig mind a kettőnek hasznos, noha az egyiknek tán nagyobb, a másiknak kisebb mértékben, mivel a kereskedésnek haszna nem egyedül a nemes érczek szaporodásában, hanem abban is áll, hogy általa a nemzet hasznos áruknak birtokába jut, mellyeknek értéke ő reá nézve nagyobb mint az érettek kiadott pénz értéke (mert különben azokat meg nem vette volna) továbbá hogy a kivitel és bevétel rendszerint egyensúlyban vannak, és egyébiránt is a pénznek kifolyásától még a legkorlátlanabb kereskedés mellett sem kell félni, mert minden nemzetnek annyi pénze van, mennyire szüksége vagyon, és ha valahol pénzhiány támad, a pénz (nem különben mint valamely portéka, mely valahol kerestetik) magától oda vonni, ide járul, hogy mindegy akár valamely országban sok, akár kevés pénz vagyon, ha kevés pénz lesz valahol, annak becse növekedik, ellenben ha nagy mennyiségben lessz, annak becse csökken, és a felesleg az országból kiszivárgand, mit a kormány semmi rendszabály által nem gátolhat, ebből következtetik, hogy legjobb ha kormány a mérlegre minden figyelmet abba hagyván, a külső kereskedést egészen természeti menetre hagyja.

§. 95. *A kereskedési mérleg kipuhatolására használatban lévő eszközök.*

Hogy a kereskedési mérleg iránt uralkodó különféle véleményeket kellően megbírálhassuk. előbb a kereskedési

mérleg kipuhatólására használatban lévő eszközüket vizsgálóra venni szükségesnek tartjuk.

A kereskedési mérleg kipuha tolására használatnak:

1- ör. A be- és kivitelvámlajstromok, (líuf>= tini) 6infu6r=jcíe) de ezek által a mérleg pontosan meg nem határozathatik, mert ezekben az nem foglaltatik, mi a dugaruság által ki- és bevitetett, szinte az sincs azokban feljegyezve, mit egyik nemzet a másíknál kézi munka által keres, mi nem ritkán tetemes sommára felrúg, tovább az sem foglaltatik bennük, mit egyik nemzetnek tagjai más országokban mulatván, elköltenek, egyébbíránt is a vámlajstromokban a portékák-nak érteke nem a valódi áruk szerint jegyeztetik fel, hanem a vámtarifákban egyszerre meghatározott ár szerint, melly a partékák valódi árától egészen különbözhetik.

2- or. Eszköznek a kereskedési mérleg kipuhatólására a váltófolyam tartat k, (SBcdjfeífuré) mellyből némelleyek következőleg okoskodnak: a váltónak nem különben mint valamely portékának ára a kereslet, és kínálkozás (Síngebcctí) unb ÍJladjfrage) közti arány által határozatit meg. ha tehát egy helynek kereskedési mérlege egy másik helyre szenvedőleg áll, ezen esetben az elsőbb helyen a váltófolyam a másíkra nézve magasan fog állani, (az az, ki váltót keres ezen másik helyre., annak azt nagyobb sommával kell fizetni, mint a mennyiről a váltó szól) mert a szenvedő mérleg» hely annyiban, a mennyiben a másíktól többet vett, mint néki eladott, ez utóbbinak kész pénzben kénytelenítetik fizetni, mitől iníndenik kereskedő szabadulni akarván, váltót (mint kényelmesebb adósságfizetési módot) keres, ez által pedig ezen utóbbi helyre szóló váltóknak ára, az az folyama emelkedik, ellenben ezen utóbbi helyen, mellynek az elsőbbre nézve kedvező mérlege van, a váltófolyam kisebb leszen, az az a váltók azon sommán alól, mellyről szólanak, lesznek kaphatók, mivel ezen helynek még a másíktól kell pénzt kapni, itt tehát az elsőbb helyre szóló váltókra nézve nagyobb lesz a kínálkozás, mint a kereslet, miből a váltófolyam alábbszállításának következnie kell, ha pedig két hely közti ki- és bevitel egyensúlyban vannak, a váltófolyam al pari állami, az az a váltósummáért ugyanazon somma fizettetik, mellyről szól-

Ezekből tehát következtetik, hogy akét hely közt lévő váltófolyam a kereskedési mérleg állásának meghatározására esmerjelül szolgál.

Mindazáltal ezen okoskodás nem áll egészen, mert a két hely közt fennálló váltófolyam akkor volna a kereskedési mérlegnek bizonyos ismerjele, ha ezek csak egyedül magok közt űznének kereskedést, de mihelyt más hellyel is kereskedési közösülésbe lépnek, ezen harmadik helyelyi kereskedés ugyanazon két hely közt váltófolyamra is befolyással bír, így p. o. egy bécsi kereskedő londoni hitelezőjét nem kénytelen épen Londonra intézett váltóval kielégíteni, hanem küldhet neki Hamburgra intézett (az az Hamburgban fizetendő) váltólevelet, és ha feltesszük, hogy ugyan azt több bécsi kereskedő, kik londoniaknak tartoznak, teszik, ez esetben Bécsben a Londonra szóló váltóknak folyamából nem lehet a Bécs és London közt fennálló kereskedési mérlegre következtést húzni, ide járul, hogy a váltólevelek külön kereskedésnek tárgyává lettek, úgy hogy ott, hol olcsón megszerezhetők, összevételnek, és azon helyekre, hol nagyobb folyamok van, átvitnek, miből tehát következik, hogy a két hely közt fennálló váltófolyam a kereskedési mérleg megítélésére bizonyos ismerjelül nem szolgálhat.

§. 96. *Véleményünk a kereskedési mérleg fontossága iránt.*

Összehasonlítván, a kereskedési mérleg iránt mind a két oldalról felhozott okoskodásokat, oda jár véleményünk, hogy a kereskedési rendszer az iránti nézetében sok tévedés, és túlzás foglaltatik, már a kereskedési mérleg /ipuhatólásának nehézsége azon számolásokat, mellyek arra építvék, nagy részint bizonytalanokká, sőt csalfákká teszi, de egyébiránt is hamis állítás, hogy minden bevétel veszteség, hogy a nemzeteknek gazdagsága leginkább a nemes érczekbeni bővelkedéstől függ, hogy tehát egy nemzet csak akkor lehet gazdaggá, ha több árut kivisz, mint bevisz, nem külömben végtére az is alaptalan állítás, hogy ha egyik nemzet a kereskedésben nyer, a másiknak szükségképen vesztenie kell, mert mind a kettő is nyerhet mint magánosok a cserében.

De ellenben a kereskedési rendszer elleneseinek véleményében is szinte nem kevés tévedést és túlzást lappangani veszünk észre, hamis t. i. vagy túlzott azon állításuk hogy

a bevétel, akármiben álljon, mindég nyereség, hogy minden ország mindig annyi pénzzel bír, mennyire szüksége van, és hogy ez oda, hol annak hiánya létezik, magától foly, hogy mindegy akár egy nemzet több, akár kevesebb pénzzel bír.

Ezen tanban azon hiba főleg szembe ötlök, hogy arra, minő tárgyak vitettek ki, vagy be, éppen semmi tekintet nincsen, holott ezen tárgyaknak minémiiségétől a kereskedésnek haszna leginkább függ; azon állítás, hogy a nemzet magára nézve káros kereskedést üzni nem fog, tehát minden csere neki hasznára váland, (mert csak olly portékákat fog bevinni, mellyek többet érnek, mint az érettük kivitt portékák, vagy pénzértéke) sem elfogadható, mert nem a nemzet, mint nemzet üzi a kereskedést, és viszi be a külföldi árukat, hanem az egyes kereskedők, kiknek érdeke a nemzet érdekétől egészen különbözik, és kik valamely áru bevitele által még akkor is nyerhetnek, ha a nemzet rajta szembetűnőleg vesz, és a pénznek kivitele az országra nézve csakugyan káros vala, szinte azon állítás sem igaz, hogy a kivétel, és bevétel mindig egyensúlyban állanak, a tapasztalás azt bizonyítja, hogy különösen földművelő nemzeteknél, kiknél a külföldi gyártmányok bevitele nincsen gátolva, ellenben földi termékeik kivitele más nemzetek kereskedési rendszabályai által korlátozva vagy, az országba bevitt gyártmányoknak ára a kivitt földi termékek árát temérdek sommában túlhaladhatja, és hogy ez által az egyensúly megháboríttatik, és a nemes érczeknek rendkívüli kifolyása előidézethetik.

Annál fogva, noha távol vagyunk a kereskedési mérlegnek olly igen nagy fontosságot tulajdonítani, miszerint úgy szólván minden nemzettel szorosán számot vetni szükségesnek tartanánk, (miként ezt a kereskedési rendszer követői kívánják) még is Smith Adám, és követőinek állítását, hogy a kereskedési mérleg éppen semmi figyelmet nem érdemel, szintúgy túlságnak tartván, azt állítjuk: hogy nagy nemzetek közt valami kereskedési mérleg neműnek csakugyan léteznie kell, melly kedvező, vagy nem kedvező lehet, az egyiknek vagy a másiknak, és nagyobb vagy kisebb mértékben, ez ugyan nem csak egyedül a pénznyereség, vagy vesztés, hanem átaljában minden szükséges vagy hasznos, azaz

az összeségre nézve értékkel bíró tárgyaknak nyeresége vagy vesztesége szerint Ítéltető, mindazáltal a pénz is ebben mint közönséges csereeszköz főleg számba vétetik, hogy ha pedig valamely nemzetnél ezen mérleg folytonfolyvást, évről évre mindig szenvedőleg áll, a nemes ércz szakadatlanul kifolyásban lesz, minek következtében illy országban a pénz-erő, melly minden termeszto erök czélszerűi használására kívántatik, hiányzani fog, mi a termesztes csökkenését maga után vonja, a pénzbecsnek pedig folytonos ingadozásai az egyesek gazdaságát zavarba hozzák, minek következtében a nemzeti jólét kifejlődése akadályoztatik.

§. 97. *A mi véleményünk a külső kereskedelemre nézve.*

A főnebb előadottakból kitetszik, hogy a kereskedésben az egyes kereskedőnek érdeke a nemzeti érdekétől néha egészen különbözhetik, hogy tehát gyakran a nemzetnek érdeke kívánja, hogy a statushatalom valamely intézkedést tegyen, és az által az összeségre nézve káros kereskedést korlátolja.

Minő esetek kívánnak különösen illy intézkedést, már főnebb, a 28, 29, és 70-ik Sokban előadott.

Ezen eseteken kívül a külföldi kereskedelem félelem nélkül szabadon hagyassák, de csak úgy ha kölcsönös, mert ha mindjárt egyes vételek (p. o. csupán fényűzésre szolgáló, és pillanatnyilag felemésztenő czikkeknél behozása) magokban véve károsok, illy kár akkor a nagyobb kivitel által eléggé kiegyenlítettik, de ellenben az egyoldalú kereskedési szabadság soha sem tanácsolható, mert ha szomszédink termékeinket bé nem bocsájtják, vagy legalább azoknak kivitelét igen nehezítik, s mi ellenben pénzünket haszontalanságokért az országunkból kivitetni szabadon engedjük, szükségképen elszegényedésünknek következnie kell; illy esetben tehát a visszatörlesztés szükséges eszköz az olly külföldi rendszabályok károságai eltávolítására. *)

*) A korlátlan kereskedési szabadság vévői állításuk bebizonyítására a nemzeteket családokhoz hasonlítják, és azt mondják: valamint ha két család szabadon egymással kereskedik, mindegyik nyer,

§. 98. A kereskedést előmozdító szerek.

A kereskedést előmozdító szerek következők: 1-ör. Jó közlekedési eszközök. 2-or. Hajóbiztosítások. 3-or. Bankok, kereskedési csarnokok, a váltó, és kereskedési törvénynek lete. 4-er. Vásárok, jó súly és mértéki rendszer, végtére 5-ör. Kereskedési esmeretek terjesztése.

§. 99. Jó közlekedési eszközök.

A kereskedés élénkségére igen nagy befolyással bír a különböző helyek közti közlekedésnek mivolta. Minél hamarabb, és olcsóbban történik egy helyről a másikra az átszállítás, annál olcsóbb leend az átszállított portékáknak ára. ez által pedig azoknak fogyasztása mindig gyarapodandik. A szállítási költségekeni gazdálkodás épen olly hatással bír, mint a természeti költségek kisebbsége, t. i. az egész tiszta nemzeti jövedelmet öregbíti, az emberek vagyoni élvezéseit szapo-

mert bizonyosan megszűnnek kereskedést üzni mihelyt vesztene, épen úgy egymással szabad kereskedésben lévő nemzetek is mindig nyernek; de ezen állításban nagy tévedés vagy, meri egy család is könnyen tönkre jöhet, ha minden egyes tag szabadon vehet, és a családátja akarhatja az egyeseket vételükben nem korlátozza: egészen máskép van a dolog, ha a vételek csak a családátja akarhatja, vagy közmegehatározás következtében történnek, és épen ez áll a nemzetekre nézve, mert itt is sohasem kell szem elől elveszteni, hogy nem a nemzet mint nemzet vesz, hanem az egyesek, kiknek vételei az egész nemzetnek csakugyan ártalmára lehetnek, ezt szem elől elvesztette a külömben nagy hírben álló német statusgazdasági író Locz is, másként nem szólhatna illy halgatagul, mint következők: **Wom Getreide wie von jeder andern Waare kann stets nur der Ueberfluß aus dem Lande gehen. So wenig wir das Getreide, das wir zu Saamen, oder Wirtschaftskorn bedürfen, aus dem Lande schicken werden, so wenig werden wir auch mehr Geld aus dem Lande schicken, als unser Bedarf zum innern Verkehr verflattet. Th. 2. S. 214. A mindennapi tapasztalás főleg minálunk magyaroknál ezen állításnak ellene mond, mert noha itt csakugyan általában pénzszükölködés uralkodik, meg is sok egyesek, főleg gazdagabbak haszontalan dibdáb külföldi tárgyakért a pénzt az országból kiküldik.**

ritja, és élénkebb kereskedést idéz elő; minden intézet tehát, mely a közlekedést könnyebbíti, vagy olcsóbbá teszi, a kereskedést, műipart, és tehát a nemzeti vagyonosságot is előmozdítja, ennél fogva a jó közlekedési eszközökről gondoskodás a kormánynak legfontosabb kötelességei közé tartozik.

§. 100. *Országutak.*

A közlekedési eszközökhöz tartoznak leginkább jó, és minden nevezetes pontra elágazó országutak, ezek az útépitési mesterség által felállított szabályok szerint építendőek, jó karban tartandók, és pedig olly útvonalok, mellyek nevezetes helyek, vagy országok összeköttetésére szolgálnak, és mellyekben nagy kereskedési közlekedésnek helye vagyon, maga a status által állítassanak elő, ellenben építése az oldalútoknak, mellyek csak az egyes közellévő helységeket kötik össze, az illető községekre kiknek érdekében áll illy utat bírni, bizassék.

Hol az útnak fenntartása költségeket okoz, ott ezeknek fedezésére az utazóktól külömbiség nélkül mértékletes úti-vám (Chausse-Geld) bizonyos helyeken vétethetik, vagy pedig még czélszerűebben ezen költségek az adóba beszámítatnak, mi által az utazók sok bajlódástól mentesülnek.

Hogy pedig az utazók czélukat el ne tévesszék, igen czélszerűen állítatnak fel az utak mellett útmutató oszlopok, szinte az utak melletti fáknek ültetése is felette hasznos, mert ezen fák vízáradás idejében, e~ .elen midőn az út nagy hóval be van lepve, mintegy útmutatóul szolgálnak, és nyáron át árnyékuk által az utazókat a nagy hőség ellen védik.

Ezenkívül arra is fordítassék gond, hogy az országúton elég vendégfogadó létezzen, hol az utazó mind kényelmet, mind személy és vagyonbátorságot lelhet.

§. 101. *Vasvonalok. — Gőzkocsik. — Hidak.*

Azon találmányok közt, mellyek az emberi nem előrehaladására, és jólétének szaporítására czéloznak: csaknem első rangot foglal a vasvonal és gőzkocsi. Ezen találmány a nemzeteket közelebb vivén egymáshoz, az által a műveltség, értelmiség, és mindenféle ríj találmányok szétterjeszté-

sét nem kevésbé megkönnyíti, továbbá a szállítási költségek tetemes kisebbitése, és a közlekedésnek gyorsítása által a kereskedést is hihetetlenül előmozdítja, és tehát mind a szellemi, mind az anyagi érdekekre kihatván az egyetemes jólét gyarapodására roppant befolyással bír, ennek bizonyosságául szolgálhat Ejszakamerika, hol a vagyonossá“ a vasvonalok, következtében egy pár év alatt óriási léptekkel haladt előre. Ezen találmány az embereket különféle baj miilyenek p. o. drágaság, éhség, munkahiány ellen oltalmazza, és a szegényebb sorsú embereknek is a különféle élvezetekbeni részvételést lehetségessé teszi, de mint külső megtámadások elleni védezköz is a vaspályák figyelmet érdemelnek, mert a hadi erők rövid idő alatti összegyűjtését és az ellenség előrenyomulása gátlását reiidkivüleg megkönnyítik.

A vasutak építését vagy a kormány vállalhatja magára, vagy magánosokra, kik “ zélből részvényes társaságban egyesülhetnek, bizhatja* első főleg ott lesz szükséges, hol nincsen nagy vállalkozási szellem, minden esetre pedig kisajátítási törvény (lex expropriationis) szükséges leendő, melly által t. i. mindenik magános telkének vasvonalépítés végetti átengedésére illő kármentesítés mellett köteleztetik, de főleg figyelem kívántatik, hogy a vitelbér magosán fel ne csigáztassck, mert az által a vaspályákból eredhető nemzeti gazdasági haszon tetemesen csökkenne.

Ugyanezen módon létre jöhet a hidaknak építése is ezen hidvái szedessek, ha ^“vényes társaság által épitetett a hid, czélszerű lehet oly intézkedés, miszerint a fentartási költségek, és a részvények illő nyereségeinek levonása után még fennmaradó hidvámi bevétel évenként a részvények lefizetésére fordítassék, és azoknak lefizetése után a hídnak tulajdona a statusra általmenjen, ki azután csak annyi hidvámot szed, mennyi a fentartási költségek fedezésere kívántatik.

*) Magyarhoniban a vasutak, csatornák, hidak építésé, es a telkeknek kisajátítása iránt az 1836. évi 25. és 26. törvény csikkel) ek rendelkezéseket foglalnak magokban.

§. 102. *A folyóvizeken átállítás.*

Az ország belsejében hajózható folyók a kereskedési közlekedésnek igen nagy segítségül szolgálnak, ezekre nézve tehát szükséges, hogy hajózható állapotban tartassanak, azért nagy figyelem fordíttassék reájok, hogy a mélységökből semmit el ne veszítsenek, a hajózást pedig gátló természeti akadályok u. m. folyómedrének nagy szélessége, zátonyok, zuhatagok, kőszirtek és a folyónak többfelé elágazása a mennyire lehetséges elháríttassanak, ha pedig a zuhatag eltávolítására használt eszközök fogamat nélkül maradnak, es az egyébiránt is ki nem kerülhető volna, nem marad egyéb hátra, mint a folyó közelében a veszélyes helyet körüljáró csatornát építeni, ha pedig erre a szükséges tér hiányzik, a portékákat szárazon kell tovább szállítani, még a zuhatagon alól ismét hajóra rakathatnak, mire hogy alkalom legyen, a status gondoskodni fog.

De tovább a folyó hajókázhatását gátló mesterséges, az az emberek által okozott akadályok is, miilyenek némelly vízépítmények, malmok, öntözési használat végetti nagy vízlecsapolások, a folyómedrének tisztátalanítása, a kormány figyelmét ki ne kerüljék, Hlyeiteket tehát szinte eltávolztatni joga leend.

Szinte gondoskodni fog a status, hogy a part mellett mindenütt parti utak (Treppelwege) hagyassanak, mellyeken a hajókat húzó emberek, vagy lovak bátran mehetnek, és hogy ezen utak jó állapotban tartassanak, egyébiránt a vízépítmények iránti gondoskodás különös esmeretekkel bíró vízépítési igazgatásnak felállítását teszi szükségessé.

§. 103. *A csatornák.*

A természetes folyók hiányát sokszor mesterséges folyók, az az csatornák által pótolhatni, ezek annál hasznosabbak, mind nevezetesebb pontoknak összekötetésül szolgálnak, p. o. ha két nagy várost, két folyót, vagy tengert összekötnek, illy csatornák a kereskedés, és természet élénkítésére temérdek befolyással bírnak. Olly országokban, hol tökéek, es vállalkozási szellem nem hiányzanak, és kereskedési ügyek felett józan ítélet is divatoz, a csatornaépítések részvényes társaság által jöhetnek létre, más körülmények-

ben pedig legalább eleinte a statusnak feladása illy vállalatot kivinni. Az első esetben a kormány a vállalkozó társaságnak rendszabályait megvizsgálja, és azokat helybenhagyván, a vállalkozók által beszedendő csatorna és zsilippénzt határozza meg, továbbá szenteskedjék, hogy a társaság a csatornát jó állapotban fenntartsa, hogy pedig azok, kiknek telkeiken a csatorna átvonuland, az átengedett földekért kármentesítsenek, magától értetik. *)

§. 104. *A vízutak használásának megszorítása.*

A vízutak legjobb mivoltuk mellett is a kereskedelemre nézve nem hajthatnak teljes hasznot, ha azoknak használása terhes megkorlátozásoknak alávetve vagyton, illy korlátozásokhoz tartoznak: az árumegállíthatási jog (Stappelrecht) a terhes és sokszori vízivámok, és az úgy nevezett hajózási törvények.

Valamelly városnak árumegállíthatási joga alatt olly jog értetik, mellénél fogva minden áruczikket, mellyek mellette folyóvizén (vagy néha szárazon is) tovább szállítatnak, a városban bizonyos időig eladás végett kirakni kell, illy kedvezés egy városnak csak az összes kereskedés kárára adathatik, azért ezen jog újabb időben mindenütt megszüntetett.

A terhes vízivámok is, mellyek a hajóktól a folyóvizeken, és csatornákon gyakran vétetnek, a kereskedésnek nagy akadályai. Egyébiránt hogy illy vízivámok vétessenek, igen igazságos, mert a vizek szabályozása, és a csatornák építése költségeket okoz, mellyek ez úton megtérítetnek; inindáztal hogy ezen vámok a kereskedést ne akadályozzák, szükséges: 1-ör. Hogy mértékletesek legyenek. 2-or. Hogy a

*) Angolhonban számtalan csatorna vagyton, mellyek közül leghiresebb a nagy Caledoniai roppant költséggel épített csatorna, melly az éiszaki, vagy is német tengert az ócéánnál összeköti, Franciaországban a Lanquedoci csatorna, melly a középponti tengert az ócéánnál összeköti, Hollandia számtalan csatornák által vágatik keresztül, mellyeket számukra, és irányukra tekintve, más országok utaival lebel összehasonlítani, a csatornák tekintetbecl talán egy ország sincsen annyira bábra, mint szegény Magyar Országunk.

várni állomások mellyek egyenlő távolságban legyenek egymástól, ne igen nagy számban állítassanak fel.

Az égy nevezett hajózási törvénynek (navigations acta) az a célja, hogy más külföldi nemzetektől a tengeri hajózás elragadtassák, és a honi hajóknak foglalkozás szerzettség. Illy törvényt Angol országnak Protectora Cromvell hozott 1651. évben, mellyben azt rendelte, hogy más nemzetek kelméiket csupán csak angol hajókban szállíthassák Angol országba, angol készítmények pedig csak Angol országban épített hajókon, mellyeknek kapitánya, és a hajósoknak két harmad része angolok legyenek, külföldre szállíthatassanak, illy törvények által nagyobb hajózás, és a hadi hajókra szükséges hajósoknak kiképzése eléretik ugyan, de más nemzeteknek könnyen visszatérésre adatik alkalom, és az által a szállítási költségek szaporodása előidéztetik, mi a kereskedelemre nézve káros. *)

§. 105. *Gőzhajók.*

Kiterjedtebb hasznot mint más hajók, hajtanak a gőzösök, mert az átszállítást gyorsítják, és költségeit kisebbítik, hogy pedig a gőzhajózás lábra kaphasson szükséges, hogy azoknak, kik valamely országban azt legelőször behoztak, bizonyos, de nem felette hosszú határidőre kizáró kiváltság adassék, hogy illyformán temérdek nagy költségeiket bekapthassák, de olly folyókon, mellyek több országokon keresztül vonulnak, külföldi nemzeteknek gőzösei nem lesznek kizárandók, hanem a hajózás inkább akánneli nemzet lobogóinak szabadon nyittassák.

§. 106. *A tengerészet.*

A külső kereskedelemre nézve sokkal nagyobb befolyású a tengeri, mint a folyóvízi hajózás úgy hogy mai időben tengerészet nélkül világkereskedelemre szert egy nemzet sem tehet.

*) Minálunk Magyar Országban is hajdan több illy árumeállítás helyek voltak, különösen Budáról tudalik hogy illy joga volt regiebb időben.

Hogy pedig a tengeri hajózás virágzásba jöhessen, szükségsek: 1-ör. Ügyes hajóépítők. 2-or. Jó tengeri hajósok, és tengerészeti tiszték. 3-or. Biztos, és alkalmas kikötők. 4-er. A kereskedési hajóknak ótalma.

Hogy ügyes hajóépítőkből fogyatkozás ne legyen, ilyenek külföldről illő jutalom ígérete által elhivandók; vagy ügyes fiatal emberek oda küldendők lesznek, hogy a hajók építését ott megtanulván, s haza térvén, azt meghonosíthassák, különösen jótékonyan hat, ha a honban gőzhajói gyűrokk keletkeznek.

Jó tengerészeti tiszték kaphatására pedig szükséges, hogy tengerészeti iskolák létezzenek, melyekben a tengerészeihez tartozó tudományok tapasztalt tanítók által előadatnak, az itteni növendékek pedig aztán mint tengerészeti kadetek a hallott tudományoknak a gyakorlatban miképeni alkalmazását sajátokká teendik.

A kikötőkre nézve szükséges: 1-ör. Hogy azok olly helyen, s olly módon állitassanak fel, hogy az ottan nyugvó hajók sekélyek, kiömlések, szirtek, vagy szélvészkek által ne veszélyeztessenek, hogy az áruczikkek be és kiszállítása kényelmesen, és biztosan történjék, mi célból világító toronyok felállítása is igen hasznos leend.

2- or. Hogy a hajók a tengeri rablók ellen is bátorságossiiassanak, a kikötő ótalom tekintetéből erősségekkkel látassák el, nem külömben a pestisi ragadvány elterjesztése ellen is kellő rendszabályok tétessenek.

3- or. A kikötőben a kereskedés némelly előjogokkal bírjon, p. o. hogy a hajók a kiszállított áruczikkeket szabadon adhassák el, és másokat megvehessenek.

4- er. Hogy az áruk számára tűz ellen elegendőleg biztosított raktárak létezzenek.

A tengeri hajózás ótalma pedig azt kívánja, 1-ör. Hogy a status a tengeren elegendő hadi hajókat is tartson, melylyek által a kereskedői hajók a tengeri rablók megtámadásai ellen védessenek. 2-or. Hogy különös tengeri hajózási törvények hozassanak, melylyek szerint a tengeri hajózásból eredő perek bizonyos bíróságok előtt (üímiralitct) eldöntessenek.

§. 107. *A hajóknak biztosítása.*

A hajóknak biztosítása is a kereskedésnek előmozdítására temérdek befolyással bír, ez pedig többnyire részvényes társaságok által biztosítási díjnak (*Marine-Prämie*) fizetése eránt történik. Minthogy a biztosítás a kereskedőket azon félelemtől megszabadítja, miszerint vagyonukat egy szerencsétlen perezben elveszthetik, s tehát többeknek kereskedési nyereszkezésre ingert nyújt, ennek következtében pedig az áruezikknek ára alább szállítatik, világos, hogy a hajók biztosítása is a nemzeti vagyonosságot előmozdító eszközök közé soroztathatik, és azért a biztosító társaságok a kormánynak, és a törvényeknek ugyanazon pártfogására méltók, mint a tüzelleni biztosítás.

A hajóbiztosítás pedig annál jótékonyabb eredményű, minél mértékletesebb a biztosítási díj, ennek nagysága pedig függ 1-ör a veszélynek, mellynek a hajó minden egyes utazásnál kiteve vagyon, nagyságától, azért az átjárandó víznek természete, a teendő útnak hosszasága, a lobogó, melly alatt a hajó vitorláz, az évnek szaka, mellyben az utazás tétetik, és a hajónak minémüése a biztosítási díj mennyiségére befolyással bírnak. 2-or. A biztosítók versenyzésétől, mellynek létrehozására kizáró biztosítási jog senkinek se adassék, sőt az is engedessék meg, hogy a kereskedők hajóikat a külföldieknél biztosíthassák.

§. 108. *Posták. — Telegraphok.*

A közlekedést, s tehát a kereskedést előmozdító eszközkhöz a posták, és telegraphok is tartoznak.

Hogy a posták, mellyek többnyire az úgy nevezett regal jogokhoz tartoznak, czéluknak megfeleljenek, szükséges: 1-ör. Hogy mind a személyeket, mind a leveleket, és portékákat biztosan átszállítsák. A leveleknek biztossága különösen kívánja, hogy bontatlanul adassanak át azoknak, kiknek szólnak, és a postatitok fentartassék, a portékák biztossága pedig azoknak sértetlen átadásában áll.

2-or. Hogy a postának használata olcsó legyen, minél nagyobbak a postabérek, annál kevésbé fog a posta az emberek által használtatni, s tehát annál kevesebbet behozni.

ez is azon esetek közé tartozik, melyekben kétszer kettő nem négy.

3- or. Az átszállítás gyorsan történjék.

4- er. A postának használása a közönség kényelmére intéztessék.

A telegraphok is, melyek által fontos tudósítások (természetesen oly helyekben, melyek a telegraphí vonalban helyezve vannak) legsebebben közöltetnek, a kereskedésre is nagy befolyással bírnak.

§. 109. *Bankok, kereskedési alkuházak, (Börsen) váltó, és kereskedési jog, alkuszok, pénzváltók.*

A kereskedés előmozdítására nagy befolyással bírnak a bankok is, nem különben mint a váltó, és kereskedési törvények léte, melyekről alantabb szó leend, tovább az alkuházak, vagy is kereskedési csarnokok. Alkuház alatt pedig oly ház értetik, melyben a kereskedők naponta bizonyos órákban összegjönnek, és egymással a kereskedési ügyek iránt értekeznek, és hol mindenféle tudósítások is a kereskedők közt terjesztetnek; illy házak a kereskedőknek nagy kényelmére szolgálnak, mert különben egymást lakásaikban temérdek nagy idővesztéssel felkeresni volnának kénytelenek, itten történik a statuspapírok, és a különféle helyekre szóló váltólevelek folyamának feljegyzése, ezek a rendőrség felügyelése alatt álljanak.

Tovább az alkuszók is, az az azon személyek, kik azal foglalkoznak közvetlenül, hogy az eladóknak vevőket kerítenek, s őket kölcsönös feltételeikre nézve összegyeztetik, váltóleveleket szereznek, és a befejezett kereskedői szerződésekre nézve tanúk gyanánt szolgálnak, a kereskedésre befolyással bírnak, ezen személyekre nézve a kereskedési törvényekben különös rendszabályok szükségesek.

Végre a pénzváltók (Ífficdjéier) kik t. i. a pénznek fizetés végett távol helyekre való költséges küldözgetésen segítenek, és azt eltávoztatják, de más pénzügyi foglalkozásokat is űznek, szinte a kereskedést előmozdítják.

§. 110. *A mérlek és súlynak megállapítása.*

Kétségtől kivül vagyton, hogy megállapított, és valamelly ország minden vevőitől és eladóitól elismert mérték és súly a kereskedelemre nézve nélkülözhetlen, mert az által a csatlárdság veszélye jobban elhárítatik.

Azért szükséges hogy a status ugyanazon módon mérendő tárgyakra nézve egyforma mértékeket, és súlyokat az egész országban megállapítson. A megállapított mértékek és súlyok mind magokban véve, mind felosztásaikban használatra kényelmesek, és számolásban könnyen alkalmazhatók legyenek, erre nézve az rigy nevezett tizedrendszer (Scji* ntulfictn) leginkább ajánlkozik.

A status gondoskodandik, hogy a vevéseladásokban használt mértékek és súlyok hamisítatlanok legyenek, mire két eszköz szolgál:

1- ör. Hogy a kézműveseknek valamelly tőlök készített súly vagy mérték eladása tiltassék, ha csak az előbb a statustól megvizsgáltatván helyesnek nem találtatott, és attól nem bélyegeztetett, hogypedig ez méltányossággal követeltethessék, az ország minden nevezetesebb helyeiben mindenmü mustramértékek tartandók, mellyeken a helybeli hatóság a meghasonlítást a bélyegezés előtt megtehesse.

2- or. Gyakran a piarczokon, és kereskedési boltokban vizsgálasok történjenek, és a mértékhamisítás ellen büntetés szabassék.

§. 111. *Sokadalmak.*

A sokadalmak is előmozdítják a kereskedést, ezekre nézve bizonyos, hogy olly nemzeteknél, mellyek még a polgárisodásban és műszorgalombau kevés előmenetelt tettek, és mellyeknél a közlekedési eszközök rosszak, tovább olly országokban, mellyeknek fekvése sok idegen ember összejövetelének kedvez, igen jótékony befolyásuk lehet és hogy noha a nagy kereskedési városokban csaknem feleslegesek, még is a kisebb városokban és a falukon hasznosak, sőt szükségesek.

§. 112. *A kereskedési esmeretek terjedése.*

A kereskedés előmozdítására nagy befolyással bírnak a kereskedési oskolák, melyekben minden a kereskedéshez tartozó tárgyak előadatnak.

Minthogy pedig a kereskedésbeni ügyesség nem annyira elméleti tanítás, hanem inkább tapasztalás és gyakorlás által szereztetik meg, azért szükséges, hogy a kereskedésre szánt ifjak mint tanítványok valamely ügyes kereskedőnél beszéljének, és azután utazások által mind a belföldön, mind a külföldön magoknak esmereteket szerezni iparkodjanak, hogy tudhassák minő árucikkek legnagyobb haszonnal honnan bevihetők, és hová kivihetők.

§. 113. *A külföldi kereskedés előmozdítására használatlan lévő eszközök.*

A külföldi kereskedés előmozdítására használatban lévő eszközök e következőkre szorítkoznak: 1-ör. A szabadalmas kereskedelmi társaságok. 2-or. A kereskedési alkudozások külföldi nemzetekkel. 3-or. Gyarmatok a föld más részeiben. 4-er. Kereskedési Consulok felállítása, és 5-ör. A be- és kiviteli jutalmazások.

§. 114. *A szabadalmas kereskedelmi társaságok.*

Minthogy a távol országokkal kereskedés nagy veszélyes, sőt sokszor az egyes kereskedő által el nem hárítható akadályokkal vagyon összekötve, és kezdetben néha alig ígér valamely jutalmat, holott még is tán időjártával legnyereségesebbé válhatik, s minthogy tovább illy vállalatok temérdek nagy pénzerőt is kívánnak, mellyel az egyesek nem bírnak, vagy ha bírnak is, azt kockáztatni nem akarják, és egyéb-iránt is nem ritkán olly nagy vállalatoknak jó sikere csak többeknek egyesült tanácsa által reménylhető, azért gyakran nagyobb kereskedelmi társaságok alakultak, mellyek a kormánytól olly kedvező szabadalmakkal ruháztattak le, minőkkel az egyes kereskedő nem bír, (illy társaság p. o. az angol ostindiai Compagnia) illy társaság diplomát kap, niellyben a társaság meddigtartása kitéteik, az összegy új tend ő tökének mennyisége a társak által meghatározottak. Egyéb-iránt illy társaságok sokfélék lehetnek, t. i. vagy nyíltak,

mellyekben minden tag a társaság hitelezőinek minden vagyonával le van kötelezve, vagy részvényesek (Siftiengcflififyifrcn) mellyekben az összegyűjtendő sommá részvény (Ifftic) név alatt bizonyos számú egyenlő részekre (p. o. hogy egy részvény 1000 forintról szól) felosztatik, a részvényt sommá megfizetésénél a fizető kis irományt, az az részvényt kap (melly a teljesített részvényes fizetésről szól) és az által a társaság tagjává válik. A társaság maga választja az igazgatóit, és tisztjeit, kikre a kereskedés vezérlését bízza, minden év végén a társaság tiszta bevétele a részvények közt egyenlően felosztatik, egy részvényre eső mennyiség osztaléknak (S i . it cnt f) mondatik; többnyire minden tagnak szabadságában áll részvényét eladni, mellynek ára a nagyobb vagy kisebb osztaléktól függ, a részvényes társaságoknál a részvényesek többnyire csak részvényük erejéig vannak a társaság hitelezőinek lekötelezve.

Mint hogy illy társaságok által a vállalati szellem hatalmasan előmozdítatik, és a föld némelly vidékével kereskedés egyedül csak azok által létesíthető, azért eleinte, még bizonyos kereskedés megalapítatik, illy társaságnak kizáró szabadalmak haszonnal adathatnak, de ezen szabadalmak csak bizonyos számú évekre szóljanak, még t. i. azon kereskedés úgy megalapítatik . hogy abban más egyesek is haszonnal részt vehetnek, mert ilyenkor a társasági szabadalmak ártalmasak kezdenek lenni, (és pedig ugyanazon okoknál fogva, mellyeknél fogva minden egyedáruság károsan hat) hogy t. i. az árucikkek árának meghatározását egyedül a társaság hatalmába hozzák, mi által a fogyasztók nem kevésbé károsíttatnak, ide járul, hogy az illy egyedáruság által a társaság minden iparkoilási Ösztöntől megfosztatik, mi a tisztjeinek hanyag és pazarló sáfarkodásra alkalmi szolgálhat, ez pedig maga a társaság vagyonának rongálását vonhatja maga után.

§. 115. *A kereskedési alkudozásuk.*

A kereskedési alkudozások is, melyek a nemzetek közt köttetnek a külföldi kereskedésnek előmozdítására nagy befolyással bírhatnak, de a szükséges óvatosság nélkül ártalmasak is lehetnek. Olly alkudozások, mellyek két nemzet közt az eddig fennálló kereskedés korlátjait valamennyire el-

hárítják, és így a szabad kereskedelemre utat nyitnak, kétségkívül igen üdvöshatásúak, kivéve azon esetet, midőn keletkező honi műipar ótmára szükséges védvám megszüntetik, mert ez csakugyan nem volna hasznos. Szinte azon alkudozások is, mellyek által egyik nemzet más nemzetnek kereskedési consulok országának nevezetesi) kereskedési helyein felállítását megengedi, vagy mellyek által kereskedőinek személy és vagyon bátorságát biztosítja, jótékonyan hatnak.

De ellenben ha valamely nemzet olly alkudozást köt más nemzettel. miszerint polgárai bizonyos áruzekeket kizárólag ez utóbbi nemzetnek eladni, vagy attól venni kötelezettek, az alkudozás vagy az egyik félnek vagy mindkettőknek ártalmas lehet, mert azon nemzet, mellynek áruit csak a másoknak szabad eladni, annyiban vesz, mennyiben ezen korlátozó alkudozás nélkül áruit más nemzeteknek nagyobb áron adhatná el, azon nemzet pedig, inelly arra magát kötelezi, hogy bizonyos áruzekeket kizárólag a másiktól venni akar, annyiban vesz, mennyiben ködömben ezen áruzekeket más nemzeteknél olcsóbban kaphatta volna, ide járul, hogy illy alkudozás az alkudozó nemzeteket más nemzetekkel ellenséges állásba helyezi, azért a kereskedési alkudozás czélszerű kötésére a honi szorgalom és a kereskedelem alapos statistical esmeretei szükségesek, és minthogy az, mi elébb hasznos vala. a körülmények megváltoztával károsá válhatik, azért illy kereskedési alkudozások csak bizonyos számú évekre kötendők. *)

§. 116. *A gyarmatok.*

Gyarmatoknak mondatnak az európai nemzeteknek más világrészekbeni birtokai. A gyarmatokkali kereskedelem az

*) Azon kereskedési alkudozások közé, mellyek igen nevezetesek lettek, tartozik az úgy nevezett Methuen alkudozás (Methuen-treati) mell) Portugal és nagy Britannia közt 1701. évben kötött, e szerint a portugalliai borok egy harmaddal kevesebb bevitelvámot fizetnek Angol országban, mint más nemzeteknek borai, de azért az angol gyártmányoknak Portugalliába behozása szabadon van engedve; ez állal Portugalliában a műiparnak keletkezése akadályozva vagyon.

anyaországnak vagyonságát nem kevésbé szaporítja, mert a gyarmatok alkalmas piarczul szolgálnak, hol az anyaország gyártmányait eladhatja, s hol érettek más éghajlat természetniényeit becserélheti. Ennekelőtte az anyaországok gyarmataikra nézve többnyire azon ellenséges rendszert követék, hogy a gyarmatoknak más nemzetekkel közlekedést tiltván, magoknak azokkali kizáró kereskedési jogot fenntartottak, itt az vétetett fő célul, hogy az anyaország gyártmányait egyedárúság által a gyarmatokban nagyobb áron adhasa el, ellenben a gyarmatoktól azoknak termékeit olcsó áron kicsikarhasa és így az anyaország ezen kereskedésből legnagyobb hasznot meríthessen, de illy rendszer felette káros, és pedig magokra a gyarmatokra nézve, mert ezekben illy formán minden vagyonság, és jólét kifejlődése mintegy csirájában elfojtatik, minek következtében azokban a népesség és természet szaporodása is gátolfatik.

Az anyaországnak ugyan a főnebb érintett hasznai vannak, de azonkívül hogy ezen hasznok fán szinte olly nagyok volnának, ha a gyarmat kereskedési szabadságában nem korlátoltatnék, mert a szabadság ottan nagyobb természetést, és vagyonságot idézne elő, még nem ritkán a haszon az illy rendszertől eredő kár által túlnyomatik, mert 1-ör. Illy rendszer más nemzetekben gyűlölséget, és irigységet támaszt, és az által néha költséges háborúnak okul szolgál. 2-ör. Illy rendszer miatt az anyaország nagy hadierőt talpon tartani kénytelen, részint a gyarmatok ótalmára, részint hogy azokat, mellyek az anyaország ellen gyűlölséggel viseltetnek, fékben tarthassa, s mind a mellett elébb utóbb történendik, hogy ha a gyarmat az anyaországgali összeköttetésből magára csupa károkat háromolni észre veend, az anyaország jármát lerázni iparkodandik, ez akkor még előbb történik, ha a gyarmatban az anyaországból sok ember telepedik, mert ezeknél egy pár ivadék után azon kötelék, melly őket az anyaországhoz fűzi, oldhatóbb lesz, úgy hogy ezek, főleg hogy ha más nemzetekkel is összevegyülnek, az anyaországtól különböző nemzeti bélyeget felvesznek, és külön érdeket követnek; erre tanulságul szolgálnak az Éjszakamerikai szövetséges statusok, mellyek a múlt század végén Angol

országnak, és Délamerika, melly ezen században Spanyol országnak jármát lerázta.

Ezen okoknál fogva szükséges, hogy a gyarmatok okosan, és lelkiismeretesen kormányoztassanak, szabadságuk, és kereskedésük ne korlátoztassék, hogy azokban a népesség szaporodtával a szorgalom felébredjen, és a vagyonosság s a természetés előre haladjon, miáltal annak az anyaországhoz fiúi ragaszkodása bizonyosan előidézttetik. *)

§. 117. *Kereskedési Consulok.*

A külföldi kereskedés előmozdítására nagy befolyással bír, ha a kormánytól a külföld legnevezetesebb helyein kereskedési Consulok rendeltetnek, ezek hónuk kereskedőinek jogait a külföldi kormányok előtt védik, és egyszersmind polgártársaik által a külfölddel üzött kereskedésre figyelemmel vannak, és ennek előmozdítási eszközeiről, akadályainak pedig elhárításáról gondoskodnak, és az iránt a kormányoknak jelentéseket, és tervezéseket tesznek. **)

§. 118. *A kivitelrei jutalmak (Ausfuhrprämien).*

Nem ritkán a honi kereskedőknek, kik a honi gyártmányok bizonyos mennyiségét az országból kivitték, a kormány által pénzjutalmak fizettettek, hogy ezen kivitel által a külföldi kereskedés előmozdítassék, és a honi gyárok nagyobb virágzásra juthassanak.

Ila ezen jutalmak a végett adatnak, hogy a honi gyárosoknak külföldi piarczokon más, a míszorgalomban már előbbre haladt nemzetekkel concurrentia lehetségesítessék, nem helybenhagyhatók, mert ez esetben a jutalmak által a gyártmányok ára otthon drágítatik, s azonkívül a többi polgárok a jutalom fizetése által nagyon terheltetnek, egyébiránt is olly kereskedés, melly jutalom nélkül nem üzhet-

*) Esmerctes dolog, hogy Angol ország Éjszakamerikávali szabad kereskedés által most többet nyer mint akkor nyert, midőn Éjszakamerika meg Angol országnak gyarmata volt.

***) A Török birodalom kereskedési helyeiben a keresztény hatalmasok Consulai több jogokkal bírnak, nevezet szerint hónuk kereskedőire nézve teljes bírói hatóságuk vagyon polgári perekben-

nék, az azt űző nemzetre nézve éppen nem haszonhajtó, mert a rcája fordított költségeket meg nem téríti.

Mindazáltal vannak esetek, melyekben a jutalmazások mint ideigleni rendszabályok igazolhatók, ha t. i. valamely nemzetnek szunnyadozó vállalati szelleme serkentésre, és feleledésnek első időszakában segedelemre szorul, hogy fogatos, és tartós természetű, és kivitt olly országokba, mellyek virágzó gyárokkal nem bírnak életbe hij jon, vagy ha valamely műipari foglalkozás rögtöni megakadása félhető mert ezen esetben is a jutalom mint a megakadást gátló szükségűsgta eszköz hasznaltathatik. *)

ÖTÖDIK FEJEZET.

A pénzről.

§. 119. *Miért fogadtattak el a nemes érczek mint közönséges csereeszköz?*

Eredetileg a kereskedés csak csere által eszközöltetett, de ez nem kevés nehézséggel vala összekötte, mert gyakran az egyiknek nem volt szüksége azon árukra, mellyekkel a másik ötét kínálta, azért az emberek kénytelenek voltak köz csereeszközt választani, arra pedig legalkalmasabbnak látszattak a nemes érczek, és pedig azért: 1-ör. Mert belső beesők vagyon, mivel a fényűzés mindenütt aranyat, és ezüstöt kíván. 2-or. Mert ezeknek ára olly igen hirtelelniil nem változik. 3-or. Mert nincsenek a romlásnak alávetve, sőt a használat által is igen keveset vesztenek. 4-er. Mert kisebb részekre feloszthatok. 5-ör. Mert könnyen más-hová átszállíthatok. 6-or. Mert sem igen ritkák, sem igen szaporák.

Mindazáltal magokban véve a nemes érczek nem pénz, hanem csak ennek anyaga, hogy pénzzé válhassanak, szük-

*) A beviteli jutalmazások legfőlebb drágaság idejében az életszerek bevitelére nézve igazolhatók.

séges, hogy azon kétkedések, mellyek azoknak eredeti alakjukban a cserébeni használásában támadhatnának, eltávolíttassanak, ezen kétkedések kétfélék, t. i. 1-ör. A nemes érezeteknek tisztasága, és 2-or. Azoknak súlya iránt, mind a tisztaságot, mind a súlyt a mindennapi adásvevésekben pontosan kipuhatolni nehéz, sőt gyakran lehetetlen vala, azért a vevő, s eladó közti bizodalmatlanságnak eltávoztatására szükséges volt, a cserében használandó nemes érezdarabokra bélyeget ütni, melly által inindenik darabban foglalt tartalom, tehát becse kijelentetik, és az, ki illy érezdarabot fizetésül kap, biztosítatik, hogy azt ugyanazon becsben, mellyben ő kapta, tovább adhatja, ezen bélyegzés, az az pénzverés pedig mást nem illethet, mint a kormányt (azért a pénzbarabok az uralkodónak képével, s körülírásával ellátatnak) mert csak ez bír olly bizodalommal, miszerint vert pénzé ugyanazon ország minden polgárai által azon értékben. melly rajta áll, kétkedés nélkül elfogadtatok, és ezen bélyegzés által a nemes érez pénzzé válik. *)

§. 120. *A status pénzügyében mire kell a kormánynak figyelmet kiterjeszteni?*

Minthogy a pénz azon közönséges csereeszköz, melly egyedül teszi a forgalmat nagyobb kiterjedésben lehetségessé . és minthogy tovább minden javaknak átmérője (^reiémaué, Íoermcijenántíffer) és minden értéknek képviselője, mivel általa minden javak megszerezhetők, és ködömben is a nemzeti vagyonosságnak nem csekély tényezője; annál fogva az országnak pénzügyi átlapolja a kormánynak különös gondoskodását kívánja, e gondoskodás pedig e következő három pontra terjedjen; 1-ör. Hogy a pénz olly tulajdonokkal bírjon, mellyek által rendeltetésének legjobban megfelel. 2-or. Hogy elegendő legyen, az az hogy annyi nagyobb és kisebb érezdarabok legyenek forgásban, mennyire a nemzetnek a forga-

*) Magán szemesekre a pénzverési jog nem Lizatliatik, mert ezeknél mindig csalárdsági veszély forog fenn, mi a pénz iránt mindig bizodalmatlanságot szűnle.

lomban szüksége vagyon. 3-or. Hogy a pénzforgás az országban gyors legyen.

§. 121. *A pénznek tulajdonai.*

Hogy a pénz rendeltetésének leginkább megfeleljen, e következő tulajdonokkal bírjon:

1- ör. Az egyes pénzdarabok sem igen nagy, sem igen kis tömegnek ne legyenek, mert mind az elsők, mind az utóbbiak használatban igen alkalmatlanok.

2- or. A pénzdarabok az átmérőjükhöz (Durchmesser) arányban lévő vastagsággal bírjanak, mert a felette vékony pénzdarabok elkopásnak alávetvék, hogy pedig a pénzdarabok nagyobb vastagsággal, és keménységgel bírjanak, szükséges a nemes érez közé csekély részt nemtelen érczből (p. o. rézből) vegyíteni (Lcgirung) és pedig a kisebb pénzdaraboknak nagyobb vegyiteket kell adni.

3- or. A darabok szorosan az uralkodó pénzláb szerint készítenek, valamely ország pénzlába (Münzfusch) alatt pedig értetik törvény általi megállapítása az egész súlynak, (Sdjroft) (az az hozzá számítván a nemtelen ércznek végjártékát is) és a tiszta tartalomnak, (^orn, Jeingcfealt,) (az az csupán csak a nemes érez mennyiségének) mellyel az egyes pénzdarabnak bírni kell, a súly és a finomtartalomnak tehát valamely pénzdarabnál kijelentése által a nemes érez, és az ahoz vegyített réz közti arány meghatározatalik. Ha a forgásban lévő egyenlő nevű pénzdarabok nem egyforma tisztatartalmuak, könnyen történhetik, hogy a jobb darabok nyeréskedők által beszedetnek, és összeolvasztatnak.

A pénzlábhöz tartozik, hogy a pénzdaraboknak több nevei behozassanak, t. i. nagyobbak, középszerűek, és kisebbek. A kidarabolás pedig (Fern, Feingehalt) (az az a felosztása a pénzegységnek p. o. tallérnak, vagy forintnak garasokra, krajezárokra) olly számok szerint történjék, mellyek a számolást könnyítik, tehát abban törtszámok elő ne forduljanak, legjobb e tekintetben az úgynevezett tizedrendszer. A pénzláb nehezebb vagy könnyebb lehet, a mint t. i. bizonyos érczmennyiségből kevesebb vagy több egyenlő nevű darab p. o. tallér, vagy forint veretik; így p. o. ha egy ezüst marcaból 20 e. f. veretik, a pénzláb könnyebb, mintha belőle

csak 15 e. f. veretik, egyébiránt mindegy akár nagy, akár kis pénzláb fogadtatik el. A pénzláb különféle országokban különféle szokott lenni, az az ugyanazon nevet viselő pénzek különféle finomtartalmúak.

4- er. Igen czélszerű, ha minden pénzdarabon az abban foglalt nemes ércnek súlya és finomtartalma kijelentetik, a belső becs tehát a külsőnek megfeleljen. A régieknél a pénznek nevezetei a szerint határoz tatnak, miként azt a drachma, as, pondo nevek eléggé tanúsítják.

5- ör. Oly alak adassák a pénzdaraboknak, melly által a hamispénzcsinálás megnehezítetik. *) **)

§. 122. *A pénzlábnak megváltoztatása.*

Ennekelőtte a kormányok gyakran szükség esetében a pénzláb kisebbitéséhez folyamodtak, az az olly pénzdarabokat bocsájtottak ki, mellyek az eddig forgásban lévő pénzdarabok nevezetét, sőt tán külső alakját is megtartották, de még is amazoknál sokkal kevesebbet foglaltak magokban a nemes érez finomtartalmából, és súlyából, ezen pénzlábki-sebbités egyszerre, és nyilván történhetik, ha t. i. a kormány a régi pénzeknek illy új pénzzeli felcserélését egyszerre parancsolja, vagy lassanként, és titkon, ha a kormány a pénztárába begyűlt régi pénzekből, és a nyers érczekből olly rozszabbitott pénzdarabokat veret.

*) Hogy minálunk a pénzhamisítás régen igen üzetett, kitetszik több törvényeinkből, az 1541. évi 27. törvényczikkelyben kénytelen volt a törvényhozás hűtlenségi büntetést szabni a hamisítókra.

***) Az úgy nevezett conventions, vagy is 20 forintos láb az Austriai birodalomba 1753. évben hozatott be, e szerint egy finom mark aranyból 283 e. f. egy kölni finom mark ezüsből pedig 20 e. l. veretik. — Az úgy nevezett 24 forintos láb nem különös pénzláb, hanem csak a 20 forintos láb szerint vert pénzdaraboknak más számolásmódja, e szerint tehát 20 forint 24 forintnak, az ezüst húszasok 24 krajczárnak, és a tízesek 12 krajczárnak számítatnak, ezen számolás Bajor országban, és a szomszéd tartományokban p. o. Salzburgban divatoz. A kereskedésnek könnyítésére igen nagy befolyással bírna, ha minden kereskedőnemzet egyforma pénzlábot fogadna el.

Az illy pénzroszabbítás által a kormánynak adósságainak fizetése ugyan könnyebbítve leend, de a hitelezői, nem különben mint a magánosoknak hitelezői is tetemesen károsulandnak, és pedig azért, mert a pénzroszabbítás minden árucikknek árát emeli (és így a hitelező azon tőkével, melly neki roszabbított pénzben vissza fizettetett annyit nem vehet, mennyit ugyanazon summával, de az előbbeni pénzben vehetett volna) ennek oka pedig az, mert külföldön a pénzdarabok csak sulyok, és finomtartalmuk szerint fogadtatnak el, a nélkül, hogy a kormánytól azoknak adott nevezet tekintetbe vétetnék, és így legelőször a külföldről bevitt portékák ára emelkedik, mi előbb utóbb a honi termékek és készítmények árát is felemeli, miből a szerződésekből sok zűrzavar, és károsodás támad.

Hogy tehát a pénzláb kisebbítése által senki vagyonára kár ne háromljék, szükséges, hogy a régi, és új pénz közti finomtartalomnak aránya kijelentessék, és ezen arány szerint a régiebb szerződések következtében fizetendő summák az új pénzre reducáltassanak, ugyanazon arány szerint történjék a régi pénzdaraboknak beváltása a kormány által, hogy ha ezek a forgásból kivitetnek. *)

§. 123. *Az arany és ezüstnek viszonylagos becse egymáshoz.*

Az érczek, mellyekből pénz veretik arany, ezüst, és réz, ezen érczek mindegyikének saját külön becse vagyon, e becse különböző időkben az érczek különböző mennyisége, és termesztési költségei szerint igen különböző vala, úgy középkorban az arany becse úgy állott az ezüst becséhez, mint 1. 12. Amerika felfedezése után az ezüstnek becse le szállóit, minthogy ez onnét temérdek nagy mennyiségben hozatott Európába, de később megint valamivel felemelkedett, ma pedig az aranynek becse az ezüstéhez úgy áll, mint 1. 15. valamelly tört számmal, az az 1 font arany az európai kereskedésben egyenlőbecsűnek tartatik 15 font ezüsttel valamelly törtszámmal.

*) A pénzroszabbítás minálunk is divatban volt, illy esetben az 1547-ik évi 24. törvényczikkelyben említett tapasztalás szerint a pénz becsének bukását nem akadályozhatni.

Az arany és ezüstnek viszonylagos ára egymáshoz a világereskedésben, és pedig országról országra csaknem egyenlőn magától megállapodik, azért nem tanácsos a kormányoknak ezen érczeknek egymás iránti árát a magános emberek közti forgalomra nézve megállapítani, mert ha ezen érczek a külső kereskedésben más viszonylagos árban állanak egymáshoz, inger támad azon érczet, mely a külföldi kereskedésben nagyobb árral bír, összeolvasztani, vagy pedig a nélkül is az országból kiküldeni, mi mindig káros volna, ennél fogva ezen érczeknek csak egyike t. i. az ezüst jelentessék ki törvényes fizetési eszköznek, a másikat pedig, t. i. az aranyat ármeghatározása egészen a szabad forgalomra hagyassák, mindazáltal meghatározhatni az aranypénzeknek azon árát, mely szerint azok a statuscassákban elfogadtatnak, és mellyen legalább azokat a magánosok közti forgalomban tovább adhatni, de ez csak minimum gyanánt tekintendő, melly hez mindig a magánosok megegyezésére hagyandó felttlpénz (agio) adása járulhat.

§. 124. *A rézpénz.*

A rézpénz rendeltetése az, hogy általa azon kisebb becsek kiegyenlítése eszközöltessék, hol az arany, és ezüst pénz kényelmesen nem használható. A rézpénz külföldön teendő fizetésekre nem alkalmaztathatik, (mert ezek nemes érczekkel teendők) hanem csak egyedül ugyanazon honnak polgárai közt marad forgásban, a rézpénznek árviszonya a nemes érczekhez törvényesen megállapítandó, mert különben a kisebb forgalomban legbajosabb zavarodás támadhatna.

Noha pedig a rézpénz a mindennapi kisebb adásvevésekben szembetűnő haszonnal bír, még is ha annál a szükséges ovakozások elmellőztetnek, a közönség terhére, sőt kárára lehet, ezen ovakozások következők: 1-ör. Hogy a rézpénz nagyobb mennyiségben ki ne bocsájtassék, mint a mennyi a forgalomban szükséges, mert ha ez szerfeletti számban létezik, a nemes érczek nagy részét a forgásból kitolja, minek következtében a kereskedők, kik külföldön nemes érczben fizetéseket tenni akarnak, azt váltásbérrel (agio) szerezni kénytelenek, ezen váltásbért pedig a portékák árába beszámítják, mi által ez emelkedni fog a dolgozó osztály kárára.

2- or. Hogy a kormány kész pénztárakat tartson, melyekben a rézpénzdarabok mindig arannyal, és ezüsttel felválthatók legyenek.

3- or. Szemeskedés szükséges, hogy külföldiek hamis rézpénz darabokat a forgásba ne hozzanak, és azok helyett a nemes érczeket az országból ki ne vigyék. *) **)

§. 125. *A pénzverésbér.* (Schalgschas).

A pénznek nagyobb árral kell bírnia mint a nyers nemes érczeknek, mert a pénzverés a kormánynak költséget okoz, és mert ha a pénz nem bírna nagyobb árral mint a nemes érczek nyers állapotban az arany s ezüstmívesek a pénzt is munkálataikra könnyen összeolvasztanák.

Ezen árkülömböséget a kormány csak úgy eszközölheti, ha a nyers érczek vételénél azoknak bizonyos mennyiségéért olly sommát fizet, mellyben valamivel kevesebb tiszta arany, vagy ezüst foglaltatik, ezen külömböség pénzverésbérnek mondatik.

Ezen pénzverésbér csak annyi legyen, hogy belőle a pénzverési költségek kikerüljenek, nem pedig nagyobb, mert ha a kormány nagy verésbért vesz, a pénznek ára a nyers érczek ára felett nagyon emelkedik, azáltal pedig hamispénz

*) Jele annak, hogy a rézpenz szerfölött vagyon a forgásban az, ha a nemes ércz váltásbérrel fizettetik, és hogy ha nagyobb lizetések történnék rézpénzben.

**) Rákóczy Ferencz 18-ik század első éveiben többmilliónyi rézpénzt veretett, e pénz darabja (kőirata volt: pro libertate) liz krajezárnyi értékben adalék ki, ámbár belbecse nem volt több egy krajczárnál, e pénz nagy kárára volt az országnak, bár meny nyi parancsot bocsáta is ki Rákóczy ennek kelete iránt, hitelre az a kereskedésben nem juthatott, mindennek árát igen felemelte s a kereskedést megakasztotta, s már az onodi gyűlésen 1707-ben kényszerítve látták magukat az elégedetlenek fejei orvoslásról gondoskodni, minél fogva a forgásban lévő 15 milliónyi illy nemű pénzt két millióra szállítók le, ez azonban a bajon már gyökeresen nem segíthetett számtalan család koldusbotra jutott, miután e pénz sem adósság lerovásra, sem zálogváltásra nem fordíthatott, lásd Horváth Mihály az „Ipar és kereskedés története Magyarhonban“ című munkáját.

csinálására, (melly illy esetben igen nyereséges) inger adatik, a hamis pénz forgása által pedig a forgalomban bizodalmatlanság támad, és a polgárok vagyonára károsodás háromlik.

§. 126. *A külföldi pénzek forgásáról.*

A külkereskedés következtében külföldi pénzemek is forgásba jönnek, ezek által a nemzeti vagyonosságra csak akkor háromolhatik kár, ba az országban a külföldi pénz a belső becsénél nagyobb áron fogadtatik el, mi főleg akkor történhetik, ha valamelly szomszéd status a belföldi pénzekhez hasonló, és tán ugyan azon nevet viselő, de könnyebb finomtartalmu pénzdarabokat veret, mert minthogy ezek a belföldi pénzzel a mindennapi adásvevésben egyenlő értékűeknek vétetnek, ez által a nyereszkezőkben könnyen inger támad a súlyos belföldi pénzdarabokat külföldi pénzdarabokért becserélni, és elolvasztani, vagy a nemzeti vagyonosság nem csekély kárára az országból kivinni, e rősz gátlására a pénz kivitelének tilalmazása az országból czélszeriúten, és a kereskedést megzavaró eszköz, jobban vezet czélhoz, ha a külföldi pénznek tisztatartalma, és súlya kipuhatoltatik, és ennek e szerinti becse a hazai pénzben kiszámítatik, (valvatio) e becshatározás pedig köztudomásra hozassák, mert ez után a külföldi pénznek forgása semmi kárt nem okozhat, tovább, ha külföldi kormányokkal alkudozások köttetnek, mellyek által a külföldi pénzeknek ugyanazon elvek, és pénzláb szerinti veretese mint a hazai pénzeknek, eszközöltek. *)

A papiros pénzről.

§. 127. *Hányféle értelemben vétetik a papirospénz, és valljon van-e valami haszna.*

A papirospénz szélesebb, és szőkébb értelemben vétetik; szélesebb értelemben papirospénz alatt mind azon levél-

*) Hogy Magyar országban is hajdan e §-ban előhozott okból a jobb pénz nagy mennyiségben kiviteleit, kitetszik az 1555. 8. czikkelyéből, hol mondatik: Quippe cum praeter alias causas ab ipsis Statibus connumeratas; potissimum ob bonitatem ligáé, qua Tál-

kék értetnek, mellyekkel, miként a nemes érczekkel munkát és árukat fizethetni, és ezen értelemben véve a papirospénz magában foglalja a váltóleveleket, részvényeket, és a bankjegyeket; de szűkebb értelemben papirospénznek csak az neveztetik, melly a kormánytól adatik ki, s mellynek értéke egyedül a kormány hitelén, és a papirospénzen álló ígéreten alapszik, hogy t. i. azt azon somma ércpénzzel, mellyről szól, akármikor beváltani akarja; innen kitetszik, hogy a papirospénz a kormány adósságát képviseli, melly csak az által különbözik más adósságoztól: 1-ör. Hogy itt kamat nem fizetendő, és 2-or. Hogy a hitelező mindig változik, mert egytől a másikra átruháztatik, és pedig minden formászerűség nélkül, mi által a papirospénz a váltólevelektől, részvényektől különbözik.

Noha pedig a papirospénz valódi belső értékkel nem bír, és romlásnak is alávetve vagyon, még is ha szükséges okok mellett hozatik forgásba, következő hasznokkal ajánlkozik:

1- ör. Ha valamely nemzet bár milly eset miatt ércpénzben szűkölködést szenved, és ezen hiányt olly hamar fedezni nem képes, akkor a papirospénz behozatala e hiányt kevésbé érezhetővé teszi, magától értetik egyébiránt, hogy a papirospénz és a fennlévő ércpénz közt arány legyen.

2- or. A papirospénz a forgó pénznek mennyiségét szaporítja, következőleg a kamatláb leszállítására, és így az áruk olcsóságára befolyással bír.

3- or. Ha a statusban ércpénz nagy mennyiségben létezik, akkor a papirospénz behozatala azt eszközli, hogy annak egy része a nélkül hogy hiánya érezhető volna, olly áruk behozatalára fordíthatatik, mellyek a hazában új foglalkozások, vagy természetnek forrásai lehetnek, p. o. kereskedői hajók, műszerek, gépek megszerzésére.

4- er. Papirospénzben nagyobb summák legrövidebb idő alatt számíthatnak, könnyebben, kevés költséggel, és gyors-

leri ipsi cudimlur, ingentem vim argenti e Regno in Talleris in dies efferri constat; szinte az 1618. IQ. törvénycikkelyéből kitetszik, hogy a lengyel és német rozabb pénz kiszorította a magyar jobb pénzt.

sabban máshová szállíthatnak, és kényelmesen őrizet alatt tartathatnak.

5-ör. Ide járul, hogy a papírospénz csinálása a statusnak sokkal kevesebb költségbe kerül, mint a nemes ércpénznek készítése.

De az említett jótékonyágokkal csak addig bír a papírospénz, míg az ércpénzzel, melyet képvisel, egyenlő értéke vagyon, az az al pari áll, mihelyt ezen értéknél alább száll, a nemzeti vagyonosságra nagy károk háromlanak.

§. 128. *Minő károk háromlanak a nemzeti vagyonosságra, ha a papírospénz értéke az ércpénz értékénél, melyet képvisel, alább száll?*

Ha a papírospénz az ércpénz értékénél, melyet képvisel alább száll, a nemzeti vagyonosságra e következő károk háromlanak:

1-ör. Ha a papírospénz névszerinti értékén alább esik, mindazok vesztenek, kik azt teljes értékben kapták, s így tovább nem adhatják, ha pádig a papírospénz huzamosb időig kézről kézre csökken, mindazok is vesztenek, kik a papírospénzt kisebb értékben tovább adni kénytelenek, mint milyenben ők kapták, ezen veszteség a közönség közt úgy eloszlik, hogy az egyesek kárát pótolni, vagy csak meghatározni a kormányra nézve teljes lehetetlenség, csak annyi bizonyos, hogy a közönség azon egész pénzmennyiséget, melylyel a papírospénz becse leszállott, elvesztette.

2-ör. Minden szerződésekben, melyekben a fizetésnek bizonyos idő utáni teljesítése köteleztetek, legnagyobb zűrzavar támad, ez leginkább az adós és hitelező közti viszonyban szembetűnő, mert ez utóbbi ha a kormány parancsolatja következtében a kikölcsönözött tőkéje visszafizetésében a leszállott papírospénzt névszerinti értékben elfogadni köteleztetik, nagy károsodást szenved, az adós ellenben könnyebben szabadul meg fizetési kötelezésétől, sok alapítványok tőkei az által összeolvadnak; még nagyobb zavar támad, ha a papírospénz becse ingadoz, az az majd emelkedik, majd csökken, ilyenkor az emberek vagyona koczkajátéknak van kitéve, mert az, ki ma egy somma papírospénzt kapott, egy éjszakán át minden hozzájárulása nélkül sokkal gazdagabb,

vagy szegényebb lehet, s minden nyereség mások kárából ered, ezen zűrzavar pedig minden vállalatot, minden számolást bizonytalanná tesz, és a hitelre, és kereskedésre is károsan hat.

3- or. Ha a papiospénz értéke alább száll, minden portékának, s munkának ára ahoz képest természetesen emelkedik, az által pedig leginkább azon tisztviselők szenvednek, kik fizetéseiket papiospénzben, és pedig névszerinti becsben kapják, kiknek ha a status segedelmet nyújtani akar, a többi polgárokra új adót vetni kénytelen.

4- er. A nemes erezek a papiospénz nagy mennyisége által a forgásból kiszorítatnak, és vagy külföldre küldetnek, vagy birtokosaiktól félretétetnek, ebből pedig a külföldi kereskedés megakadásának következnie kell.

5- ör. A kormány is veszteséget szenved jövedelmeiben, ha a papiospénzt névszerinti értékben veszi el, mert ha az áru cikkek árai a papiospénzhez képest növekednek, a statuskadások egy része is nagyobb leend.

fi-or. Ide járul végre, hogy a status hitelének az által gyógyíthatlan sebeket okoz, és hogy neki felette nehéz az értékében leszállani kezdett papiospénz további leszállását, és gyakran minden értéke elenyésztél akadályozni.

§. 129. *Okai a papiospénx érteke leszállásának.*

A papiospénz értéke alábbszállásának okai következők:

1- ör. Annak felette nagy mennyisége, mert a kereskedők külső országokban fizetéseiket mindig ércpénzzel kénytelenek tenni, minthogy pedig ez a papiospénz nagy mennyisége által a forgásból mintegy kiszorítva vagyon, annál fogva egyedül csak némi váltásbérrel (agio) kapható leszen, és így a papiospénz értéke az ércpénz értékéhez képest alább száll, továbbá a papiospénz szerfeletti mennyisége miatt könnyen az a hiedelem is támadhat a polgároknál, hogy a kormány a papirpénzt minden időben ércpénzzel felváltani nem képes.

2- or. A kormány hitelének csökkenése; mert, mivel a papiospénz értéke egyedül a kormány hitelén alapszik, azért

mind, mi a kormány hitelét kisebbiti, a papiospénz értékének alábbszállását eszközli.

§. 130. *Minő Óvatosságok szükségesek, a kormány részéről, hogy a papiospénz értékét el ne veszítse?*

Hogy a papiospénz értékét el ne veszítse, a kormány részéről következő Óvatosságok szükségesek:

1- ör. Nem kell több papiospénzt forgásba hozni, mint a mennyire szüksége van a közönségnek, azért szükséges, hogy a papiros, és ércpénz közt illő arány tartassák meg, ezen arány feltalálására pedig szükséges, hogy a kormány figyelmezzon arra, mennyire kerestetik az ércpénz a papiospénzhez képest, mert ha az ércpénz megkaphatásáért váltásbér (agio) fizettetik: jele, hogy felette nagy mennyiségű papiospénz van a forgásban.

2- or. A status a papiospénzt az adó lefizetésekor is fogadja el, mindazáltal ez mégsem tartja fenn a papiospénz értékét, ha az minden szempillantásban ércpénzzel fel nem váltható, azért:

3- or. Szükséges, hogy a status minden nagyobb városokban kész pénztárakat tartson, hol akárkinek kérelmére nemcsak az elszagatott papiospénzek új papiospénzzel felcserélhetők, hanem nemes ércpénzzel is felválthatok legyenek.

4- er. Tovább a szükséges aprópénz (rézpénz) ne hiányozzék, azért a pénztárakban a papiospénzt apró pénzzel felváltani lehessen.

5- ör. Végtére a statusnak szemeskednie kell, nehogy hamis papiospénz hozassák forgásba.

Arrol pedig, milyen körülményekben bocsátathatik ki a papiospénz veszély nélkül, a Financztudományban fogunk szólni.

§. 131. *A papiospénz hamisítását gátló eszközök.*

A papiospénz hamisítását gátló eszközök e következők:

1- ör. A papiospénz mesterségesen készíttessék, hogy annak utánzása nehezebbé váljék.

2- or. A papiospénznek valamely titkos jegygyel kell bírnia, melly csak néhány hív tisztviselő előtt legyen tudva, hogy ezek kétes esetekben a valódi papiospénzt a meghami-

sítottól megkülömböztethessék, s ha hamis papírospénz találatnák, a kormányt a felöl legott tudósíthassák.

3- or. A kormány papírpénzét időről időre új papírpénzzel, mely a körülmények szerint új alakú legyen, s más titkos jegygyei bírjon, váltsa fel, mihelyt hamis papírosok vannak forgásban, ez egyedüli útja azok szaporodását gátolni.

4- er. A hamis papírpénzt készítőkre szigorú büntetések szabassanak.

§. 132. *Mi kell lenni a statusnak, ka a papírospénz értéke az ércpénz értékénél alább szállott?*

Ha a papírospénz értéke az ércpénz értékénél alább szállott, a status semmi áldozatot ne kíméljen, hogy a papírospénz hitelét megint emelje, vagy legalább annak további alábbszállását akadályozza, ez ugyan mindjárt történhetnék, ha a status azokat névszerinti értékükben beváltja, de ez többnyire lehetetlen, mert ha ezt a status eddig mindig tette volna, a papírpénz értéke nehezen csökkent volna, de egyébiránt is ha a status a már leszállóit papírpénzt névszerinti értéke szerint beváltaná, csak azoknak, kik a papírospénzt már nem a névszerinti értéke, hanem a folyama (cursusa) szerint átvették, ajándékot adna, a nélkül hogy azoknak, kik a papírpénzt kisebb értékben tovább adni kénytelenek voltak, mint miilyenben ők kapták, kárukat megtérítené.

Az egyedüli eszköz tehát ez esetben a papírpénz névszerinti értékének visszaszerezhetőésére vagy legalább annak további leszállásának gátlására, és a polgárok nagyobb károsodásai elhárítására az, ha a kormány a papírpénz mennyiségét kisebbíti, ez pedig történhetik, ha a kormány illy papírok bizonyos mennyiségét a folyam szerint összeveszi, vagy pedig adósságot (a folyam szerint, vagy valamivel nagyobb értékben számított) papírpénzben felvesz, és az összevetv, vagy kölcsönözött papírokat azután megsemmisíti, ha olly adósságban a kormány kamatot ígér, nem csak könnyen kaphat kölcsönt, hanem azt is eszközli, hogy a még forgásban lévő papírpénz értékét megtartja, de ha ezen eszköz a kormány hitelének hiánya miatt nem alkalmazható, nem marad egyébb hátra mint formaszerinti statusbukást kijeien-

tení, az az a papirospénznek devalvatioját határozat (G bift) által elismerni, és így a nemzetet attól megszabadítani. *)

A pénznek forgásáról.

133. *Mi a pénzforgás, és mennyi sommá kívántatik a forgásban?*

A pénznek rendeltetése az, hogy forogjon, az az hogy vele áruk, és munkák fiztessenek, mert meddig a pénz paragon hever, hasznot nem hajt. A pénznek forgása alatt pedig értetik annak átmenetele egy tulajdonostol a másikra. Minden országnak bizonyos mennyiségű forgó pénzre van szüksége.

A pénzmennyiség pedig, melly valamelly országban szükséges, e következőktől függ;

1- ör. A nemes érczek nagyobb, vagy kisebb árától más javakhoz képest, mennél nagyobb a nemes érczeknek ára más javakhoz képest, annál kisebb somma szükséges a forgásban, mitől függ ezen ár, a következő §-ban fejtegettetik.

2- or. A javaknak mellyek a kereskedésnek tárgyai, mennyiségétől, hol a kereskedés kiterjedtebb, nagyobb somma pénz kívántatik, mint hol csekély kereskedés létezik.

3- or. Attól, valljon sok kereskedési üzlet pénz nélkül, p. o. váltólevelek; bankrészvénnyek, csere, vagy hitel által vitetik-e véghez, minél gyakrabban ez történik annál kevesebb pénz kell a forgásban.

4- er. A forgásnak gyorsaságától, minél gyorsabban megy át a pénz egy kézből a másikba, annál nagyobb haszna van,

*) A francia forradalom alatt a papírpénz szörnyű mód szaporított különösen pedig az úgy nevezett assignaták, 1790 — 1796. évig. A louisdor, melly ezüst pénzben 24. frankot ért; assignatákban Martins hónapban 1785-ben 200, Júniusban 800, Octoberben 2000, és Januariusban 1796. évben 17,925 frankra szállott. Csak 12,744 millió frank assignaták húztak ki a forgásból, a többi részint száztól egy számított folyam szerint elfogadtattak, részint a névszerinti értéknek 1/3oért úgy nevezett mandatokkal (más papírpénz neme) felcseréltetel, mellyekből 2400 millióm jött forgásba.

s annál kevesebb somma pénzre van az országnak szüksége, mert annál több áru ugyanazon pénztömeeggel fizettethetik, és annál több polgár nyerhetett a mellett foglalkozást, így p. o. 1000 forint, melly egy éven át tizenkétszer forog, épen annyi hasznot hajt mint 12,000 forint, melly éven át egyszer jön forgásba.

Ataljában azt állíthatni, hogy valamely országban annyi pénz szükséges a forgásban, hogy a fennforgó fizetések könnyen történhessenek, mert a pénznek hiánya az iparnak hanyaglását, és kereskedésnek pangását vonja maga után.

Mindazáltal a pénzforgás magában véve még nem mozdítja elő a nemzeti jólétet, és vagyonosságot, mert a pénzforgásnak haszna igen függ attól, mi okból történik a kiadás, mellynek következése a pénzforgás, ha a kiadás épen minden vagy legalább elegendő helyettes érték (Cegenrocrtb) nélkül történik, az élénk pénzforgás a nemzeti gazdagságot épen elő nem mozdítja, p. o. ha valamely városban nagyon uralkodó hazárdjáték, vagy a nélkülözhetlen életszereknek rögtön támadt drágulása által jön a pénz élénk forgásba, vagy ha a kormány a köz adót haszontalan kiadásokra fordítja, illy pénzforgás a nemzeti vagyonosságot bizonyosan nem szaporítja: ellenben ha a pénzkadások úgy történnek, hogy általok sok embernek hasznos foglalkozásra alkalom nyujtatik, s ennek következtében a termesztés, és a nemzeti tőke tartósan növekedik, akkor a pénzkadások a nemzeti vagyon szaporodására jótékony befolyással bírnak.

Elénk pénzforgás tehát nem mindig bizonyos jele valamely nemzet jólétének, mert néha olly időben is, midőn a nemzeti vagyonosság szembetűnőleg csökken, mint p. o. háború idejében élénk szokott lenni a pénzforgás; azért igen fonák gondolat csupán csak a pénzforgás által, ha a kiadás haszontalanul is történik, a vagyonosságot előmozdítani akarni.

§. 134. *Honnan függ a nemes érczekuek érléke más árukhoz képest valamellg országban?*

A nemes érczeknek ára más árukhoz képest valamely országban függ:

1-ör. Azoknak mennyiségétől annyira, hogy minél nagyobb bőségben vannak valamely országban a nemes érczek

annál kisebb az értékük, az az annál drágábbak (viszonylagosan) lesznek az árucikkek a pénzhez képest, s minél ritkább a pénz, annál nagyobb az értéke, azért különféle országokban a nemes érczeknek különféle értékük van, p. o. Magyar és Angol országban, szinte különböző időkben is különféle értékük van, mit szem előtt kell tartani, ha különféle országokban, vagy időkből olcsóságról, vagy drágaságról szólunk.

2-or. Az ártol, mely a nemes érczeknek más nemzeteknél is van, ha valamely ország egészen elszigetelve volna, és más nemzetekkel kereskedést nem űzne, akkor a nemes érczek értéke egyedül azoknak mennyiségétől függne, hanem mihelyt valamely ország más országokkal is kereskedést űz, a nemes érczek értéke igen függ azoknak más nemzeteknél értékétől, miből következik, hogy leginkább a külső kereskedelemre nézve pénzzel bővelkedő ország mindig kedvezőbb helyzetben van, mint abban fogyatkozást szenvedő ország, mert ez utóbbi kevés árut vehet más országoztól, és mellyeket vesz, viszonylagosan (tekintvén t. i. az országnak nemes érczekbeni szegénységét) nagy áron fizetni kénytelen.

§. 135. *Mi által mozdítatik elő a pénzforgásnak gyorsasága?*

A pénzforgás gyorsasága előmozdítatik e következők által:

1-ör. Ha az országban sok alkalom létezik a pénznek használhatására, mert az által az emberekben inger támad a pénznek valamely iparágra fordítására, tehát nagy népesség, virágzó ipar, kereskedelem s a forgalomnak könnyűsége a pénzforgás előmozdítására igen nagy befolyással bírnak.

2-ör. Ha az országban hitel uralkodik, mert akkor a tőkepénzesek pénzüket nem olly könnyen hevertetik használatlanul, hanem annak kikölcsönözésére hajlandóbbak lesznek, ugyanazon okból a takarékpénztárak is a pénzforgást előmozdítják.

3-ör. Ha az adó, vagy más az ország kincstárába (aerarium) teendő fizetések, p. o. árendák, nem egyszerre, hanem részenként, több határidőkben abba hozatnak, mert az által a fizető nem kénytelenítetik a pénzt hosszabb időig össze-

szedni, és a forgásból elvonni, ugyanazon okból az ország kincstárából történendő fizetéseknek határidői rövidek legyeknek.

§. 136. *Mi által vonatik el a pénz a forgásból?*

A pénz a forgásból elvonatik: 1-ör. Ha az országból kivitetik, ez pedig különféleképen történhetik, t. i. vagy kereskedésben, vagy ha a polgárok az országból kivándorolnak, vagy ha külföldiek az országban jószágokat bírnak, és azoknak jövedelmeit az országból kihúzzák, vagy ha a hon polgárai jövedelmüket az országon kívül fogyasztják, vagy a pénzt külföldi bankokba, takarékpénztárakba, tűz viz elleni biztosító intézetekbe teszik. 2-or. Ha országos kincs szedetik. 3-or. Ha sok arany és ezüst bútorokra, és ékszerekre fordittatik.

A tilalom a pénzt kereskedésben az országból kivinni sok tekintetből fonák, és célttévesztő rendszabály; melly, ha megtartatnék, a nemzetek közti kereskedést nem kevésbé akadályozná, és a polgárokat pénzüik legcéltszerűebb használásában gátolná, a történet nem is mutat statust, hol illy rendelésnek sikere lett volna, a legsúlyosabb büntetések fenyegetése Spanyol, és Portugal országok lakosait e rendelésnek áthágásától nem tartóztatták vissza, mi igen természetes, mert ha a kereskedési mérleg az országra nézve szenvedőleg áll, lehetetlen a nemzetnek adósságait más nemzeteknek csupa váltólevelek által fizetni, hanem kénytelen pénzt kiküldeni, egyébiránt minő irány adassék a kereskedésnek, hogy a pénznek az országbeli igen nagy kifolyása gátoltassék, főnebb mondatott.

Hogy a kivándorlások által sok pénz az országból ki ne vitessék, a kivándorló vagyonábólóli lehúzás (detractus) vagy erőszakos eszközök használása ajánlatott, de az is többnyire célíránytalan, mert az a kivándorolni szándékozót könnyen vissza nem tartóztathatja, mivel alkalmat találhat a status kijátszására, egyébiránt is, ha a polgárok a honban a szerencsés életnek feltételeit meglelik, sok kivándorlástól nem kell tartani.

Nagyobb figyelmet érdemel az, hogy a külföldiek az országban jószágokat ne bírjanak, és így azoknak jövedelmeit

az országból ki ne húzzák, az ellen olly törvény (lex naturalisationis) által kell gátot vetni, melly a külföldieket a jószágoknak az országban bírhatásából mind addig kizárja, inig további az országban lakásuk által meg nem honfiusodtak, nehogy pedig a hon polgárai jövedelmeiket az országon kívül fogyasszák, s így távollétök által a hont károsítsák, ollyforma törvény szükséges, melly szerint illy hazájokrol feledkező polgároknak jövedelmeiből a haza részére tetemes lehúzás történjék, szinte ovakozás szükséges, hogy a jószágok külföldiek által ki ne béreltessenek. Ellenben nagy nyereség, ha idegenek az országba lakni jönnek, kik pénzt hoznak magokkal.

Nehogy a polgárok külföldi bankokba tőz-viz-kármentesítési intézetekbe, takarékpénztárakba, élelembiztosítási intézetekbe pénzt tegyenek, és így a pénz az országból kiszivárogon, szükséges, hogy illyféle intézetek a honban létezzenek, és úgy elrendezve legyenek, hogy a polgárok azok iránt bizodalommal viseltethessenek.

Az országos kincse nézve a Financztudományban mondjuk el véleményünket.

Nehogy pedig a bútorokra, és ékszerekre fordított arany, és ezüst által a forgásban lévő pénzmennyisége kevesüljön, a pénznek összeolvasztása, és illyekre fordítása törvény által tiltassék, szinte ovakozás szükséges, hogy sok nemes érez ne fordítassék aranyozásra, és ezüsttel borításra.

§. 137. *A meggátolt pénzforgásitól eredő károk.*

A meggátolt pénzforgásnak közvetlen következése a nagy kamatláb, ez pedig igen károsan hat a nemzeti gazdaságra, mert a kelmék árát emeli, s az által azok elkelésének csökkenését, és a fogyasztók terhelését okozza, tovább a szorgalomnak nyereségét kisebbíti, és azt eszközli, hogy a pénz birtokosa munkája nélkül a szorgalom nyereségében osztozzék, miből kitetszik, hogy a pénzforgásnak gátlásából közvetve az uzsorások szaporodásának, az ipar hanyatlásának, és a kereskedés pangásának következnie kell.

HATODIK FEJEZET.

A hitelről.

§. 138. *Mi a hitel, és hányféle?*

A hitel azon tulajdonság, melly által valaki bizodalját gerjeszt maga eránt a felöl, hogy adósságait hitelezőinek pontosan fizetendi.

A hitel vagy személyes vagy vagyonbóli, az első az adós ügyességén, becsületén, s más személyes sajátságain, az utóbbi pedig az adós javain alapszik, ez nem nagyobb, mint a bírt vagyon értéke, ellenben a személyes hitel mérhetetlen, de mivel a hitelezőnek annyi biztosságot nem nyújt, mint a másik, azért ennél nehezebben is találhatik.

§. 139. *A hitelnek fogantjai.*

Noha a hitel magában véve a tőkét az országban nem szaporítja, még is közvetve azok szaporodására, és a nemzeti vagyonosság emelésére nagy befolyással bír, és pedig azért, mert:

1- ör. A hitel eszközli, hogy azok, kiknek valamely ipari vagy kereskedési vállalatra, vagy fekvő jószágaikban teendő javításokra pénzre szükségük legyen, azt könnyen kölcsön kaphassák, s tehát az ipari, vagy kereskedési vállalat, vagy a fekvő jószágokban teendő javítások létre jöjjenek, és az által a természet szaporodtával a nemzeti vagyonosság emelkedjék, holott ellenben hitel hiánya miatt a fekvő jószágok sokszor míveletlenek maradván, felét, vagy negyedét sem termik meg annak, mire képesek volnának, ha jobban míveltetnének, az az reájok több pénz fordíthatnék, a leghasznosabb iparvállalatok hitel hiánya miatt vagy létre nem jönnek, vagy elhervadnak, a hitel tehát a természet szaporítására nagy befolyással bír.

2- or. A hitel által megszerzett könnyűség a pénzt vesztély nélkül kikölcsönözni, az embereknek nagy ingerül szolgál tőkék megtakargatására, és a tőkepenzeseket hajlandók-

ká teszi a pénznek kikölcsonzására, a hitel tehát eszközli, hogy a pénz ne heverjen sokáig használatlanul a tőkepénzes szekrényeiben, vagy általa természetlenül ne fogyasztás-sék, hanem minél előbb forgásba és pedig olyanok kezébe jusson, kik azt természetöleg valamire fordítják.

De 3-or. Még azon okból is jótékony befolyással bír a hitel a pénzforgás szaporodására, és a kereskedés emelésére, hogy a hitellel bíró kereskedő nem kénytelen nagyobb somma pénzt előre nem látható fizetésekre otthon Itartani, vagy pedig, midőn árukat vásárolni akar, az érettök járó egész sommát egyszerre kifizetni, és így addig, míg azon sommát összegyűjti, a pénzt a forgásból elvonni.

§. 140. *A hitelnek akadályai, és a hitel szilárdítására szolgáló eszközök.*

A hitelnek legnagyobb akadályai: 1-ör. A vagyonnak bátortalansága, azért zsarnokkormányú országokban hitel nincsen, és az uzsorák legnyomasztóbbak. 2-or. Hiányos törvények, az igazság lassú, és bitói önkényre bízott kiszolgáltatása, mert ezek a hitelezőnek követeléséhez juthatását nehezítik, sőt sokszor lehetetlenné teszik. 3-or. A változó-kony és súlyos adók, mert ezek a polgárt adósságainak fizetésében gátolják.

Ellenben a hitel szilárd lábraállítására szolgálnak:

1- ör. Jó telekkönyvek, ezen könyvek minden hatóság-nál legyenek, és ezekbe minden telek, melyly azon hatóság telekköreiben, (territóriumában) vagyon, felmérése után tulajdonosa nevével beiratik, ezen könyvek célja az, hogy másnak fekvő vagyonáról mindenik magát meggyőzhesse, illy könyvek nélkül lehetetlen, hogy a hitel lábra kapjon, ezen könyvekkel pedig szoros összeköttetésben vannak a betáblázási könyvek, melylyekben a feljegyzés nyerendő elsőbbség végett történik.

2- or. Jó törvények, melylyek a hitelezőnek az adós általi kijátszását elhárítani céloznak, és gyors, s kevés költségű igazságszolgáltatás, ide tartozik a fekvő birtoknak ingathatósága, az az olly tulajdona, miszerint azt kiki veheti, tovább

jó csődületi rend és szigorú büntetések a fizetni vonakodó adósok, és hamisan megbukók ellen. *)

§. 141. *Miül függ a kamatláb valamely országban?*

Mindazon okok, melyek a hitel megállapítására, és a pénzforgás előmozdítására szolgálnak, egyszersmind a kamatlábot is alábbszállítják, egyébiránt pedig a kamatláb nagysága azon aránytól függ, mely a tőkepénzek kínálata, és kereslete közt fennforog, és azért a kamatláb törvény általi megállapításának nagy sikere soha sem volt, ezen törvény külömben is legkönnyebben kijátszathatik, mindazáltal főleg pénzben szűkölködő országban, és hol a hitel még igen rossz lábon áll, ezen törvényt egyszerre megszüntetni még sem tanácsos, mert legalább némelly hitelezőt korlátban tart.

HETEDIK FEJEZET.

A váltólevelekről.

§. 142. *Mi a váltólevél? és annak haszna.*

A kereskedésből a különböző helyeken, vagy országokban lakozó kereskedők között nem ritkán adósságok erednek. A legtermészetesebb mód olly adósságok fizetésére a pénznek anyagi átküldése, de ez 1-ör veszedelmes, és 2-or költséges, azért kénytelenek voltak a kereskedők olly adósságfizetési módról gondoskodni, mely által az említett veszélyek, és károk elhárítatnak, erre pedig szolgálnak a váltólevelek, váltólevél (SÖJedjfl) alatt értetik olly oklevél, mely

*) Hogy a kereskedőnek, midőn kereskedési követelését keresi, a bizonyítás könnyítéssék, a törvények által igen czélszerűen azok értelmében vezetett kereskedési könyveknek a perekben félpróbát tevő erő tulajdonítatik. A hitel tekintetéből alapítatott meg, hogy a kereskedési czimzetek (firmák) és a társasági szerződések bejegyzése a váltó törvényszékeknél tétessék.

által valaki a váltótörvény szigorúsága alatt magát másnak lekötelezi, hogy neki bizonyos sommá pénz, bizonyos helyen, és időben vagy maga, vagy más által fizeteni.

Váltólevél által az adósság más helybeni fizetése eképp eszközöltetik, p. o. egy bécsi kereskedő A. tartozik egy hamburginak B. 1000 forinttal, ellenben egy hamburgi kereskedő C. tartozik egy bécsinek D. szinte 1000 forinttal, ez esetben a bécsi adós A. a bécsi hitelezőnek D. fizeti az 1000 forintot, melyet Hamburgba küldeni kellett volna, és attól váltót kap, menyben a bécsi hitelező D. (intézőTrassant) hamburgi adóssának C. (intézőnyezett Trassat) meghagyja, hogy Hamburgban a bécsi kereskedő A. (intézőnyezes Remittent) részére az 1000. forintot fizesse, e váltólevelet a bécsi adós A. forgatja a hamburgi hitelezőre B.-re, és ennek küldi, ki az abban foglalt sommát a hamburgi adóstól C.-től felveszi, és így magát kielégíti, illy módon tehát mind a két helyen fizettetett az adósság a nélkül, hogy kész pénz átküldetett volna.

A váltóknak haszna tehát abban áll: 1-ör. Hogy azok segedelmével a legtávolabb helyekre könnyen fizetést tehetni, a nélkül, hogy szükséges volna a pénzt anyagilag átküldeni, és 2-or. Hogy a váltók által a forgásban lévő pénz szaporodik, mert a rendelményre (auf £ rtre) kiadott váltó azon idő alatt, melly a kibocsájtás, és a lejarat (az az fizetésnap) között vagyon, többnyire kézről kézre főleg a kereskedők közt forog, (mivel a váltónak első birtokosa az ahozi jogát másra, és ez ismét másra s at. átruházhatja) és így pénz gyanánt használtatik, ez által pedig a természet, ipar és kereskedés előmozditatik, de hogy a váltók kész pénz gyanánt forogjanak, szükséges, hogy hitelük legyen, a hitel az egyes váltónál ugyan igen függ az azon lekötelezett személyek minéműségétől, de általában hogy a váltóknak hitelük legyen, szükséges, hogy azon esetre, ha a fizetés megtagadtatnék, ez a leggyorsabb elítélés, és végrehajtás által pontosan eszközölthessék, azért a váltóüzlet élénkségéhez különös váltótörvénykönyv, és váltótörvényisékek kívántainak, hol a váltóüzletekből eredő perek leggyorsabban elítéltetnek.

NYOLCADIK FEJEZET.

*A Bankokról**

§. 143. *Hányfélék a Bankok?*

A kereskedést előmozdító intézetekhez a Bankok is méltán számíthatnak, ezek pedig foglalkozásaik különféleségéhez képest többfélék lehetnek, de mai időben, minthogy mindenik Bank több foglalkozási ágat egyesít magában, leginkább két nemre ágaznak el, t. i. letéti, és jegybankokra.

§. 144. *A letétibank.*

A letétibank (Depositobank, Eprexbank) olly kereskedési intézet, mellybe a kereskedők, (és pedig többnyire olyanok, kik ugyanazon városban laknak) foglalkozásuk terjedelméhez mért kész pénzt, vagy arany, és ezüstrudakat letesznek, és hol ennek következtében azon kereskedők közti kölcsönös fizetések a bankkönyvbeni átíratások által megtétetnek.

Az átíratások ekként történnek: t. i. mindenik betevő a bankkönyvben két rovattal (Eubrik) ellátott külön lapot kap, a rovatok egyike ezen szóval: „követel,“ (credit) a másika pedig ezen szóval; „tartozik,“ (debet) jelentetik meg, azon öszveg, mellyet mindenik a bankba bétett, az ő lapján a követel rovatba íratik; már most hogy ha a betevők közül egyik a másiknak fizetést tenni akar, a bankot oda utalja, hogy a fizetendő sommát az ő lapján a tartozik rovatba, annak pedig, kinek fizetni akar; a követel rovatba iktassa, és így a fizetések történnek a betett pénz érintienül maradván.

Ezen intézet haszna e következő:

1- ör. A pénz itt az elveszhetés minden nemei ellen legjobban őriztetik, mivel a banképület minden veszélyek ellen eléggé biztosíttatik, és egyébként is a pénzőrzésre nagy gond fordítatik.

2- ör. Ezen intézet által a kereskedők szabadulnak a sokféle számlálgatásbéli bajjoktól, és az azokban nem ritkán

magukat előadó tévedésektől, és csalárdságoktól, s az ércz-penz koptatásától.

3-or. A bank a letett pénznek egy részét bátorságos helyre kamatra kiadhatja, mi által nem csak a szükséges költségeit a bevett kamatokból vinni képes leend, hanem a fizetési eszközöket is szaporítja.

Hogy illy bank használhatóbbá tétessék, szükséges, hogy az átíratás kisebb summákban is engedessék meg, hogy gyakorta mérlegezés tétessék: miszerint így minden részvevő követeléseit, és tartozásait folytonosan ismerje, tovább hogy a letevő pénzt akármikor kivehesse, és hogy a bank egyforma pénzláb (33anf. áúta) szerint számoljon.

Illy bank, melly minden egyebb üzletek elmellőzésével csupán csak letéti bank volna, a Hamburgi» kívül mostanában nem létezik.

§. 145. *Jegybankok, kölcsönbankok.* (Bettelbank).

Jegybanknak, vagy kölcsönbanknak oly bank mondatik . melly illő biztosítás iránt pénzt kölcsönöz, és bankjegyeket (Banknoten) ad ki. s forgásba hoz. Hogy illy bank létesülhessen, szükséges, hogy több tőkepénzesből egy banktársaság alakuljon, mellynek tagjai nemes érczekből álló bizonyos mennyiségű banktőkét összegyűjtenek, és pedig kényelem tekintetéből ez ekként történik; hogy az egész somma bizonyos számú egyenlő nagyságú betéteire (einlage) osztatik fel, és minden betéteiért az azt tevőnek részvény í ürntfaftk) adatik ki, a banktársak azért bankrészvényeseknek (Sanfiifticnair) is neveztetnek.

A pénz kezelését, és a bankügyek vezérlését a részvényesek magok köréből választott tisztviselőkre (bankigazgatóság) bízzák, kiknek érdeke a bank érdekével szorosán összefűzve legyen, és kik az egész banktársaságnak felelősséget tartozzanak.

A bankigazgatósága az összegyűjtött pénzt gyümölcsözővé tenni iparkodandik, mit kétfelé módon eszközölhet, 1-ür Hogy azt biztos helyeken kamatra kikölcsönzi, a bank tehát a tőkepénzesek, és a kölcsönt venni akarók közt mintegy közben jár, és az elsőknek alkalmat nyit tőkepénzők kamatoztatására. 2-or. Hogy váltóleveleket, mellveknék le-

járatl ideje még el nem érkezett illő lerovat (disconto,) mellett kész pénzzel bevált, melyeknek fizetését lejáratkor felveszi.

Mihelyt a banknak hitele szilárdabb alapon nyugszik, a pénzt kölcsön venni akaróknak a nemes érczen kívül bankjegyeket is, mint pénzhelyettest adhat, melyeken azon ígéret áll, hogy a bank azokat minden szempillantban, és pedig azon sommával, mellyről szálának, felváltani kész, ezen bankjegyekre nézve tehát a bank mind hitelezőnek, mind adósnak személyét viseli, hitelezőnek azért, mert a pénzt kölcsön adta, és azt visszakövetelheti, adósnak pedig azért, mert kötelességében áll a bankjegyeket akármikor, és akárki által bemutatatnak, kész pénzzel felváltani.

Mint hogy ezen bankjegyek az ércpénznél könnyebben máshová szállítható, kisebb tömegű, s a pénzolvasást könnyítő csereeszköz, a közönség által szívesen kész pénz gyanánt elfogadtatnak, és névbeesőkben fentartatnak, mindaddig, míg a banknak kész pénzzel felválthatási képessége iránt kétség nem támad.

§. 146. *A jegybanknak hasznai.*

A jegybanknak hasznai következők:

Magokra a részvényesekre nagy nyereség háromlik az által, hogy nekik nem csak a bankba bétett nemes érczen álló tőkéjük, hanem a kiadott bankjegyek is kamatoznak, tehát nyereségük csaknem kettőztetik, szükséges ugyan, hogy a bank pénztárában ércpénzt is készen tartson, hogy a bankjegyeket akármikor beválthassa, de nem szükséges hogy épen annyi sommát tartson a pénztárában, mennyit a kibocsájtott bankjegyek tesznek, (ha a bank annyi pénzt otthon tartana, a bankjegyei semmit sem jövedelmeznének) hanem elég ha a bank ezen sommának mintegy ötöd részét a pénztárban tartja, mert ha a bank teljes bizodalommal bír, nem igen történhetik, hogy minden, vagy csak sok bankjegy egyszerre vitessék vissza beváltás végett, és így a bank ércpénz tőkéjének nagyobb részével is szinte jövedelmező foglalkozást űzhet.

Ezen nyereségnek, melly a részvényesekre háromlik az leend következése, hogy olly banknak, mellynek ügyei

helyesen folynak, részvényei már nem az eredeti sommán mellyről kiadattak, hanem sokkal nagyobb áron elfognak kelni, ezen ár a bankrészvények folyamának (*Bankauftriebung*) nevezetik.

A közönségre nézve is a bankok jótéményeiket kiárasztják, és pedig mert:

1- ör. A bankjegyek a forgásban lévő pénzt annyival szaporítják, mennyivel a kibocsátott bankjegyek mennyisége azon érezpénznek, melyet a bankban mindig készen tartani kell, mennyiségét felülhaladja, a forgásban lévő pénz növekedésével pedig az ipar, és forgalom előmozdítatik, és az uzsorák alább szállhatnak.

2- or. Mert a banktól, mint biztos forrásból a népség minden osztályú tagjai keresetágaik kiterjesztésére és emelésére pénzt kölcsön kaphatnak, a minden órában kellő visszafizetés félelme nélkül, mi igen jótékonyan hat a kereskedőkre, mert ezek (egyébkint hypothekával bírván) így nem kénytelenítetnek előre nem látható fizetésekre bizonyos pénzeszeget haszon nélkül a ládájokban hevertetni, hanem minden pénzüket a kereskedésre fordíthatják, és hamarább használhatják.

§. 147. *Azon óvatosságok, mellyek a banknál szükségesek, hogy a bankjegyek értékükéi el ne veszítsék.*

Hogy a bankjegyek értéküket el ne veszítsék, következő Óvatosságok szükségesek:

1- ör. A bank nagyobb értékű bankjegyeket ne adjon ki, mint a mennyi a banknak tőkepenze, mert különben beváltási kötelességének meg nem felelhetne, és a közönséget a bankjegyek által megcsalná. legalább pedig ötöd részét azon sommának, melly bankjegyekben forgásban vagy, mindig érezpénzben pénztárában készen tartsa, ne is bocsásson ki több bankjegyet, mint mennyit a köz szükség kíván, itt csak a belső forgás jó tekintetbe, mert külső fizetésekre a bankjegyeket használni nem lehet, azoknak igen gyakori beváltása már annak jele, hogy tán felesleges számban forognak.

2- or. Mi a banknak foglalkozásait illeti, ez kereskedési vállalatokba, mellyeknek sikere mindig kétséges, ne eresz-

kedjék, hanem bankjegyeit vagy váltólevelek lérovattali beváltására fordítsa, (melly esetben arra kell neki fegyelmelni: valljon a váltólevélben lekötelezett személyek fizetési képességgel bírnak-e? nehogy az előlegezett pénze elveszen) vagy pedig olyanoknak adja kölcsön kik hypotheca, vagy átadott zálog (Zaufpfand) által a visszafizetésre nézve elegendő bátorságot nyújtanak.

Hogy a bank bankjegyeit tüstént (látra) fizethesse, nagyobbbrésint csak olly adósoknak kölcsönözzön, kik a kölcsönözött sommát bizonyosan rövid idő múlva visszafizetendik, azért a kölcsönzések hosszabb időre, miilyenek leginkább a fekvő javak birtokosai által történnek, (ha mindjárt tökéletes bátorságot nyújtanának is) kevésbé tanácsolhatok, annál fogva a bankjegyeknek csak bizonyos és pedig nem igen nagy része erre fordítandó.

3- or. A bankjegyek igen nagy sommáról ne szóljanak, mert különben a közforgásba nem jöhetvén, a forgó pénz özveget nem szaporítják, de igen kis sommáról se szóljanak, ne hogy az ércpénzt a forgásból egészen kitolják.

4- er. A bank szenteskedjék ne hogy hamis bankjegyek hozassanak forgásba, ez által mind a bank, mind a közönység tetemesen károsolna, és a bankjegyek hitele csökkenne.

5- ör. A kormány a bankügyét czélszerű törvényekkel, és engedményekkel pártolni fogja, de egyszersmind felügyelend, hogy a bank tán csalása, vagy bukása által a status lakosainak romlást, és kiszámíthatlan veszteséget ne okozzon.

Az évenkénti számolási eredményeknek közhírré tétele is a bank iránti hitelt nagyon előmozdítja.

Ha a kormány a bank ügyeibe beavatkozik, és a banknoták iránti kezességet magára vállalván, azokat igen szaporítja, (miként ez néha háború idejében történik) a bankjegyek a kormány papírpénzének természetét felveszik, és ennek minden veszélyeinek alávetve vannak. *)

*) A legelső leteti bankot a maga idejében leghatalmasabb status Velence állította fel 1156. évben, az amszterdami bank 1609), a hamburgi pedig 1619. évben állított fel. A hamburgit 1813. évben a francia marschall Davoult kirabolta, de a nagy tűz-

KILENCEDIK F E J E Z E T .

A javak felosztásáról, és fagyasztásáról.

§. 148. *Hányféle a javak felosztása, és fontos-e hogy a javak felosztassanak, és mimódon eszközöltetik a javak felosztása?*

Főlebb mondatott, hogy a természetéshez több oknak (t. i. teleknek, munkának, estükének) kell járulnia, lehet hogy ezen okok ugyanazon személyben egyesülve vannak, de az is lehet, hogy különböző személyeknél léteznek, ez esetben mindenki, ki a természetéshez járult, a természetményből, vagy annak árából részt kap; azon rész, mellyet a földbirtokos

ben 1842. évben a banképület open maradt) — A legelső jegybank vala a Genuai, Sz. Györgyi bank, melly elébb állítatott lel ugyan, de teljes szerkezeted meg csak 1407-ben nyerte. — Az Angol országai bank, (bank of England) Londonban 1694. évben alapítatott, valamint London a világ fővárosának, úgy a Londoni bank a világ főbankjának, legnagyobb illynemu intézetnek tekintethetik, de ezen kívül vannak még Angol, Ir, és Seolt földön több tartományi bankok. — Franciaországban John, Lawtól 1710-ben felállítatott, 1719-ben a (kormánytól átvett, és 1720-ban megbukott jegybank minden időre szomorú példában tünteti elő azon káros következményeket, mellyek a hitelnek szerfeletti használásából erednek, a hi tel a Lawnak rendszere állal annyira bomladoxott, hogy új jegybank még csak 1776-ik évben a párisi discountocassa (caisse d' escomptes neve alatt létre jött, melly későbbben minden bankjegyeit a kormánynak kölcsönözte, és 1789-ik évben feloldodott, midőn ezen kölcsön az újdön teremtett papírpénzzel (az úgy nevezett assignatákkal) visszafizettetett. A mostani francia bank (Banque de France) 1800-ik évben keletkezett, 30,000 részvényekkel, egy részvény 1000 frankról szól de. azóta a részvények már szaporodtak, ezen kívül már Bourdeauxban es Marseillben is létezik bank.

Austriában az úgynevezett Wiener Etatbank — 1762-ben jött létre és magát csak nem egész a múlt század végig jó álla-

kap telekjövedelem (Grunbrente), melyet a tőkepénzes kap tőkejövedelem (Kapitalrente), és melyet a munkás kap munka-

polban fenntartotta, de ekkor a kormány a francia háború; következtében pénz szűkében lévén, a bankjegyeket maga számára nagyon szaporította, és kis sommárol, sőt egy iorintrol szóló bankjegyeket adott ki, a bankot pedig a beváltási kötelességétől feloldozta, minek következtében a bankjegyeknek becse az ércpénzliez képest évről évre alább szállt egész 1811-ik évig, ez évben a kormány a bankjegyeket, (mellyek most már statuspapirpénzzé váltak) az úgynevezett váltóczédulákkal (líiniöfün^*@djeiil, SCicners üöüfjrung) beváltotta, melyekből a kormány 100 forintot 500 forintért bankjegyekben adott, de sem a váltóczédulak sem az utánok következett úgynevezett anticipationsscheinék tartották fenn soká az ércpénzzel hasonló névbecsöket, hanem ezek is az ércpénznél alább szálltak egész 1817-ik évig, mely évben azoknak folyama határozatott, hogy t. i. 250 váltóczédula 100 pengő forintot érjen, és azoknak ezen folyam szerint lassankénti beváltásával az ez évben részvényesek által Bécsben felállított Austriai nemzeti bank megbízatolt, a kormány ezért ezen banknak kamatozó kötelezőleveleket ad, és azokat kész fizetés állal törleszti. Ezen kívül ezen bank leszámítási, kölcsönzési, leteti, és átírási foglalkozást üz. A bankjegyei szölanak 5, 10, 50, 100, és 1000 forinról, és minden statuscassában elfogadtatnak. A Bank írószobákat (tfiiaicomptoirs) állított fel Prágában, Brünnben. Lcmbergben, Szebenben, Temesvárott, Budán, Triestben, Graczenben, Linczen, és Insprukban. Magyar országban is O cs. kir. Felsége 14-ik Octoberban 1841. kereskedelmi Banknak Pesten felállíthatására legkegyelmesebb engedelmél adta. Ezen bank ibglalkodásai az alapszabályok szerint következő osztályokra szakadnak: 1-ör. Leszámítolási, (discontírozási). 2-ör. Forgatási. 3-ör. Letéti ügyre. 4-er. Elölegezések, és kölcsönzések szolgáltatására.

Leszámítolási intézeténél a bank csak váltójogi erejű, és pedig rendszerint csak idegen váltókat vészén el, saját váltókat pedig csak nagykorúságukat már elért, s magokat a váltótörvényeséknél bejegyeztető kereskedöktől, gyárosoktól, és kézművesektől. — Mint forgatóbank letétül pénzt pengőben bárkitől is átveszen, miről az e végett nyitott lapra intézendő utasítvány, és bejegyzés által szabadon rendelkezhetni. — Letéti intézeténél a bank örzésül bizonyos díj mellett arany, és ezüst folyó pénzt, arany, és ezüst eszközöket, s honi ezüst pénzverdéket pengő

bér (ICrbcitflobn), s nielly a vállalkozónak jut, ki az egész természetést igazgatja (hat. i. ez a telekbirtokostól különbözik, mint p. o. fekvő jószágnál annak kibérlője) vállalati nyereségnek (Unternehmungsgewinn) nevezetik, a vállalati nyereség többnyire a tőkejövedelemben foglaltatik, ha t. i. a vállalkozó egyszersmind a tőkének is tulajdonosa, és a természetménynek illy felosztása azok közt, kik a természetésben részt vettek, a javak eredeti, vagy is első felosztásának mondatik.

Minekutánna a természetésnél résztvevők részeit kiapták, (a munkások sokszor már előlegesen kikapják részöket) azt részint magok fogyasztatják, részint más hasznos termékek megszerzésére, vagy szolgálatok jutalmazására fordíthatják, és ez a javaknak származtatott, vagyis másodikfelosztása, ezen második felosztás által forgalom támad.

Azon rész nagysága, mellyet mindenik a természetésben résztvevő belőle kap, igen függ annak árától, mi által mindenik a természetéshez járul, ennek ára pedig leginkább a kinalat, és kereslet közti arány által határozatatik meg, így p. o. ha kevés munkás ajánlkozik, ellenben sok kerestetik, a munkabér nagyobb leend, ennek szinte a tőkénél is helye vagon.

Az eredeti felosztás annál czélszerűebb, és tökéletesebb lesz, minél jobban képes a nemzet minden tagjainak szükségait fedezni, közönséges elégedést terjeszteni, és a közjólétet emelni.

Minden országban a munkás osztály legnagyobb részét teszi a népnek, ezeknek legalább annyi jusson a termékből, hogy élelmüket megszerezhessék, de minél többet kapnak,

pénzhez mért belbecsük szerint, úgy statuspapirosokat, s magány pénzokleveleket is átveszen. — Kölcsönzési intézete osztályában a bank arany, és ezüstre, pengő pénz kamatú statuspapirosokra, továbbá honi termékekre, portékákra, gjár, és kézművekre, mellyek nem romlékonyak, előlegezhet ugxa pénzt, de 300 pengő forintnál soha nem kevesbet, ha azonban pénzvagyoni állapotja vállalatának szélesb terjedéket enged, árva-biztosítás mellett fekvő jószágokra is adhat kamatozó kölcsönt. — Egy részvény a banknál ötszáz pengő forintos. — Bankjegyeket a bank nem fog kiadni.

annál nagyobb kedvük lesz a munkához, és annál több hasznos szolgáltatásokat fizethetnek, és élvezhetnek, tehát felette hasznos lesz a nemzetre nézve, ha azon rész, melyet a munkás osztály a termékből kap, ezen osztály tartását anynyiban felül múlja, hogy magának több kényelmet szerezni, és tán egy kis tőkét is félretenni képes legyen.

A dolgozó osztály munkabérének nagysága pedig függ:

1-ör. A tőkék (inellyekből a munkabér is fizettetik) szaporodásától . azért felvirágzó országban a munkabér legnagyobb, mint p. o. Ejszakamerikában, a munkának tehát nagyobb megjutalmazása az előrehaladt nemzeti gazdagságnak mind természeti hatása, mind legbizonyosabb ismerjele. 2-or. A javak többek közti felosztásától, ott nagyobb leend a munkabér, hol a javak jobban vannak felosztva, s tehát a munkás foglalkozására nézve nem egynéhány úrtól függ egyedül, a javak többek közti nagyobb felosztásának az is lesz követkevése, hogy magok a telekbirtokosok, és tőketulajdonosok is hasznos munkára ösztönöztetni fognak, és hogy jövedelmüknek nagy részét új productiv munkára fordítandják: holott ellenben ott, hol a javak kevés kézben vannak összpontosítva, azoknak tulajdonosai jövedelmeiknek nagy részét inproductiv módon felemésztik, és a munkára ösztönnel nem bírnak. A javak többek közti felosztása mind policziai, mind statusgazdasági tekintetből is legnagyobb fontosságú, policziai tekintetből bizonyos, hogy ha a gazdagság csak néhány egyesek birtokában vagy, a közbátorság könnyen veszélybe hozathatik, mert olly nagy olygarchák könnyen visszaélhetnek gazdagságukkal a thrón niegrendítésére, és a többi polgárok elnyomatására; statusgazdasági szempontból különösen szembetűnik, hogy két összesen egyformán gazdagnemzet közül az, melly több dús polgárokat számlál, bizonyára is több szegényeket foglal magában, sőt még az is lehetséges, hogy valamelly összesen gazdagabb nemzetnek több szegényei vannak, mint kevésbé vagyonos nemzetnek, inellynél mindazáltal a javak inkább felosztvák.

A javak aránytalansága fennforoghat az ingatlan vagyona, a műszorgalom ágaira, vagy a pénzbeli tőkékre nézve.

Mi az elsőt illeti, hol a telkek csak kevés ember birtokában vannak, ott a nemzet csak urakból, és szolgákból áll, akár ezek haszonbérloknak, akár jobbágyoknak, akár másként neveztetnek.

Ugyan azt kell mondani, ha a szorgalom ágai kevés kézben összpontosulnak . mert akkor a szegényebb sorsú munkásoknak nem marad egyéb hátra, minthogy azon dúsak mellett, kik az ipar minden nyereségét tőkepénzök túlsúlya által magokhoz ragadják, napi bérért dolgozzanak.

Hol pedig a pénzbeli tőkék kevés kézben vannak, ott a telek birtokosai, és az iparúzóik azon kevesektől függnék, és vagy mint adósok a szerfelett felcsigázott kamatok által elnyomatnak, vagy midőn javaikat eladni akarják, illő árt azokért nem kaphatnak.

A javakra nézve a polgárok közt egyenlőséget behozni nem lehet, és ha erőltetett módon valahol be is hozatnék, az emberek különböző iparkodása miatt sokáig fenn nem állhatna, azért csak oda kell törekedni, hogy a javak felette aránytalanul felosztva ne legyenek, ennek elérésére pedig a telkekre nézve jó örökösödési törvények szükségesek, melyek a birtokos halála után a teleknek az örökösök közti felosztását bizonyos határig rendelik, azért a hitrebizományok, t. i. a majorátusok, és senioratusok, mellyek által a jószágokban i örökösödés a családnak csak egy tagjára szorítatik, nem helybenhagyhatok, egyébiránt is sem a józan észszel, sem a jogszerűséggel nem lehet egyeztetni, hogy egy rég elhamvadod halandó szeszélyes akarátja változhatlan szabály gyanánt szolgáljon az utókor minden nemzedékeinek, és mintegy vas bilincscsel leköttesse a földet, mi a családok fénye fenntartását, melly gyakran a hitrebizományok ótalmára felhozatik, illeti, azt mondhatni, hogy fényes családok hitrebizományok nélkül is lesznek, a hazának java, és fénye pedig nincsen egy vagy más névnek fenntartásához épen kötve, egyébiránt ha valamely család külömben nem tudja magát fenntartani, megérdemli, hogy elvesszen.

Ne hogy pedig holt kezek közt felette sok jószág öszszetorlódjék, holt kéztől tiltó törvény (lex amortisationis) szükséges.

A műipar ágainak kevés kézbeni összetorlódását egyed-
 áruságok, korlátolt céhek, és kizáró szabadalmak meg-
 szüntetése által lehet meggátolni.

A pénzbéli tőkék kevés kézbeni összehalmozása ellen
 pedig óvszer gyanánt szolgálhatnak: 1-ör. A statusadóssá-
 gok megszorítása, mert a nagy statusadósságok a status hite-
 lezőinek alkalmat nyújtanak magokat más polgárok rovására
 gazdagítani. 2-ör. Jól elrendezett financiai rendszer, melly
 abban áll, hogy mindenik a javai, és jövedelmeihez arány-
 lag a köz terhekhez járuljon, és hogy az adó által begyűlt
 pénz olly célokra fordittassék, hogy nagyobb része megint
 az adózók, főleg a szegényebb osztályok közé vissza folyom *)

§. 149. *Mi a fogyasztás, és hányféle? a termesztés, és fogyasztás közti arányt illetőleg hány eset lehetséges, és mikor szaporodik a nemzeti vagyon?*

Minden javaknak utolsó rendeltetése az, hogy fogyasztassanak, az az, hogy az emberi célok elérésére, tehát az emberek szükségéi, vagy kényelmei fedezésére szolgáljanak, fogyasztani pedig annyit tesz, mint valamely termék becsét egészen vagy részben rontani. — A fogyasztás vagy esetlegesen, vagy az embernek akaratja, vagy a természet által történik.

A fogyasztás lehet: 1-ör. Vagy magános, vagy nyilván, az első magánosok, a második a status által történik, itt csak a magánosok fogyasztásáról vagyon szó, a nyilván fogyasztásról a financztudományban értekezünk.

2-ör. A fogyasztás lehet vagy productiv, vagy improductiv, az első a végett történik, hogy általa a fogyasztott

*) Minő rász következeseket húzott maga után a fekvő Javak kevés kézbeni összpontosulása Spanyol, és Portugal országokban, láthatni Balbi híres írónál, mert ez Statisticájában l. 162. midőn ezen országokról szol, mint a földművelés legnagyobb akadályát nevezi immense étendue de terrains incultes qui appartiennent aux communes, aux grand seigneurs, au majorats, au clergé et a la couronne et qui ne pouvant se vendre restent toujours incultes ou réduits á n etre que de miserables paturages entre des mains insouciantes.

javakból új javak teremtesenek elő, mellyeknek értéke a fogyasztott javak értékét fölülmúlja, illy fogyasztás p. o. ha a gyapjúból posztó készítettik, ez esetben a gyapjú fogyasztatik, vagy ha munkások fizettetnek, hogy azok valami hasznos készítményt előállítsanak; az improductiv fogyasztás pedig nem a végett történik, hogy általa ríj vagyon előállítások, hanem csak a végett, hogy az embereknek szükségei fedeztessenek, (így fogyasztatik p. o. az eledelek legnagyobb része) vagy hogy azoknak élvezetek, vagy személyes javak megszerzessenek.

Ezen megkülömböztetésből kitetszik, hogy a productiv fogyasztás eszköz a természetéhez, az improductiv pedig annak czélja.

A természet, és fogyasztás közti arányt illetőleg három eset lehetséges, vagy t. i. a nemzet esztendőn át épen annyit fogyaszt, mint természet, vagy 2-or többet, vagy 3-or kevesebbet fogyaszt, mint természet.

Az első esetben a nemzet se gazdagabb, se szegényebb nem lett, kivéven azon esetet, ha a fogyasztók száma szaporodott, mert akkor ugyanazon javak mennyisége többek közt felosztandó, mint előbb.

A második esetben világos, hogy a nemzet a tőkését mint a jövedelmeinek forrását megtámadni kénytelen volt, és így a nemzeti vagyonosság kisebbült.

Ellenben a harmadik esetben a nemzeti javak szaporodnak, minél nagyobb a productiv fogyasztás az improductivhez képest, annál nagyobb leend a nemzetnek vagyonossága; a productiv fogyasztás megint annál hasznosabb a nemzeti gazdagságra nézve, minél nagyobb takarékossgal történik, azaz minél kevesebb vagyon emésztetett fel ugyanazon mennyiségű természet mellett, miből kitetszik, hogy ha a munkások egyedül csak azért fizettetnek, hogy foglalkodtassanak, a nélkül, hogy azok által természet érték a természeti költségeket felül múlná, a nemzeti vagyon kisebbül.

Mindezekből az következik, hogy a nemzeti vagyonosság épen úgy, mint a magánosok vagyonossága a fogyasztásbani takarékossgal által előmozdítatik, az az olly módon, ha a javak nagy része a tőkék szaporítására, és a jövőbeli természetnek kiterjesztésére félretétetik, így, ha vala-

nielly országban a gyárosok nyereségüknek egy részét gyártásuk jövőbeni kiterjesztésére, vagy új gépek szerzésére félreteszik, a földművelők az évi termékeik, és marhájok egy részét fenntartják és a vetésük és nyájok szaporítására fordítják, a nemzeti vagyonság szaporodik.

A tapasztalás tanúsága szerint is azon vidékek, vagy városok vannak kedvezőbb gazdasági állásban, mellyekben a nép takarításra hajlandóbb, igen fonák állítás tehát, hogy a gazdagoknak takarékosága ártalmas a szegényeknek, és hogy ez utóbbiakra nézve szükséges, hogy a gazdagok jövedelmeiket elpazarolják, e hibás véleményben Montesquieu is volt, mert a tőkének természetét nem ismerte; ha a gazdag minden jövedelmeit improductiv módon fogyasztja, sok embernek ugyan keresetet ad, kiknek szolgálatival él, de a fogyasztott tőke is meg van semmisítve, ellenben, ha a gazdag takargat, nem következik, hogy a takargatott vagyont székényben elzárja, mert vagy maga azt természetői munkára fordíthatja vagy másnak kölcsönözheti, ki avval természetileg él, és illyformán: 1-ör. Ezen tőke egyenlő, vagy nagyobb számú embereket táplál, és pedig productiv munkásokat (kik összesen a jövedelmeket legalább szinte úgy használhatják, mint azok, kiknek az úr azokat az első esetben fizette). 2-or. A tőke mind urának, mind a nemzetnek évi hasznot hajt, és 3-or. A tőke az alatt, míg fogyasztatott, egyszersmind helyre állítatott (reproducáltatott) és jövőben is ezen hasznot hajtja.

Ezen tannak még világosabb, és alaposabb felfoghatására e következő példa szolgálhat: tegyünk fel egy gazdagot, kinek évenkénti jövedelme 1(10,000 forintból áll, melyeket eddig improductiv módon fogyasztott, ugyanazon ember mostanában az improductiv fogyasztását megszorítja, a felesleges szolgálkat elbocsájtja, kevesebb ékszereket vesz, ritkábban vendégel, és így 100,000 forint helyett most csak 80,000 forintot improductiv módon évenként ad ki, a többi 20,000 forintot pedig egy posztó gyárosnak kölcsönzi, kinek arra természetében szüksége vagyon: mi lesz ezen változtatásnak következése? ezen esetben ugyan kevesebb szolgának, szakácsnak, vagy ékszerkészítőnek lesz foglalkozása, de ellenben több olyan ember kap foglalkozást, kik a gyá-

rosnak a gyártásra kívántató nyers anyagot, vagy életszereket szolgálják, tehát a productiv fogyasztás a foglalkozásoknak ugyanazon ösztönt fog adni, mint az improductiv, de ezenkívül a productiv fogyasztásnak még e következő foganatja van: 1-ör. Hogy a gazdag ember a kikölcsönzött tőkének kamatival jövedelmeit szaporítja. 2-or. Hogy a gyáros is azon tőkének gyártására fordítása által szép sommát nyer. 3-or. A gyáros által a gyártásban alkalmaztatott munkások is munkabért nyernek, és így a nemzeti jövedelmek nagy summával szaporodnak.

§. 150. *Van-e a takarékoságnak a fogyasztásban mégis határa?*

Noha a takarékoságtól a fogyasztásban, az az a javaknak összehalmozásától függ a nemzeti vagyonosság szaporodása, még is ezen takarékoságnak is határai vannak, mert mindig szükséges, hogy a természet és fogyasztás kelő arányban álljanak egymáshoz, mivel ha a fogyasztás a természethez képest igen csekély, a javaknak elkele se megakad, mi a természeteknek elkedvetlenedését, elszegényedését, s ennek következtében magának a természetnek csökkenését maga után vonja.

Különösen ártalmas lehet a fogyasztásbani takarékoság olly tárgyakra nézve, mellyek ha maga idejében fel nem emésztetnek, elromolnak, és olly tárgyakra nézve, mellyek ugyan fenntarthatok, mindazál al hamari eladásra szánvák, úgy, hogy ha ez be nem következik, az idő elforgása által is sokat vesztenek értékükből, miként ez olly kelméknél történik, mellyekre nézve az emberek ízlése megváltozik.

A mondottakból kiviláglik, hogy a fogyasztás, és természet egymást feltételezik, a fogyasztás által a természet a munkáért jutalmat, és ösztönt kap annak folytatására, innen magyarázható némelly vidéknek, vagy városnak kívánása fogyasztókat p. o. kormányzókat, vagy garnisonokat maga keblébe kapni.

De egyébiránt bizonyos, hogy nem minden improductiv fogyasztás egyformán hasznos, hanem haszna igen függ azon czéltól, melly végett a fogyasztás tétetett, az az attól: miilyen pótléket nyújt személyes javakban illy fogyasztás

így P. o. az ügyes, és szorgalmas tanító fogyasztásáért nagyobb pótlékot nyújt az összeségnek személyes javakban, mint az, ki csupán csak az emberek érzéseit mulattatja, tehát az elsőnek fogyasztása kétség kívül hasznosabb, mint az utóbbinak.

Szinte a statisztiszségekben alkalmazottak a fogyasztásukért személyes szolgálataik által pótlékot nyújtanak az összeségnek, s tehát fogyasztásuk hasznos, feltéve inindazáltal, hogy fizetésük szolgálatuk becséhez mérve ne legyen szerfeletti, vagy hogy hivataluk ne legyen sinecura, mert ezen esetekben azoknak fogyasztása, noha mint fizetett fogyasztás a természetőknek hasznos, még is az összeségre nézve, mivel ennek vagyonából fizettetett, káros volna.

Nem külömben az igen gazdagok is, kik jövedelmeik által keresményi gondtól mentek lévén, személyes erőiket más közhasznú ügyekre irányozzák, fogyasztásukért pótlékot nyújtanak.

Ellenben semmi személyes javakbani pótlék nem nyújtatik az összeségnek a fogyasztásért, mellyet p. o. valamelly tisztválasztásnál lakomázás által megvesztegetett cortések lesznek (sőt illy fogyasztás erkölcsi tekintetben is károsan hat) szinte az égés, vízőzön által okozott fogyasztás is semmi személyes javakbani pótlékot nem hagyott maga után, sőt még élvezetet sem nyújtott senkinek.

§. 151. *A természető, és nemtermeszlő személyek.*

A mondottakból már könnyen meg lehet határozni minő személyek a statusra nézve természetők, és minők nemtermesztők, mind azon személyek t. i. természetők, kiknek cselekvősége vagyont hoz elő, vagy a productiv erők szaporodásához járul, azért tehát nem csak azok, kik anyagi javakat előállítanak, hanem a szellemileg foglalkozók is természetőknek szélesb értelemben nevezethetnek, így p. o. a tanító, ki hasznos ismereteket terjeszt, és az által a jövő nemzedéket nagyobb természetésre képessé teszi, a lelkész, ki erkölcsiséget, vallásosságot előmozdítván, szinte a productiv erőkre kihat, a bíró, és rendőrségi tiszt, kik jogbátorságot, és közrendet szereznek, az orvos, ki hasznos polgároknak egészségét helyre állítja, a katona, ki a külső el-

lenség ellen az országot védi, még a szolgálatban lévő is, ki szolgálatja által lehetségessé teszi, hogy az ura munkájával szüntelenül foglalkodhassék, mind ezek a nemzeti vagyonosság szaporodására befolyással bírnak, és tehát a természetökhöz szélesb értelemben sorozandók.

Mi tehát valamely országnak lakosait a természetésre nézve felosztjuk hasznosokra, vagy természetökre szélesb értelemben véve, kiknek foglalkozása az emberiségre nézve hasznos, és hasztalanokra, vagy nemtermesztökre, kik az emberiségnek semmi hasznot nem hajtanak, ilyenek a játzó, koldusok, henyélök, a gyermekek is mind addig természetlen fogyasztók, míg valamit nem keresnek.

Mindazáltal szorosabb értelemben természetöknék csak azokat nevezük, kik anyagi javak előállításával foglalkodnak, miilyenek a földmívelök, és kézművesek, kik anyagi természetöknék (tttafcrklk ^rcbujcntcn) is neveztetnek, ellentétben az anyagtalan természetökhöz, kik semmi anyagot elő nem állítanak.

Az anyagi természetöknék szaporodása a nemzeti vagyonosságra nézve olly könnyen káros nem lehet, mert azok szaporodtával szaporodnak a javak is, mellyekből az emberek magokat táplálják, és szükségüket fedezik, de az anyagtalan természetöknék szaporodása a nemzeti vagyonosságra nézve káros lehet, mihelyt úgy szaporodnak, hogy sokaknak közölök nincsen foglalkozásuk, vagy hogy nincsenek arányban az anyagi természetökhöz, így p. o. ha valamely országban a papok, katonák, statustiszték, orvosok, ügyvédek s a t. felette szaporodnának, a nélkül, hogy az anyagi természetök száma, és tehát a természet maga szaporodnék, vagy ha az tán még alább száll, a nemzeti vagyonosságnak is annyival csökkennie kell, mennyi a nemzeti természetökből a felesleges anyagtalan természetöknék táplálására kívántatik, azért tanácsos az anyagtalan természetöket mindig a lehetőleg legkisebb számra szorítani, hogy t. i. az anyagtalan munkák jól, és céluknak megfelelőleg ugyan, de minél kevesebb ember által vitessenek véghez, mert mindig igaz marad, hogy hasonló körülményeknél, és hasonló ügyességet a természetben feltéve annál kevesebb természetit, minél több ember

nem dolgozik, vagy csak olly munkával foglalkodik, mely közelebbi viszonyban a természetéhez nem áll.

§. 152. *Mitül függ valamely nemzetnél a productiv, és improductiv fogyasztás közli arány?*

A productiv, és improductiv fogyasztás közti arány függ:

1- ör. A javak,-és évi jövedelmeknek felosztásától, minél aránytalanabbái vannak a javak felosztva, annál több egyedül személyes élvezetekre, tehát improductiv módon fogyasztatik belőlük, hol tehát a földbirtok nagy tömegekben kevés emberek birtokában vagyon, ott könnyen a teleknek jövedelme sok henye, és nemtermesztőleg foglalkodó emberek táplálására fordítatik.

2- or. A néposztályoknak szükségeitől, és szokásaitól, mert azokból majd a takarékosagra, majd az élvezetek kiterjesztésére nagyobb hajlandóság következik.

3- or. A status fogyasztása nagyságától.

§. 153. *fényűzés. — Luxus.*

Egy neme a terméketlen fogyasztásnak a fényűzés is, ez a statusgazdasági íróktól különféleképen értelmeztetik, legjobbnak látszik azoknak értelmezése, kik a fényűzést az improductiv fogyasztás olly nemének mondják, mellynek célja nem más, mint hiúság, s gazdagságnak külső mutatása, melly tehát nem annyira a végett történik, hogy a fogyasztott javakkal a fogyasztó valamely valódi élvezetet szerezzen magának, hanem csak a végett, hogy másnak szemeiben gazdagabbnak látszassák.

Valamely nemzetnél uralkodó szerfeletti hajlandóság a fényűzésre veszélyes lehet, részint mert ezen fogyasztás a főnebbi §-okban felállított elvek szerint kevésbé kívánatos, részint mert a fényűzésnek mintegy ragadós természete vagyon, az az, mert a szegények is könnyen elcsábítatnak, hogy utánzásvágyból az improductiv fogyasztásokra erőiken túl költsenek.

Mindazáltal azért nem következik, hogy minden fényűzés ártalmas, s tehát jobb volna, ha semmi fényűzés nem léteznék, mert a fényűzés elkerülhetlen következése a mű-

iparbani haladásnak, és a javak összehalmozásának, egyszerűsége egyik a legerősebb rúgók közül, melyek az embert szorgalomra, s tehát nagyobb jövedelemszerzésre sarkallják, tovább hatalmas eszköz az érzelmek és erkölcsök nemesítésére.

Ártalmas csak akkor kezd lenni a fényűzés, ha határait túl lépi, ez pedig különféle szempontból határozható.

1-ör. Erkölcsi tekintetből a fényűzés ártalmas, mihelyt az erkölcsiséggel ellenkezik, és az emberek szellemét nagy-szerű gondolatoktól, és nemesebb felemelkedéstől félre vezet, s azt csupán elgyengítő, s elpuhító kéjekbe sülyeszti, a régi kor példákat mutat a határtalan luxussal karöltve járó általános erkölcsromlásról, mely némely statusnak elenyészését okozta, különösen demokratiai statusokban mindig rossz hatású volt a luxus, mert az önzéstől ment tiszta hazaszeretetet elfolytotta.

Gazdasági tekintetből a fényűzés ártalmas:

1-ör. Mihelyt valamely országnak vagyoniállásával, és természetével nem áll arányban, azért gazdagabb országban mindig nagyobb lehet a fényűzés, mint szegényben.

2-ör. Ha szerfeletti fényűzés csak kevés gazdagabb által gyakoroltatik, (mi többnyire következése a javak aránytalan felosztásának) mindig ártalmasabb, mint ha minden osztályok közt mértékletes fényűzés uralkodik.

3-ör. Olly fényűzés, mely által productiv munkások, p. o. művészek, kézművesek foglalkozást nyernek, nem olly ártalmas, mint az, mely csak henyélő embereket táplál, és azokat hasznos munkától elvonja.

4-ör. A fényűzés, mely külföldi áruékszaktakat fogyaszt, mindig ártalmasabb mint az, mely honi készítményeket fogyaszt, mert ez utóbbi legalább honi munkásoknak foglalkozást adott, és a pénz az országban tartotta.

A fényűzés korlátozására fényűzési törvények (leges sumtuariae) melyek bizonyos fényűzési tárgyak használatát általjában, vagy bizonyos polgár osztályokra nézve megszorítják, kevés sikerűek voltak, nagyobb hatással lehetnek a kormánynak jó példája, tökéletes szabadság a sajáttal rendelkezni, mert így pazarlóknak vagyona hasznos polgárok kezébe jut, és az alkalmaknak szorgalom által gazdagságra

jutni szaporítása, továbbá a fényűzési cikkekre vetett fogyasztástól adó, és ha a fényűzési cikkek külföldről hoztatnak be. és az ország szegény, nagy bevételvám, vagy tökéletes eltiltás czélszerű leend.

§. 154. *A fogyasztás, mellynek czélja az életnek vidorsága, és kellemetessége.*

Végtére mi azon fogyasztást illeti, mellynek czélja az életnek vidorsága, és kellemetessége a nélkül hogy fényűzésre, vagy pazarlásra elfajulna, noha illy fogyasztás a vagyoni jólét szaporodásához nem járul, még is nem lehet helyteleníteni, ha az emberek olly fogyasztásra is valamit fordítanak, az illy fogyasztás azon élvezet által, inellyet nyújt, a polgároknak nagyobb szorgalomra ingert ad, hogy t. i. az élvezetben részesülhessenek, egyébiránt valamint az okosság az egyes embereknél azt kívánja, hogy jövedelmeikből ezen czélra csak akkor fordítsanak valamit, ha a nagyobb fontosságú szükségeknek eleget tettek, úgy épen ezen szabály a nemzetre is alkalmazható, mert ez a polgárok vidorsága, és életkellemeire p. o. a színházakra s a t. csak akkor fordíthat valamit okszerűen, ha egyszersmind a szükségesebb, fontosabb, vagy hasznosabb czélok elérésére annyi eszköz használtatik, mennyi azoknak elérésére kívántatik, mert nagy fonákság volna ama czélokra költségeket fordítani, midőn ellenben a szükségesebb, fontosabb, és hasznosabb czélok elhanyagoltainak.

Toldalék.

A Statusgazdasági tudományban uralkodó három főrendszerről.

§. 155. *Minő rendszerek uralkodtak leginkább a Slalmsgazdasági tudományban.*

A Statusgazdasági tudományak történetéről bővebben értékezni e jelen munkának célján kívül fekszik, itt annak

lassankénti kifejlődésének esmerésére elegendőnek tartjuk azon rendszereket, mellyek a Statusgazdasági tudományban leginkább uralkodtak, sommásan előadni, ezen rendszerek pedig következők: 1-ör. A kereskedési rendszer. 2-or. A pbysiocratiai rendszer, és 3-or. A szabad szorgalmi rendszer.

§. 156. *A kereskedési rendszer.* (Merkantilsystem).

A kereskedési rendszer nagyobb terjedelemben alkalmazásba vétetett Colbert által, ki 14-ik Lajos Francia ország királyának ministere volt, és 1653-ik évben életből kimúlt.

Ezen rendszer a következő főeszméken alapul:

1- ör. Pénz az egyedüli vagy legalább legnevezetesebb gazdagság a nemzetre úgy mint az egyesre nézve.

2- or. Valamint tehát az egyes polgár pénzének szaporításával gazdagodik, úgy a nemzeteknél is a pénznek szaporítása legjobb eszköz a vagyonosság gyarapítására, tehát

3- or. Olly országnak, melly tulajdon bányáiból elég nemes érczetet nem kap, nem marad más eszköz hátra a gazdagság emelésére, mint a nemes érczetet klfkereskedésben külföldről magához vonni, annál fogva a vagyonosság fő forrása a külső kereskedés; a belső kereskedés ellenben, minthogy a pénzt csak egy kézből a másikba hozza, a nemzeti vagyonosságot nem szaporítja, de a földművelés is, minthogy aránylag csak kevés kiviteli cikket nyújt, a nemzeti gazdagságra nézve sokkal kevésbé gyümölcsöző, mint a mi ipar.

4- er. De milyen jótékonyul, és gazdagífolag hat a külső kereskedés, ha kiviteli kereskedés, és tehát a nemzetnek árucikkéért idegen pénzt szerez, olly ártalmas lesz, ha a nemzet az által pénzét idegen portékákért kiadja, az az ha a bevétel a kivitelt felül haladja, azért tehát

5- ör. A külső kereskedés magára ne hagyassák, hanem a statusigazgatás annak olly irányt adjon, hogy az ország kedvező kereskedési mérleget nyerjen.

Ennek elérésére pedig e következő eszközök ajánltatnak:

a) Az idegen míipari cikkek az országba hozása tiltassék, vagy súlyos védvámok által nehezíttessék.

b) A hazai műipar ébresztessék, és a gyártmányoknak az országbeli kivitele, egyedárúságok, kiviteltilalmak, szabadalmazott kereskedelmi társaságok, és más kiváltságok által előmozdítassék, hogy így a nemzet a külföldiektől minél több pénzt kapjon.

c) De minthogy a műszorgalomnak nyers anyagokra, mellyeket feldolgoz, szüksége vagyon, azért ezeknek behozatala előmozdítandó, kivitele ellenben gátlandó.

d) Az arany és ezüstnek kivitele tiltassék még.

e) Más nemzetekkel kereskedési alkudozások köttesse-
nek, mellyeknek fő célja a kivitelnek kiterjesztése légyen.

f) Végre a világ más részeiben gyarmatok szereztesse-
nek, mellyeknek minden kereskedés más országokkal tiltas-
sék, hogy illyformán az anyaországra a velek űzött keres-
kedésből a legnagyobb haszon háromoljék.

Ezen rendszer egynéhány megczáfolhatatlan igazságokat foglal magában, mert igaz marad, hogy a pénz a nemzeti vagyonosságnak csakugyan nagy tényezője, és hogy a műszorgalom emelése által a nemzetnek vagyonossága hatalmasan előmozdítatik, hogy tehát minden nemzetnek polgárai műiparos nevelése által oda kell törekednie, hogy honi műipart létesítsen, de noha e rendszer azon érdemmel bír, hogy a honi gyároknak nagy becsét illően méltatja, s hogy a nemzetiség szempontjából indulván, a nemzeti érdekekre tekintettel van, mégis e rendszernek fő elve, hogy a pénz a nemzeti gazdagság legnevezetesebb része, és egyedül a pénz bevitele a nemzeti vagyonosság kútfeje, valamint a pénz kivitele a nemzeti elszegényedésnek egyedüli oka, a bírálatot ki nem állja, elszegényedhetik egy nemzet a nemes érzekbeni legnagyobb bővelkedése mellett is, a kormányalkatjának, igazgatásnak hiányai miatt, így Spanyol ország századokik a kimerithetlen Amerikai bányáknak ura volt, és illy hiányok miatt elszegényedett, és a pénzt nem lehetett az országban tartani; hamis tovább, hogy a belső kereskedés a vagyonosság emelésére semmi befolyással nem bír, azon eszközök is, mellyek a kereskedési rendszer által ajánltatnak, legnagyobb részint a nemzeti vagyonosság szaporodását nem csak elő nem mozdítják, sőt inkább gátolják, miként azt maga helyén, hol t. i. az egyes eszközökről különösen szólunk, előadtuk,

különösen szembetűnő, hogy ezen eszközök a földművelés, inellynek termékeinek kivitelét a műipar kedvezésére gátolják, elnyomására irányozvák, az is bizonyos, hogy ezen rendszer azt állítván, hogy egyik nemzetnek gazdagsága a másiknak árt, a nemzetek közt egymáselleni alattomos el-lenségeskedést táplál.

Ezen rendszernek literaturáját illetőleg következő munkák legnevezetesebbek Bodinus La republique 1577. — Th. Mun. Treasure di foreign trade London 1640. körül. — Davenant Political, and commercial vorks 1699. — Lav Considérations sur le commerce et sur l'argent á la Haye. 1720.

— Horneck Oesterreich über alles, wenn es nur will 1654» ezen iromány noha régi, igen sokját is foglal magában, Justi Statswirtschaft. 1758. Bielefeld Institutions politiques 1760. — Steuart Inquiri into the principles of political economy 1767., tovább Melon, Genovesi, Lezioni di commercio osia d economia civile, Büsch Abhandlung Geldstumlaufe.

§. 157. *A physiocratiai rendszer.*

A második rendszer, mely a Statusgazdasági tudományban uralkodott, az úgynevezett physiocratiai rendszer, ez Francia országban a 18-ik század közepén eredt, alapítója vala Quesnay Ferencz 15-ik Lajos Francia ország királyának házi orvosa (elhunyt 1774). Ő és követői a földművelésnek hanyatlása által indítatva voltak új rendszer felállításáról gondoskodni.

Ezen rendszer szerint a földművelés a nemzeti gazdagság egyedüli forrása, a nyers anyagoknak pedig további feldolgozó sa. az az a műszorgalom és kereskedés a termékeket nem szaporítják, mert az első nekik csak más alakot ad, a másik pedig azokat csak más kezbe hozza, tehát ezen foglalkozások a javak szaporítására semmi befolyással nem bírnak, mert ha a műipar által a nyers anyagoknak becsé emeltetik is, még is a feldolgozás és átalakítás alatt a munkás más termékekből annyit emésztett, mennyivel a nyers termék becsét munkája által emelte; ellenben a földművelés minden költségeken és a munkások emésztésén felül még tiszta jövedelmet (produit net) mint a természeti erőknak adományát, nyújt.

Ezen elvekből e következő szabályok származtattak:

1- ör. A földművelés a kormánynak legnagyobb figyelmét, és kedvezését érdemli, azért minden annak virágzását gátló bilincsektől szabaditassék, a földművelői termékek elkelése pedig mind a honban, mind a külföldön elő mozdítassék, hogy így a földművelők jövedelmei szaporíttassanak.

2- or. Noha a műipar, és kereskedés improductív foglalkozások, még is a közigazgatás ezeket is ápolja, mi az által történik leginkább, hogy minden korlátolásoktól megszabadíttatnak, ezeknek ápolása azért szükséges, mert ezen improductív osztályok a productív osztálynak közvetve hasznosokká válnak, minthogy neki lehetségessé teszik a földműveléssel kizárólag foglalkodni, és emésztésük által nagyobb termesztésre ösztönt adnak.

3- or. Minthogy ezen elvek szerint a nemzetnek tiszta jövedelme csupán csak a termékeknek az eloköltségeken feletti nagyobb értékében áll, azért csak egyedül a földre vettessék ki minden adó (impot unique) és a földtulajdonosoktól szedessék be, a többi osztály a terhekhez közvetve járuljon, annyiban, mennyiben az adó miatt a földművelés termékeit nagyobb áron fizeti.

Noha ezen rendszernek azon érdeme vagon, hogy a földművelésnek fontosságát kiemelte, és hogy több tanai által az örök észjog és emberiség követeléseinek létesítésére törekszik, még is *fő* elve, t. i. hogy a földművelés egyedül a nemzeti vagyonosság forrása, és hogy a műiparos osztály semmi új becset elő nem teremt, tehát a nemzeti vagyont nem szaporítja, hamis, és alaptalan; ezen eszme a természetnek hibás fogalmából eredt, már a tapasztalás is ezen rendszernek tévelygéseit elegendőleg elő tünteti, ha t. i. azon szembeszökő különbséget a gazdagságra nézve két olly ország közt tekintjük, mellyeknek mint p. o. Angol, és Magyar országok kiterjedésre, és termékenységre nézve közelítőleg hasonló földterületük vagon, és mellyek tán közelítőleg a nyers termékeknek hasonló tömegét termik meg. Illy roppant különbségnek nem lehet más oka, mint az, hogy az egyik országban a földművelés mellett műipar, és kereskedés virágoznak, a másodikban pedig nem, a műszorgalom pedig és a kereskedés bizonyosan nem csak cserét űztek, hanem a termékeknek valódi becset megmérhetetlenül emeltek.

Fellette hamis azon állítás, hogy a nyers terméket átalakító műiparos munkája alatt annyit emészt, mennyivel annak becsét emelte, mert sok munkánál, főleg hol nagyobb ügyesség kívántatik, a munkabér olly nagy, hogy a munkás a szükséges fogyasztásán kívül más javakat is megszerezhet magának, vagy takargatásaiból tőkét gyűjthet, azon becs, mellyet a műiparos munkája által valamelly nyers terméknek ad, gyakran nem is jöhet összehasonlításba avval, mit munkája alatt fogyasztott, mert a műiparnak munkái hosszú időig, ellenben a földművelés termékei csak egy, vagy kevés évig tartanak, az sem igaz, hogy a természet erői egyedül a földművelésnél munkások, mert hogy a gőz, és egyéb természeterők, mellyeket az ember szolgálatjára használhat, a műipari természetést nagyon elősegítik, a mindennapi tapasztalás tanítja.

A physiocratiai rendszernek alapja hamis lévén, annak az adó körüli nézete sem állhat meg, sőt az által épen a földművelők sujtatnának, miként ezt a Financziában bővebben fogjuk megmutatni.

A Physiocratiai rendszer követői közül legnevezetesebbek valának: — Mirabeau a következő munkái által: *L'ami des hommes — Theorie de l'impôt. Philosophie rurale ou économie générale, et politique de l'agriculture.* — Mercier de Riviere *l'ordre natúrési, et essentiel des sociétés politiques.* Turgot *recherches sur la nature et l'origine des richesses nationales,* tovább le Trosne. — Badeni nagy herczeg Károly Fridrik — Iselin Berluch *uber die gesellschaftliche Ordnung 1772.* — Schlettwein, Mauwillon, Will — Schmalz *Encyklopaedie der Kammeralwissenschaften,* és Leop. Krug. *Ubrik der Staatsoekonomie.* — Beccaria *Elementi di oeconomia publica.*

§. 158. *A szabad szorgalmi rendszer.*

A szabad szorgalmi rendszernek alkotója volt Smith Adám Scothoni, ki született 1723-ik évben, meghalt 1790. munkája „*Inquiry into the nature, and causes of the wealth of nations,* legelőször jelent meg Londonban 1776-ban.

Smitlinek fő elvei következők:

1-ör. A javak az emberi munka által a telek, és a tőke segedelmével előteremtetnek, tehát munka a nemzeti gazdag-

ság ős forrása, és a javaknak becse a reájok fordított munkának mennyisége által határozatit meg. Minél nagyobb lesz a munkának természeténye azok számához, kik abból szükségeiket fedezni akarják, annál könnyebben lesz a nemzet minden szükségekkel, és kényelmekkel ellátva, és ellen, kezüleg, ezen viszony pedig minden nemzetnél két körülmény által határozatit meg: 1-ör. A belátás, és ügyesség által, mellyet a nemzet a munkájánál alkalmaz, és 2-or. Az arány által, melly vagyon a hasznos munkával foglalkozók, és foglalkozás nélküli emberek közt.

2- or. A nemzeti vagyon nem egyedül pénzből, mint a kereskedési rendszer felteszi, sem egyedül nyers termékekből a physiocratiai rendszer szerint, hanem minden hasznos dolgokból áll, mellyeknek valódi beesők vagyon, azaz mely-Jyek az embereknek hasznosak, tehát nem csak a nyers anyagoknak termesztése, hanem a müipar, és a kereskedés is a vagyonnak szaporítására járulnak s tehát termesztők, más foglalkozások pedig nem termesztők, annál fogva ezen három foglalkozás a kormánytól egyenlő mértékben ápolgat-tassék.

3- or. A munkának productiv ereje igen szaporitatic, ha az czélszerien felosztatic, és nála tőke használtatic.

4- er. A tőkék csak megtakarítás által erednek, az az ha a termesztés felülhaladja a fogyasztást, a takarékoság tehát az ügyességgel véghez vitt munka mellett alapja a nemzeti vagyonosságnak.

5- ör. A kormány a nemzetnek gazdasági ügyeibe be ne avatkozzék, mint legfőlebb nemlegesen, az az annyiban, hogy az ipar, és kereskedés kifejlődésének akadályát elhárítsa, egyébbiránt a munkás kereset, és ipar minden nemeinek tökéletes szabadságot engedjen, a szabad ^versenyzés által a dolgoknak legillőbb ára előállitatic.

6- or. A külső kereskedés is szabad legyen, a pénz kifolyásától soha se féljen a nemzet, mert ha pénzt kiadott, más értéket érte kapott, melly ő reá nézve többet ér, valamint egy országban, úgy az egész világban uralkodó szabad kereskedés leginkább előmozdítja a nemzeti vagyonosságot.

7- cr. Minthogy nem csak a föld, hanem a tőke, és a munka is ád tiszta jövedelmet, azért nem létezhet csak egye-

düli földi adó, hanem azon kívül szükséges a keresettöli, és tőkétöli adó.

Noha Smith Adámnak tagadhatlanul nagy érdemei vannak, mert a két első rendszerben uralkodó tévedéseket világosságra állította, és a statusgazdasági tudománynak új irányt jelelt ki, s további vizsgálatokra alkalmat adott: még is meg kell vallani, hogy Smith munkája megjelenése ótaakételelbi rendszer felett gyakran igen feltétlenül törtetett el a pálcza, ellenben Smith Adám túlzólag, és csaknem istenítésig megasztaltatot. Az elfogultlan vizsgáló Smith rendszerében is nem csekély tévedést és hiányt, ellenben a másik két rendszerben némelly fonák állítás mellett megczáfolhatatlan igazságokat lelend. Smith munkáját legközelebb az a szemrehányás éri, hogy benne a rendszeres előadás egészen hiányzik, hogy az egyes részek önkényleg egymás mellett sorozva vannak, mi a tudományban csak zavart okoz, továbbá hogy Smith a munkájában kijelentett elvek alkalmazásában áltáljában közvetlenül csak Nagy Britannia viszonyait tartotta szemei előtt, mit némelly írók, kik Smithet szolgálilag követték, szemeik elől elvesztettek; hamis Smithnek azon állítása is, hogy a munka egyedül a nemzeti vagyonosságnak forrása, mert a természetnek is nagy befolyása tagadhatlan, különösen pedig a korlátlan világkereskedés szabadsága iránti állításai megszorítást érdemelnek, Smith Adám itt igen cosmopolitanus szempontból indult ki, és arra, hogy különböző nemzetiségek különféle nemzeti érdekekkel léteznek, s azok közt nincsen mindig örökös béke, nem figyelmeztet. Smith a kereskedésben csak csereértéket nem pedig productiv erők nyerését tartotta szem előtt, hamis tehát azon véleménye is, hogy a kormánynak a kereskedésbe soha sem kell beavatkozni. Ilylen, és még több tévedése miatt legújabb időben Smith Adám tekintetéből mind az elméleti tudósoknál, mind a gyakorlatban sokat veszett, mi is valamint az elébbi két rendszernek, úgy az övének sem hódolunk vakon, hanem sok állításainkban tőle eltávozunk, mert azt tapasztaltuk, hogy mindenik rendszerben túlzás, és egyoldalúság foglaltatik, az igazság pedig mind ezeknek közepén áll.

Azon írók közül, kik Smith Adám elveit leginkább ha mindjárt némi módosításokkal követték, legnevezetesebbek

voltak: Sartorius, Lueder, Weber, Kraus, Jakob, Gróf Soden, Hufeland, Locz, Pölicz, Locz Rau németek. — Say (traite d economic politique et catechisme d economie politique.) Durand, Canard, Garnier, Simonde de Sismondifranziák. — Mill, Ricardo, Torrens, Macculloch angol írók.

Már nevezetesen tőle eltávozik a híres német politico Rottek.

Ellenben Smithnek legnevezetesebb ellenesei voltak Gray, Lauderdale, Dutens, és Playfair angol írók, és legújabban a híres német statusgazdaságbéli író Liszt.